Ministerstvo životního prostředí ČR

Projekt VaV/610/03/03

Participativní management chráněných území – klíč k minimalizaci konfliktů mezi ochranou biodiversity a socioekonomickým rozvojem místních komunit

Program: Životní prostředí a ochrana přírodních zdrojů - SM

Závěrečná zpráva

Hlavní řešitel:
Ústav systémové biologie a ekologie AV ČR,
Na Sádkách 7, 370 05 České Budějovice

Spoluřešitel:
Ing. Karel Matějka, CSc. - IDS,
Na Komořsku 2175/2A, 143 00 Praha 4

Ing. Jan Těšitel, CSc., PhDr. Drahomíra Kušová, Ing. Karel Matějka, CSc., RNDr. Jaroslav Boháč, DrSc.
spolupráce: Ing. Michael Bartoš, CSc., PhDr. Miroslava Kopáčková
a PhD studenti Ing. Jana Moravcová, Ing. Vladan Šrubař

České Budějovice
2005

Obsah

Úvod - 3 -
Biologický modul - 8 -
Úvod - 8 -
Rozbor biodiversity - 8 -
Case studies - 8 -
Metodika monitoringu biodiversity - 10 -
Socio-ekonomický modul - 11 -
Hodnocení socio-ekonomických podmínek založené na analýze dat z databází ČSÚ - 11 -
Cíl - 11 -
Metodika - 11 -
Stručné shrnutí výsledků - 13 -
Zastoupení kategorií pozemků - 13 -
Ordinace sociálně-ekonomických charakteristik obcí - 14 -
Monitoring regionálního tisku a jeho obsahová analýza - 16 -
Cíl - 16 -
Metodika - 16 -
Výsledky - 16 -
Shrnutí - 20 -
Sociologický dotazníkový průzkum - 22 -
Cíl - 22 -
Metodika - 22 -
Stručné shrnutí výsledků - 22 -
Analýza jednotlivých odpovědí a jejich jednoduché vazby - 22 -
Analýza pomocí metod vícerozměrné statistiky - 34 -
Semistandardizované rozhovory s klíčovými osobnostmi - 35 -
Cíl - 35 -
Metodika - 35 -
Stručné shrnutí výsledků - 35 -
Návrh doporučení pro správy chráněných území - 40 -
Úvod - 40 -
Cíl - 40 -
Metodika - 40 -
Výsledky - 41 -
Ochrana biologické diversity (výkon státní správy) - 41 -
Vzdělávání a osvěta - 42 -
Výzkum - 43 -
Podíl na trvale udržitelném rozvoji lokality / regionu - 45 -
Souhrn - 46 -
Návrh monitoringu socio-ekonomické situace v chráněných územích - 47 -
Závěrečné poznámky - 48 -
Prezentace výsledků - 49 -
Literatura - 50 -

Úvod

Ochrana přírody má dnes více než stoletou tradici. Během historie se její strategie měnila tak, jak se přesouval důraz na jednotlivé objekty ochrany – od ochrany jednotlivých druhů, přes ochranu ekosystémů až po dnešní důraz na ochranu velkoplošných krajinných celků. Nezměnilo se tím jen geografické měřítko, došlo k posunu i v chápání role, jakou má hrát místní populace v chráněném území. Otázka trvale udržitelného rozvoje se stala součástí politiky ochrany přírody. Tato tendence je evidentní zvláště v Evropě, kde chráněnými územími nejsou jen panenské krajiny, ale i krajiny obydlené, po staletí kultivované lidskou činností. Jedním z důsledků této situace je i fakt, že při ochraně přírody je nutné brát ohled i na potřeby a aspirace obyvatel žijících v chráněných územích, aby ochrana přírody nebyla společensky vnímána jako faktor a priori znevýhodňující socio-ekonomicky určitá území. Zůstává však otevřenou otázkou, zda je vůbec možné docílit rovnováhy mezi ochranářskými aktivitami a socio-ekonomickým rozvojem. Nicméně se ukazuje, že participace je z dlouhodobého hlediska nejefektivnější strategií ochrany přírody

Hlavním cílem projektu je návrh funkčního modelu koexistence ochrany biodiversity a přiměřeného socio-ekonomického rozvoje ve velkoplošných chráněných územích. Výstupem projektu je návrh zásad participativního managementu chráněných území a odhad podmínek nutných pro jeho realizaci v praxi. Participativní management je zde chápán jako způsob využívání území, který musí zaručovat:

- ochranu existence klíčových biologických parametrů (např. existence určitých druhů společenstev a ekosystémů);
- minimalizovat konflikty vyplývající z konkurenčního využívání území.

Při řešení jsme vycházeli ze dvou předpokladů. Jednak jsme předpokládali, že participace má dva aspekty – participaci obyvatel (de facto uživatelů území) na managementu chráněné oblasti a participaci správy chráněného území na životě místní komunity či regionu. Druhý předpoklad vychází z uznání faktu, že participace má své meze, dané právě statutem chráněného území. Při vědomí těchto mantinelů se projekt zaměřil na následující tématické okruhy:

Na popis biodiversity v jednotlivých územích a možnosti jejího ovlivnění lidskou činností. Cílem bylo navrhnout metodu monitoringu změn, které mohou nastat. Monitoring je chápán jako nástroj zjišťování efektivnosti „ochranářské strategie“ správy. Cílem bylo navrhnout konkrétní indikátory, jejich limitní hodnoty, způsob sběru dat, jejich vyhodnocování a distribuci výsledků.

Na vybrané parametry kvality života místní populace, na její chování a vztah ke správě chráněné oblasti, potažmo k ochraně přírody obecně. Součástí tohoto tématického okruhu byla i analýza chování správy chráněného území jako instituce. Cílem bylo navrhnout podmínky a pravidla, která by mohla správě pomoci k tomu, aby dosáhla co možná nejefektivněji svůj cíl – ochranu biodiversity v těchto územích. Součástí je i návrh systému monitoringu změn v kvalitě života místní populace, v jejím chování a vztahu ke správě, které mohou nastat jako odezva na aplikaci změněné strategie správy.

Původní návrh řešení projektu byl rozdělen do tří dílčích úkolů:

DÚ 1 – Rozbor přírodních podmínek a vývoje území z hlediska participativního managementu
DÚ 2 – Rozbor sociálních podmínek hodnocených území z hlediska participativního managementu
DÚ 3 – Kvantitativní analýza dat a jejich syntéza pro tvorbu metodiky integrovaného managementu

Z důvodu zvýšení integrace jednotlivých částí projektu byly však dále uplatňovány dva paralelní moduly, které odpovídaly uvedeným tématickým okruhům:

- Biologický modul, v rámci něhož se řešily následující úkoly:
  - Popis biodiversity modelových území.
  - Identifikace klíčových problémových oblastí – potenciálních narušitelů stavu biodiversity.
  - Návrh indikátorů monitorujících stav ekosystémů významných z hlediska ochrany přírody.
- Socio-ekonomický modul, v jehož rámci se hledaly odpovědi na následující otázky:
  - Jaká je role velkoplošného chráněného území v regionálním rozvoji. Analýza byla provedena jednak na základě „objektivních“ dat poskytnutých Českým statistickým úřadem, jednak z perspektivy lidí žijících v daném území. Data popisující reflexi „objektivní“ situace byla získána jednak rozhovory s klíčovými osobnostmi v území, jednak dotazníkovým šetřením na běžné populaci.
  - Jaké je chování správy chráněného území jako instituce, tj. především chování správy vůči ostatním uživatelům území. Informace byly získávány jednak analýzou tisku, rozhovory s klíčovými osobnostmi a formou dotazníkového šetření.

Koncept biosférické rezervace (BR)

Management velkoplošných chráněných území je vícerozměrný jev. Neexistuje proto jeden všeobecně přijímaný způsob, jak jej hodnotit. Hockings (2000)[1] uvádí přehled těch nejužívanějších. V rámci projektu byl jako teoretický rámec pro hodnocení fungování zvolen koncept biosférické rezervace. Pro definování funkcí biosférických rezervací jsou významné závěry I. mezinárodního kongresu BR, který se konal v roce 1983 v Minsku. Byla zde zdůrazněna nevyhnutelnost současného plnění tří funkcí, které by měla BR plnit – ochranářské, vědeckovýzkumné a rozvojové. Dále pak je nutno vycházet z tzv. Sevillské strategie a rámcového statutu světové sítě biosférických rezervací (UNESCO, 1996)[2]. Podle tohoto statutu je cílem BR zvýšit povědomí o vzájemném propojení lidstva a biosféry, zdokonalit monitorování, vzdělávání, uvědomělost a spoluúčast veřejnosti na managementu biosférické rezervace.

Analýza současné situace a návrh modelu koexistence ochrany biodiversity a lokálního socio-ekonomického rozvoje tedy reflektovaly čtyři základní funkce biosférické rezervace (Jeník a kol., 1996)[3]. Podle výše uvedených zdrojů jsou jimi:

- ochrana biologické diversity
- vědecký a odborný výzkum
- vzdělávání a osvěta
- podpora trvale udržitelného rozvoje

Pozice sledovaných biosférických rezervací v rámci sítě velkoplošných chráněných území ČR.

Modelová území

Projekt byl koncipován jako empirická studie srovnávající tři biosférické rezervace - BR Šumava, BR Třeboňsko a BR Křivoklátsko – institucionálně reprezentované příslušnými správami CHKO a NP. Jednotlivá modelová území byla vybrána tak, aby se lišila nejen v přírodních parametrech, ale i v parametrech socio-ekonomických. Konkrétní faktory socio-ekonomické povahy, které byly při volbě brány v úvahu, se dají stručně charakterizovat následovně:

- Kontinuita/diskontinuita socio-ekonomického vývoje v jednotlivých územích.
- Postavení na gradientu využívání krajiny - od krajiny více méně rurální ke krajině příměstského typu (zázemí metropole).
- Vzdálenost od urbánních center obecně.
- Vliv hranice mezi ekonomickými systémy majícími různou výkonnost (tzv. přeshraniční efekt).
- Délka existence CHKO/NP.
- Stupeň ochrany přírody.

[1] Hockings, M. (2000): Evaluating Protected Area Management (A review of systéme for assessing management effectiveness of protecte areas). Occasional paper 2000, University of Queensland, 58 p.

[2] UNESCO (1996): Biosphere Reserves: The Seville Strategy and the Statutory Framework of the World Network. UNESCO, Paris, 18 p.

[3] Jeník, J. a kol. (1996): Biosférické rezervace České republiky (Příroda a lidé pod záštitou UNESCO). Empora, Praha, 160 s.

Předpokládali jsme, že výše uvedené faktory by mohly vysvětlovat případné rozdíly mezi jednotlivými územími týkající se vazby obyvatel na území, hodnocení obce a osobní situace. Představovaly tedy vstupní předpoklady o limitech zobecnitelnosti výsledků dosažených při řešení projektu. Z analýzy současné socio-ekonomické situace obyvatel zkoumaných velkoplošných chráněných území vyplynulo, že se všechny tři BR nacházejí v určitém výseku České republiky, kde není přítomna většina extrémů, což se projevuje i v regionálním rozložení nezaměstnanosti. Následující mapa podává přehled o regionálním rozdělení nezaměstnanosti podle krajů ČR k 31. 12. 2004 (Zdroj: MPSV ČR).

Všechny tři oblasti leží v místech s relativně nízkou nezaměstnaností a nelze v nich předpokládat výskyt významnějších sociálních problémů. To je i důvodem, proč je potřebné velice opatrně generalizovat výsledky tohoto projektu pro celou ČR[4]. Zajímavé je umístění Křivoklátska uprostřed nejsilnějšího gradientu mezi hlavním městem Prahou s absolutně nejnižší nezaměstnaností a Ústeckým krajem s naopak jednou z nejvyšších nezaměstnaností. Tento gradient se mírně odrazil i ve vnitřní struktuře tohoto celého chráněného území.

Šumava

Chráněná krajinná oblast Šumava patří k nejrozsáhlejším chráněným územím v České republice, zároveň patří k těm nejdéle chráněným. Snahy o vyhlášení národního parku na Šumavě se datují počátkem 20. století (1911) a vyhlášení CHKO v roce 1963 bylo jistým mezikrokem k dosažení tohoto vrcholného cíle. Po celé 20. století byla Šumava periferní oblastí z hlediska osídlení, ze které spíše obyvatelstvo mizelo, a to jak přirozenou směnou a migrací do měst, tak politickými zásahy a odsuny obyvatelstva. Z původních dlouhodobě usedlých rodin zde zůstalo jen minimum, 50 let tu bylo vyhlášeno nepřístupné hraniční pásmo a dva velké vojenské újezdy. Právě tyto okolnosti způsobily, že šumavská krajina, na české poměry ještě v 19. století relativně málo poničená lidskou činností, se na mnohých místech samovolně vracela do přírodního stavu. Dnes je tato krajina nositelkou jak přírodních hodnot, tak i krajinných krás, v nichž se zachovalo mnoho stop původního kolonizačního úsilí. Od roku 1991 je převážná část CHKO Šumava (mimo část levého břehu Lipna a oblast pod hrází Nýrské přehrady) zahrnuta do Biosférické rezervace Šumava. Chráněná krajinná oblast Šumava byla zřízena ("přehlášena") výnosem Ministerstva kultury ČSR ze dne 17. března 1975, čj. 5954/75 na území okresů Český Krumlov, Prachatice a Klatovy. Posláním oblasti je ochrana všech hodnot krajiny, jejího vzhledu, jejích typických znaků a přírodních zdrojů a vytváření vyváženého životního prostředí. K typickým znakům krajiny náleží zejména její povrchové utváření, včetně vodních ploch a toků, její vegetační kryt a volně žijící živočišstvo, rozvržení a využití lesního a zemědělského půdního fondu a ve vztahu k ní také rozmístění a urbanistická skladba sídlišť, architektonické skladby a místní zástavba lidového rázu. Národní park Šumava byl zřízen v rámci již existující CHKO Šumava nařízením vlády České republiky č. 163/1991 Sb. Posláním NP je uchování a zlepšení jeho přírodního prostředí, zejména ochrana či obnova samořídících funkcí přírodních systémů, přísná ochrana volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, zachování typického vzhledu krajiny, naplňování vědeckých a výchovných cílů, jakož i využití území NP k turistice a rekreaci nezhoršující prostředí.

[4] Z tohoto důvodu by bylo vhodné rozšířit v budoucnu výzkumný záměr o další chráněná území nacházející se sociálně ekonomicky problematických regionech, minimálně v Ústeckém a Moravskoslezském kraji.

Střetové oblasti

Konfliktní situace zde vznikají zejména v souvislosti s péčí o les, jeho dalším vývojem a skladbou v souvislosti s vývojem kůrovcové kalamity. Ta začala na začátku devadesátých let. Jako konfliktní se může snad jevit i snaha o změnu struktury porostů (změna druhové skladby, věková různorodost, případné vyloučení pasečného hospodaření aj.). Snížení biodiversity lze zřejmě očekávat v lokalitách, kde bude úplně vyloučeno obhospodařování (zvláště obhospodařování luk a pastvin). Za střetovou oblast lze považovat rovněž vylišení jednotlivých zón ochrany v rámci NP, případně též v CHKO. Určitými skupinami obyvatelstva je prosazována expanze do volné krajiny, která ústí do výstavby v extravilánu obcí. Omezené jsou možnosti zaměstnání obyvatelstva v místě jejich bydliště, což vede ke zvýšení nezaměstnanosti a může vést k odchodu určité části obyvatelstva z oblasti. Značným konfliktem (do značné míry modelovým) je střet mezi reprezentací oficiální ochrany přírody, zájmovými ochranářsko-ekologistickými spolky a místní populací. Aktuální konfliktní oblastí je další využití vojenského výcvikového prostoru Boletice. V rámci Šumavy jako jednotné Biosférické rezervace existuje nepoměr mezi činnostmi a přístupy v rámci NP a CHKO. Různé ochranářsky významné projekty se uskutečňují pouze na ploše NP (např. vyhotovení mapy potenciální vegetace, mapování biotopů aktuálního bezlesí).

Třeboňsko

CHKO Třeboňsko byla zřízena výnosem ministerstva kultury ČSR ze dne 15.11. 1979 pod č.j. 22.737/79. CHKO zaujímá jihovýchodní část jižních Čech na části okresů Jindřichův Hradec, Tábor a České Budějovice. CHKO Třeboňsko představuje mimořádnou oblast mezi našimi velkoplošnými chráněnými územími především tím, že se jedná o jedno z mála území vyhlášených v rovinaté krajině, která byla po staletí ovlivňována a kultivována člověkem. Přesto se zde zachovaly mimořádně cenné přírodní hodnoty. Na mnoha místech lze ještě hovořit o harmonické krajině, kde jsou lidské aktivity v určité rovnováze s přírodou. Pro své kvality je Třeboňsko i jednou z pěti českých biosférických rezervací vyhlášených v rámci programu Člověk a biosféra (MAB) UNESCO a to již od roku 1977. Svým charakterem může sloužit jako modelové území pro hledání souladu mezi zájmy ochrany přírody a krajiny a hospodářskými aktivitami respektujícími přírodní podmínky a ekologickou únosnost území.

V souvislosti s přistoupením Československa k Ramsarské konvenci na ochranu mokřadů v roce 1990 byla reprezentativní část rybníků a na ně navazujících mokřadních biotopů uvnitř CHKO zapsána jako mokřad mezinárodního významu podle Ramsarské konvence pod názvem "Třeboňské rybníky". Dalším cennými mokřadními územími Třeboňska spadajícími pod Ramsarskou konvenci jsou "Třeboňská rašeliniště". Třeboňsko je i mezinárodně významným územím z hlediska ornitologického (Important Bird Area podle ICBP, nyní Birdlife International), neboť představuje důležitou tahovou zastávku při migracích ptáků mezi severem Evropy a jihem. Další významné ochranné statuty dílčích území Třeboňska představuje kromě vyhlášených a navržených maloplošných chráněných území také lázeňský statut města Třeboně, ochrana jejího historického jádra formou městské památkové rezervace, vyhlášení památkových zón v některých obcích, rozsáhlý výskyt ochranných pásem přírodních léčivých zdrojů (rašeliny) a vodních zdrojů a rovněž zařazení západní části CHKO jako součást Chráněné oblasti přirozené akumulace vod Třeboňská pánev.

Střetové oblasti

Problémy způsobují potřeby rybářství jako jedné z nejvýznamnějších ekonomických aktivit specifických pro území. Jedná se nejen o vlastní management rybníků, který se může projevovat eutrofizací vod, narušováním pobřežních porostů, ale i o konflikty ve vztahu k některým druhům organizmů (například kormorán). Prosazování přirozené obnovy lesů může být v rozporu s cíli vlastníků lesů. Těžba písku může vést k poškozování krajiny, řešení tohoto problému viz zpráva společnosti GEKON (2002)[5]. Obdobné škody mohou souviset s těžbou rašeliny. Potřebné by bylo řešit expanzi dřevin na nelesní půdu. Tato expanze sama o sobě nemusí být z hlediska ochrany přírody škodlivá, je však jevem, který zde nebyl kvantifikován, ani nebyl stanoven jeho vliv v různých typech ekosystémů. Potenciálně mohou vzniknout střety při vylišení nové zonace CHKO a při jejím prosazování, což se bude týkat zejména lesů a hospodaření v nich.

Křivoklátsko

Pro své kvality bylo Křivoklátsko na základě československého návrhu 1. března 1977 zařazeno do seznamu biosférických rezervací UNESCO. CHKO byla zřízena výnosem Ministerstva kultury ČSR ze dne 24. listopadu 1978, č.j. 21972/78. Území se rozprostírá v okresech Beroun, Kladno, Rakovník, Plzeň-sever a Rokycany. Chráněná krajinná oblast je rozsáhlé území s harmonicky utvářenou krajinou, charakteristicky vyvinutým reliéfem, významným podílem přirozených ekosystémů lesních a trvalých travních porostů s hojným zastoupením dřevin a s mnoha dochovanými památkami historického osídlení. Posláním oblasti je ochrana všech

[5] GEKON (2002): Nerostný surovinový potenciál chráněných krajinných oblastí a limity jeho využití. CHKO Třeboňsko. č.ú. 65 00 2005. - Ms. [Depon. in MŹP Praha], 289 s.

hodnot krajiny, Jejího vzhledu a jejích typických znaků i přírodních zdrojů a vytváření vyváženého životního prostředí. K typickým znakům krajiny náleží zejména její povrchové utváření, včetně vodních toků a ploch, její vegetační kryt a volně žijící živočišstvo, rozložení a využití lesního a zemědělského půdního fondu a ve vztahu k ní také rozmístění a urbanistická skladba sídlišť, architektonické stavby a místní zástavba lidového rázu.

Střetové oblasti

Většina potenciálních střetů je spojena s managementem lesních porostů. Spolu s vlastníky lesů je potřebné řešit změnu druhové skladby. Problémem je zvláště vyšší současné zastoupení smrku, u jehož vývoje lze očekávat další problémy i v souvislosti s očekávanou klimatickou změnou, která zřejmě může způsobit absolutní nevhodnost této dřeviny pro velkou část území Křivoklátska. Problémem je i stávající stejnověkost porostů. Z hlediska vývoje lesních porostů je důležité sledovat a případně řešit problematiku poškození nejvýznamnější zdejší původní dřeviny, kterou je dub (především v souvislosti s tracheomykózami a dalšími patogeny). Střety mohou vznikat i v souvislosti s řešením problémů dalších škodlivých činitelů působících v lesích. Problémem může být zarůstání nelesních lokalit dřevinami v souvislosti se změnou obhospodařování krajiny. Projevuje se i škodlivý vliv zvěře (zvláště druhů muflon a jelen sika). CHKO vytváří rekreační zázemí pražské aglomerace, s čímž souvisí řada střetů – především zástavba volné krajiny (extravilánu obcí).

Biologický modul

Úvod

Biologická rozmanitost, zkráceně biodiversita, je klíčovou vlastností geobiosféry na Zemi. Problematika biologické rozmanitosti je dobře popsána v projektu UNDP „K udržitelnému rozvoji České republiky“. Autoři (Jeník a kol., 2001) se zaměřují hlavně na biodiversitu v horských oblastech. Na dílčích studiích zabývajících se oblastmi Bílých Karpat, Moravskoslezských Beskyd, Hrubého Jeseníku, Krkonoš a Šumavy se autoři vyjadřují k udržitelnosti biologické rozmanitosti a péčí o biodiversitu. Z uvedené publikace byla využita část zabývající se biodiversitou Šumavy (viz též Boháč, 2000).
V rámci tohoto modulu se řešily tři následující úkoly:

- Popis biodiversity modelových území zaměřený na významné ekosystémy, tj. na ekosystémy, pro jejichž údržbu bylo to které chráněné území zřízeno.
- Identifikace klíčových problémových oblastí – potenciálních narušitelů stavu biodiversity.
- Návrh indikátorů monitorujících stav klíčových ekosystémů.

Výstupy z těchto úkolů jsou zpracovány jako samostatné přílohy (1-14) této zprávy

Rozbor biodiversity

Biodiversita modelových oblastí - BR Šumava, Třeboňsko a Křivoklátsko byla zpracována s použitím mnoha literárních zdrojů s přihlédnutím k vlastním výsledkům dosaženým jak v průběhu řešení tohoto úkolu, tak i při předcházejících výzkumných pracích. Základem se stalo zařazení oblastí do určitých regionů z hlediska biogeografického členění (případně fytogeografického členění, členění na přírodní lesní oblasti) a vyhodnocení území z hlediska variability některých faktorů prostředí, které se odrážejí ve vlastní biodiversitě celých těchto území. Tak byla porovnána například variabilita území z hlediska rozmanitosti přítomných základních geologických jednotek a ploch jednotek přirozené vegetace (viz příloha 5).
Biodiversita byla hodnocena ve vztahu k přírodním zdrojům a faktorům (viz tři přílohy 1-3), které biodiversitu ovlivňují (geografická poloha, vodní zdroje, půdní a klimatické, geologické a půdní poměry, klimatické podmínky, vodní zdroje). Dále je stručně popsána rostlinná a živočišná biodiversita modelových oblastí se zaměřením na klíčové biotopy. Jsou vytypovány hlavní činnosti člověka v modelových oblastech včetně konfliktů s ochranou biodiversity. Každé modelové území má vlastní specifika. Například Šumava je relativně rozsáhlé lesnaté horské území, které je poměrně málo zasaženo industriálními vlivy a přírodní podmínky jsou zde dosti homogenní, což má odraz v potenciálně nižší rozmanitosti (zvláště některých) přírodních složek. Na poměrně malém území Třeboňska je menší rozmanitost z hlediska geologického substrátu zase překryta zvýšenou rozmanitostí z hlediska zásobení ekosystémů vodou. Velký vliv zde má dlouhodobé působení člověka na utváření krajiny i jednotlivých ekosystémů. Křivoklátsko je mozaikou různých ekosystémů s vysokým zastoupením lesa uprostřed kulturní středočeské krajiny.
Různé vlivy lidské činnosti se projevují i v rozmanitosti střetových oblastí mezi ochranou přírody a lidskou populací (viz příloha 6), kde je patrný překryv obou modulů řešeného projektu. Základní střety opět odpovídají charakteru a poloze území: Šumava – vztah k lesu, Třeboňsko – rybníkářství, těžba písku a rašeliny, Křivoklátsko – drobné konflikty ochrany přírody založené na poměrně hustém osídlení a využití oblasti pro rekreaci dalších obyvatel, kteří přijíždějí z blízké Pražské aglomerace. Pro hodnocení těchto různých vlivů je potřebné si uvědomit, jak se projevuje změna jednotlivých faktorů ve struktuře a funkci konkrétních ekosystémů a společenstev (viz příloha 7).

Case studies

Biodiversita je komplexním parametrem druhové struktury celého ekosystému (bez ohledu na jeho "plošný" rozsah) a jako taková je prakticky nevyhodnotitelná. Proto se v konkrétních případech studuje (bio)diversita určitých společenstev (většinou taxocenóz, mnohdy s dalším upřesněním příslušnosti společenstva k určité nice nebo skupině nik, případě s jiným obdobným upřesněním; často se též používá anglických termínů guilds a assemblages). Podrobný návrh přístupu k vyhodnocování diversity lze nalézt v literatuře, přičemž z aktuálních prací by bylo vhodné upozornit na knihu Magurran (2004). Klasicky tak bývá sledována struktura vegetace (společenstva vyšších rostlin, případně mechorostů). Jiným příkladem může být popis struktury společenstev epigeického hmyzu – drabčíkovitých (Staphylinidae), který byl prováděn v rámci tohoto projektu. V rámci všech tří sledovaných biosférických rezervací proběhlo vyhodnocení druhového potenciálu jejich společenstev (viz příloha 8). Byla obecně vyhodnocena možnost použití skupiny drabčíkovitých pro vyjádření biodiversity v terestrických ekosystémech (viz příloha 9) a to v závislosti na známých vztazích této skupiny organismů k faktorům prostředí (Boháč, 2003). Již na tomto místě je však potřebné zdůraznit, že se nejedná o jedinou nebo

preferovanou skupinu organismů pro využití k tomu účelu. Jeden příklad použití této skupiny je možno nalézt při vyhodnocení antropogenní zátěže různých ekosystémů v okolí Lipenské přehradní nádrže na Šumavě. Výzkum fauny bezobratlých byl proveden během vegetační sezóny v letech 2003-2004. Bezobratlí živočichové byli sbíráni metodou zemních pastí, která je určena pro biomonitorování ve státní ochraně přírody (Riecken, 1992, Absolon, 1993).Transekt zahrnoval následující biotopy:

- Levý břeh Lipenské nádrže: břeh Lipenské nádrže, parkoviště u Maríny Lipno (sešlapávané trávníky), kosená louka, golfové hřiště, smrková monokultura, sjezdová dráha mezi smrkovou monokulturou.
- Pravý břeh: břeh Lipenské nádrže, kosená louka, mokrá louka, smrkový les.

Celkem bylo zjištěno přes 71 druhů bezobratlých živočichů.

Materiál byl zpracován metodou ordinační analýzy (DCA) a klasifikačními metodami. Byla provedena ekologická analýza materiálu podle Boháče (1999). Tato analýza je založena na vyhodnocení struktury společenstev brouků podle frekvence počtu exemplářů druhů jednotlivých kategorií reliktnosti výskytu. V této kategorizaci byly druhy rozděleny na relikty I. řádu (RI – druhy biotopů nejméně ovlivněných činností člověka), relikty II řádu (RII – druhy stanovišť středně ovlivněných činností člověka, většinou druhy kulturních lesů, ale i druhy neregulovaných a původnějších břehů toků) a ubikvistní druhy (E - druhy odlesněných stanovišť silně ovlivněných činností člověka). Nízký podíl ubikvistních druhů nám v nelesních biotopech signalizuje vysoké přírodní hodnoty zkoumaných stanovišť a naopak. Také podíl reliktů I. řádu ve stanovištích ukazuje na jejich původnost. Druhy byly rozděleny do kategorií podle Hůrky a kol. (1996) a Boháče a kol. (2004). Byla zjištěna hodnota antropogenního ovlivnění jednotlivých biotopů (Boháč, 1999).

Výsledky ordinace společenstev ukázaly na prokazatelnou odlišnost společenstev bezobratlých lesních a nelesních ploch. Nejvíce se k sobě blížila společenstva golfového hřiště a parkoviště, případně některé vzorky společenstev bezobratlých luk. Také společenstva bezobratlých pobřežní zóny Lipenské nádrže se blížila společenstvům otevřených ploch.

Lesní společenstva na obou březích Lipenské nádrže se značně blížila. K těmto lesním společenstvům se přibližovala společenstva bezobratlých mokřadu. Společenstva bezobratlých sjezdové dráhy ležela přibližně uprostřed mezi lesními a nelesními společenstvy.

Polohu lokality v ordinačním prostoru podél první ordinační osy lze interpretovat s použitím charakteristik druhů, které mají optimum na opačných stranách ordinačního prostoru. Nejnižší záporné hodnoty DCA_1 byly zaznamenány pro druhy *Cantharis fusca*, *Philonthus cognatus*, *Amara ingenua*, *Agonum sexpunctatum*, *Philonthus rotundicollis*, *Tachyporus chrysomelinus*, *Harpalus rubripes*, *Cicindela campestris*, *Agriotes sputator*, *Pseudoophonus rufipes*, *Amara communis* – celková charakteristika druhů: druhy žijící v otevřených nelesních biotopech, často v prostředí silně člověkem přeměněném (agroekosystémy, urbánní biotopy). Některé (Ph. rotundicollis) mají velmi široké geografické rozšíření (holarktické druhy). Všechny druhy velmi dobře létají a mají dobré migrační schopnost na rozdíl od následující skupiny. V potravních skupinách schází saprofágové a nekrofágové. Za to se vyskytují semenožravé druhy (zejména semena trav – druhy rodu *Amara*). Na opačné straně spektra (nejvyšší hodnoty DCA_1) byly druhy *Strophosomus melanographus*, *Carabus silvestris*, *Caranus linnei*, *Sciodrepoides watsoni*, *Geotrupes mutator*, *Phyllobius calcaratus*, *Pterostichus burmeisteri*, *Carabus hortensis*, *Abax ovalis*, *Carabus glabratus* – celková charakteristika druhů: druhy vyžadující zastínění, často druhy preferující lesní biotopy. Mají zvýšené nároky na vlhkost substrátu, pokud žijí v půdě nebo na jejím povrchu. Náležejí několika potravním skupinám – nespecializovaní predátoři, fytofágové, saprofágové, nekrofágové. Některé druhy jsou stenotopní, vázané na horské biotopy (např. *Carabus linnei*).

Z hlediska antropogenního ovlivnění se nejvíce odlišovala společenstva bezobratlých golfového hřiště. Zcela zde převažovaly ubikvistní druhy. Byl zde zvýšený výskyt některých potravních skupin (např. semenožravé druhy střevlíků) a druhů xerofytních biotopů. Lanová dráha vykazovala směs lesních druhů i druhů otevřených ploch. Podél lanové dráhy vystupují některé ubikvistní druhy otevřených ploch (např. Carabus granulatus granulatus) z údolních nivních biotopů do horských oblastí. Lanová dráha tedy zřejmě funguje pro některé druhy bezobratlých nelesních ploch jako migrační spojení mezi jednotlivými biotopy, které osidlují. Nejnižší antropogenní ovlivnění vykazovala společenstva bezobratlých lesních biotopů a společenstva mokřadu na pravém břehu Lipenské nádrže.

Dále je možno zmínit uplatnění epigeických drabčíkovitých při studiu na Mrtvém luhu na Šumavě (Boháč, Bezděk, 2004). V oblasti Boubína byla založena řada ploch pro sledování druhové struktury společenstev brouků (Boháč, Matějíček, 2004a), přičemž studie byla prováděna v souvislosti s výzkumem v celé oblasti Šumavy (Boháč, Matějíček, 2004b). Tato skupina hmyzu byla uplatněna v rámci sledování vlivu změn v rašeliništích Třeboňska (Boháč, Frouz, Syrovátka, 2005).

Uvedené příklady ukazují vhodnost použití epigeických bezobratlých pro indikaci podmínek v různých ekosystémech. Existuje však řada dalších skupin organismů, které jsou vhodné pro indikaci změn ekosystémů a pro vyhodnocení biodiversity. Může se jednat například o denní motýly, ptáky, drobné savce, makromycety, půdní řasy, půdní roztoče, háďátka a mnoho jiných v terestrických ekosystémech.

Na klasické práce v botanické sféře navazuje další příkladová studie z luk a obdobných společenstev na Šumavě a v Předšumaví (viz přílohy 10-11). V těchto ekosystémech, které jsou silně závislé svým vznikem a udržením se na lidské aktivitě, je zřetelný přesah biologických studií na téma biodiversity.

Metodika monitoringu biodiversity

V současnosti je možno pozorovat zvýšené snahy o sledování rozmanitosti různých přírodních složek a vytvoření různých systémů jejich monitoringu. Jedním z posledních je například vypracovávaný monitoring změn biotopů v rámci systému NATURA 2000. Z výše uvedených studií vyplynul návrh metodiky monitoringu s cílem sledovat druhovou strukturu vybraných společenstev v rámci sledovaných ekosystémů. Základem metodiky se stalo rozlišení tří základních úrovní diversity:

- krajina
- ekosystém / společenstvo
- populace

Vypracován byl rámec metodiky (viz příloha 12), vysvětlena je koncepce indikátorů biodiversity (příloha 13) a navazuje přehled možných metod sledování biodiversity a faktorů, které ji ovlivňují, na základě dříve ve světě aplikovaných postupů (příloha 14).

Základní principy monitoringu na úrovni ekosystému lze formulovat minimálně v následujících bodech

- Monitoring se provádí v pevné síti stabilizovaných ploch.
- Je potřebné využít dřívějších výzkumných a monitoračních ploch.
- V rámci sledování diversity v lese by mělo být navázáno především na monitoring zdravotního stavu lesů prováděný metodami ICP-Forests. Vhodné by bylo zapojit též síť lesnických typologických ploch.
- Zvláště pro plochy v sekundárním bezlesí je důležité důkladně monitorovat veškerou (hospodářskou) činnost, která daný ekosystém ovlivňuje.
- Pro vysvětlení změn je nutné provádět též monitoring faktorů prostředí (klima, hladina spodní vody aj.).
- Vytváření systému monitoringu biodiversity by mělo být provázáno s metodikou monitoringu v rámci systému NATURA 2000.
- Na každé monitorační ploše musí být sledována vegetace, která má zásadní význam nejen "sama o sobě", ale i vzhledem k vyhodnocení výsledků sledování ostatních skupin organismů.

Přes značnou rozpracovanost systémů indikace změn struktury a funkce ekosystémů a společenstev (v celé šíři od krajiny až po populace) je potřebné dále diskutovat o vhodnosti jednotlivých "indikátorů" (viz příloha 14) pro jednotlivé účely, respektive za daných specifických situacích. Lze předpokládat, že mimo obecně používané indikátory (naložené například na vyhodnocení land-cover z leteckých snímků, monitoring změn rostlinných společenstev pomocí fytocenologických snímků) budou uplatňovány i specifické ukazatele (lišeníky jako indikátory znečistění ovzduší, zásoba mrtvého dřeva v lese, společenstva hmyzu aj.) pro popis faktorů významných pro to které území. Zdůvodnění a návrh monitoringu (včetně jeho zajištění) by měl být součástí každého plánu péče o velkoplošné chráněné území (v části návrhové). Část rozborová plánu by pak měla obsahovat zhodnocení dosavadních výsledků monitoringu, čímž by se stala podkladem pro zmíněnou část návrhovou.

Poukázáno bylo na vztah mezi potřebou monitoringu biologických složek v krajině a monitoringu na úrovni lidské populace. Tato potřeba se odvíjí od snahy řídit dění v krajině tak, aby byly zachovány, případně obnoveny všechny zásadní přírodní hodnoty krajiny. Poukázáno bylo na klasický příklad lučních společenstev, které jsou závislé na pravidelném managementu. Socio-ekonomický výzkum by tak měl v tomto případě podat vysvětlení proč došlo ke změně vztahu obyvatelstva k lučním porostům a zvláště pak podat určitý návod, jak by bylo možno upravit nebo podpořit změny chování lidí tak, aby nedocházelo v (konkrétních) chráněných oblastech k nenahraditelné degradaci a zániku luk.

Socio-ekonomický modul

Hodnocení socio-ekonomických podmínek založené na analýze dat z databází ČSÚ

Cíl

Toto hodnocení je součástí úlohy, ve které řešíme otázku, jakou roli hraje velkoplošné chráněné území v kontextu regionálního rozvoje. Cílem analýzy bylo zjistit, zda existují rozdíly v úrovni sociálně ekonomických podmínek mezi územím CHKO a jeho okolím, či nikoliv. Hodnocení založené na analýze dat Českého statistického úřadu (ČSÚ) přitom představuje „objektivní pohled" na danou problematiku.V rámci projektu je toto hodnocení doplněno i pohledem z perspektivy lidí, žijících přímo v modelových územích (část otázek dotazníku a rozhovory s klíčovými osobnostmi v území).

Metodika

Pro operacionalizaci výše uvedené úlohy bylo nutno provést následující kroky.

První krok se týkal výběru samotných parametrů, které jsme zvolili pro analýzu socio-ekonomických podmínek území. Výběr se řídil použitým interpretačním rámcem. Tím byl koncept kvality života. Statistická data, která máme k dispozici, charakterizují vybrané parametry kvality života, dále popisují základní socio-demografické charakteristiky obyvatel a data charakterizující způsob využití území (land-use). Seznam všech použitých parametrů viz příloha 17.

Dalším krokem bylo určení konkrétního obsahu pojmu „okolí CHKO", o kterém jsme předpokládali, že tvoří pro CHKO širší socio-ekonomický kontext. Pro určení okolí byl zvolen iterační postup – od minimálního areálu po měřítko regionu. V prvním kroku byl zvolen, na základě předpokládaných vazeb území CHKO na své nejbližší okolí, minimální areál. Ten byl definován tak, že do něho spadají obce, jejichž alespoň jeden z katastrů je vzdálen do 20 km od hranice CHKO (Obr 1). Do takto definovaného okolí spadala pak i přirozená městská centra, obklopující CHKO (s výjimkou hl. města Prahy, které je natolik specifické, že bylo ze souboru a priori vyloučeno). Pro oblast jižních Čech bylo možné použít všechny obce nalézající se na území kraje, což je vhodné vzhledem k analýze zaměřené na dvě oblasti (Šumava a Třeboňsko). Rozšíření našeho záběru na území celých jižních Čech bylo motivováno i tím, že za předpokladu takto zvoleného území bude zároveň z výsledků možno (a to bez dalších nákladů) vyčíst i informace o nové potenciálně navrhované CHKO Novohradské hory. Nakonec však bylo možno provést datové analýzy pro všechny okresy, jejichž některá část spadá do dvacetikilometrového okolí vlastních chráněných území - datové sady předávané z Českého statistického úřadu byly zpravidla poskytovány vždy pro celý okres. K analýze tak byla použitelná data z velké souvislé oblasti Čech - od jihu až po sever republiky.

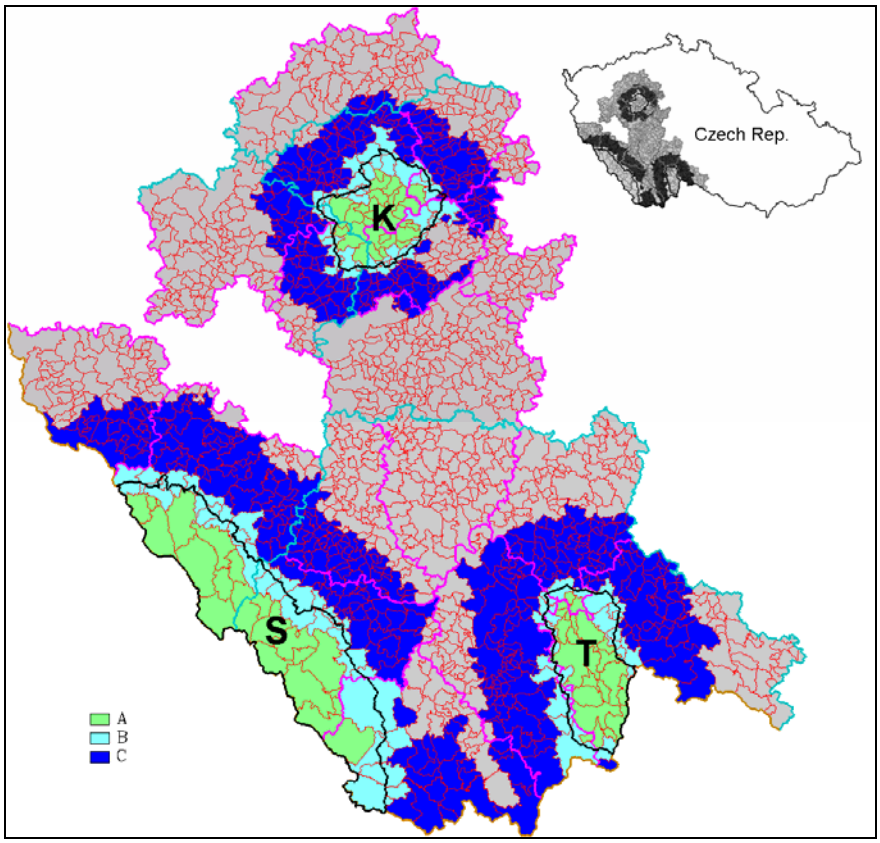

Obr. 1. Modelová území – chráněná území a jejich okolí.

S tím souvisela i volba základní statistické jednotky. Oproti původnímu předpokladu, kdy byl jako základní statistická jednotka uvažován katastr, jsme po dohodě s kolegy na ČSÚ zvolili „obec“ jako základní statistickou jednotku. Důvodem změny byla dostupnost sociálně ekonomických dat, která jsou primárně sledována na úrovni obce. Tím byla dána i nejmenší rozlišovací úroveň analýzy.
U dat, která jsme přebírali od ČSÚ jsme museli řešit otázku jejich aktuálnosti. Základní rozhodnutí spočívalo v tom, že jsme v této fázi požadovali „pokud možno nejaktuálnější údaje“. Prozatím jsme tedy rezignovali na možnost sledování dynamiky rozvoje v historii. Důvodů bylo několik. Jeden z nich byl i ryze technický. Spočíval v tom, že se soubor statistických jednotek (tedy obcí) během posledních dvaceti let několikrát změnil (slučování a rozpad obcí), a konzistentní časová řada by vyžadovala přepočty, které nejsou mnohdy proveditelné. Druhým důvodem bylo i zadání úlohy, které předpokládalo zmapování aktuálního stavu, s minimálními odkazy na minulost. Nicméně, pokud by se ukázala nutnost či účelnost historické analýzy těchto dat, stále počítáme s tím, že se o ni můžeme v nějaké (technicky proveditelné podobě) pokusit.
Data, která jsme získali, pocházejí ze dvou databází, jednak z Městské a obecní statistiky, jednak ze sčítání lidu. Tím byla dána i jejich aktuálnost. Data poskytovaná městskou a obecní statistikou byla převážně vztažena k roku 2002, respektive k roku 2003. Výjimky z tohoto pravidla představovala data popisující obchodní síť v území (z roku 1999) a data charakterizující rekreační vybavenost území (z roku 1996). Díky tomu, že právě v těchto parametrech proběhl v poslední době poměrně bouřlivý vývoj, data v té podobě, jak nám byla poskytnuta, mohla sloužit jen jako referenční hladina pro srovnání s aktuálním stavem. Stav obchodní sítě je možné zjistit jen empirickým terénním výzkumem. O možnosti získání aktuálních dat o rekreační vybavenosti území jsme od počátku roku jednali s krajskou divizí ČSÚ, do jejíž správy přešel z ústředí registr rekreačních objektů v ČR. Do dnešního dne však tento registr nebyl zpracován. Data nám tudíž dodnes nebyla poskytnuta. Z posledního sčítání lidu nám ČSÚ poskytl data popisující základní demografické parametry populace, vyjíždění za prací, vlastnictví nemovitostí a vybrané parametry životní úrovně. Tato data tedy popisují situaci k roku 2001.
Data byla zpracována metodami mnohorozměrné statistiky, přičemž byly upřednostňovány metody ordinace, které umožňují zjištění základních trendů, které se v datech objevují a to na základě korelací mezi jednotlivými proměnnými.

Stručné shrnutí výsledků

Obce byly hodnoceny z několika hledisek (viz příloha 17).

Zastoupení kategorií pozemků

Na základě údajů z obecní a městské statistiky byly hodnoceny jednotlivé obce v celém širším zájmovém území z hlediska zastoupení kategorií pozemků (land-use). Vztah mezi proměnnými byl sledován na základě metody hlavních komponent (PCA). Je možné konstatovat, že obce nevytvářejí v ordinačním prostoru žádné shluky a jejich členění je ryze arbitrární. Bylo možno identifikovat dva hlavní gradienty, které ovlivňují využití krajiny (nebo v nichž se využití krajiny projevuje). Prvým je gradient míry urbanizace území obce a druhým pak je gradient zemědělská-lesní krajina. Ty byly použity pro klasifikaci obcí (obr. 2). Podél gradientu první ordinační osy byly rozlišeny skupiny rurální krajina (A), krajina přechodná (B) a urbanizovaná krajina (C). Podle gradientu druhé ordinační osy to pak byly skupiny obcí, které mají charakter zemědělský (a) nebo lesní (b).
Projevuje se závislost na lokalizaci intenzivně zemědělsky využívané krajiny, která se prakticky nevyskytuje v žádné ze tří sledovaných biosférických rezervací. Rovněž zastoupení větších sídelních aglomerací (komplexy obcí skupiny B, případně C) je v těchto oblastech vzácné - pouze u CHKO Křivoklátsko je patrný vliv sousedící pražské aglomerace, která se může stát potenciálním rizikem další úspěšné existence CHKO.

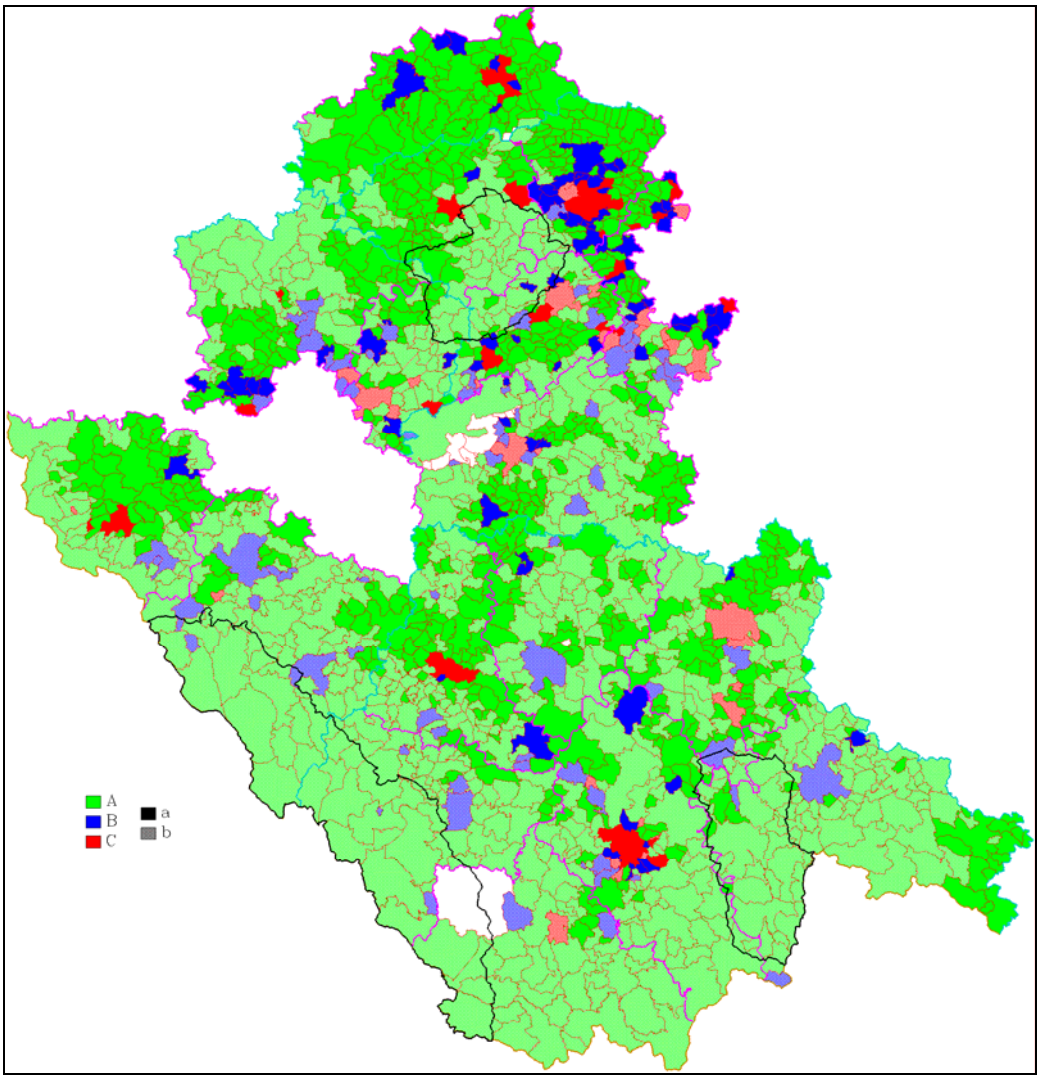

Obr. 2. Klasifikace obcí založená na land-use. Podél gradientu první ordinační osy (třídy jsou odlišeny barevně): A - rurální krajina, B - krajina přechodná, C - urbanizovaná krajina; podle gradientu druhé ordinační osy (třídy jsou odlišeny texturou): a - převládá zemědělské využití, b - převládá lesní půda. Dvě bíle zbarvené oblasti ukazují území katastrů náležejících obcím vojenských prostor Boletice a Brdy.

Ordinace sociálně-ekonomických charakteristik obcí

Analýza byla provedena obdobně jako předchozí a to na základě 22 relativních charakteristik. Při zobrazení proměnných v prostoru prvých dvou ordinačních os je zřejmé, že hlavními faktory pro umístění obce v prostoru bude vzdělanost obyvatel (vystižená prvou ordinační osou), která je popsána zvláště proměnnými „podíl obyvatel bez maturity“ a „podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel“, přičemž s druhou proměnnou kladně koreluje řada ukazatelů majících vztah k vybavenosti (až na vybavenost automobily, která není ve zřejmém vztahu ke vzdělanosti). Další významný směr je dán druhou ordinační osou, přičemž silně koreluje se zastoupením obyvatel podle věkových stupňů. Prakticky se zde neuplatňují proměnné popisující dojížďkovost. Z hlediska tvorby přirozených skupin obcí v rámci ordinačního prostoru, nelze rozlišit žádnou takovou skupinu obcí. Proto byly vytvořeny čtyři arbitrárně stanovené skupiny:

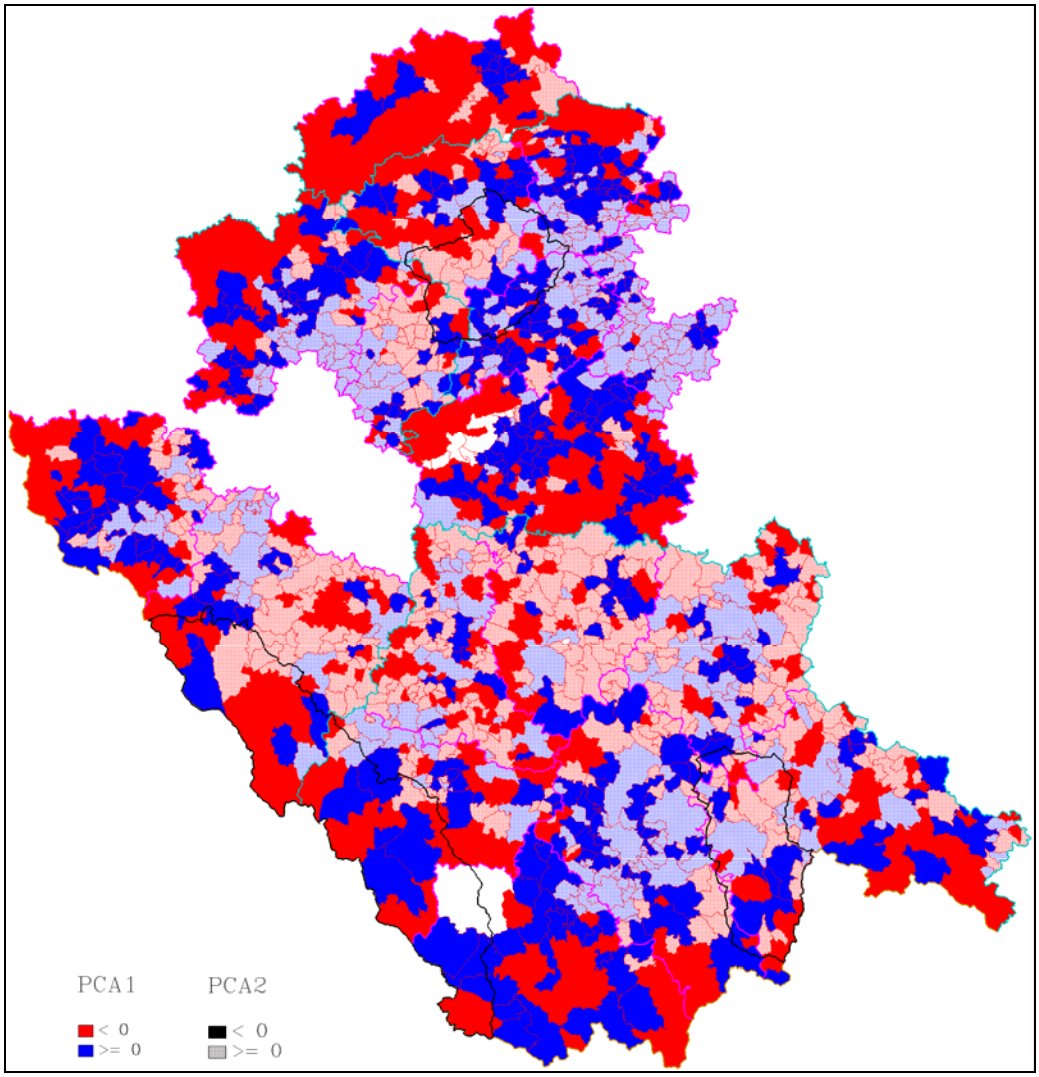

Obr 3. Klasifikace obcí založená na socio-ekonomických charakteristikách ve třídách PCA1 ≥ 0 a současně PCA2 ≥ 0 “normální” obce, PCA1 < 0 a PCA2 ≥ 0 “stárnoucí” obce, PCA1 < 0 a PCA2 < 0 obce, kde žije “mladá ale nekvalifikovaná” populace, PCA1 ≥ 0 a PCA2 < 0 “perspektivní” obce. Dvě bíle zbarvené oblasti ukazují území katastrů náležejících obcím vojenských prostor Boletice a Brdy.

A. Zdejší populaci lze označit za běžnou populaci, která má větší zastoupení především ve větších centrech, která mnohdy korespondují s "centry vzdělanosti". Jedná se současně o obce, jejichž obyvatelstvo je nejlépe vybaveno.
B. Tyto obce budou představovat území se stárnoucí populací, která má současně nižší vzdělanost. Některé z těchto obcí lze zřejmě označit za "vymírající".
C. Obce těchto charakteristik lze označit z demografického hlediska za problematické - lidská populace je zde relativně mladá, avšak s nižší vzdělaností, časté jsou problémy s vyšší nezaměstnaností, vybavenost bývá nižší.

D. V těchto obcích lze očekávat dynamicky rostoucí populaci mladšího a vzdělanějšího obyvatelstva. Prostorová distribuce obcí jednotlivých tříd je patrná z mapy (obr. 3).

Výsledky klasifikace podle land-use mají odraz i ve výrazně odlišných sociálně-ekonomických charakteristikách, což je dáno zvláště vztahem k velikosti obce a k významnosti zemědělství (to má zase vztah k přírodním podmínkám určujícím charakter lidské činnosti i k atraktivnosti území pro rekreaci). Klasifikace obcí se projevuje například i ve vztahu mezi velikostí zastavěné plochy a počtem obyvatel. V zemědělské krajině klesá velikost zastavěné plochy na jednoho obyvatele se vzrůstajícím stupněm urbanizace výrazněji nežli je tomu u lesní krajiny, přičemž zřetelné rozdíly jsou u nejméně urbanizovaných obcí a v městských centrech se tento rozdíl stírá.

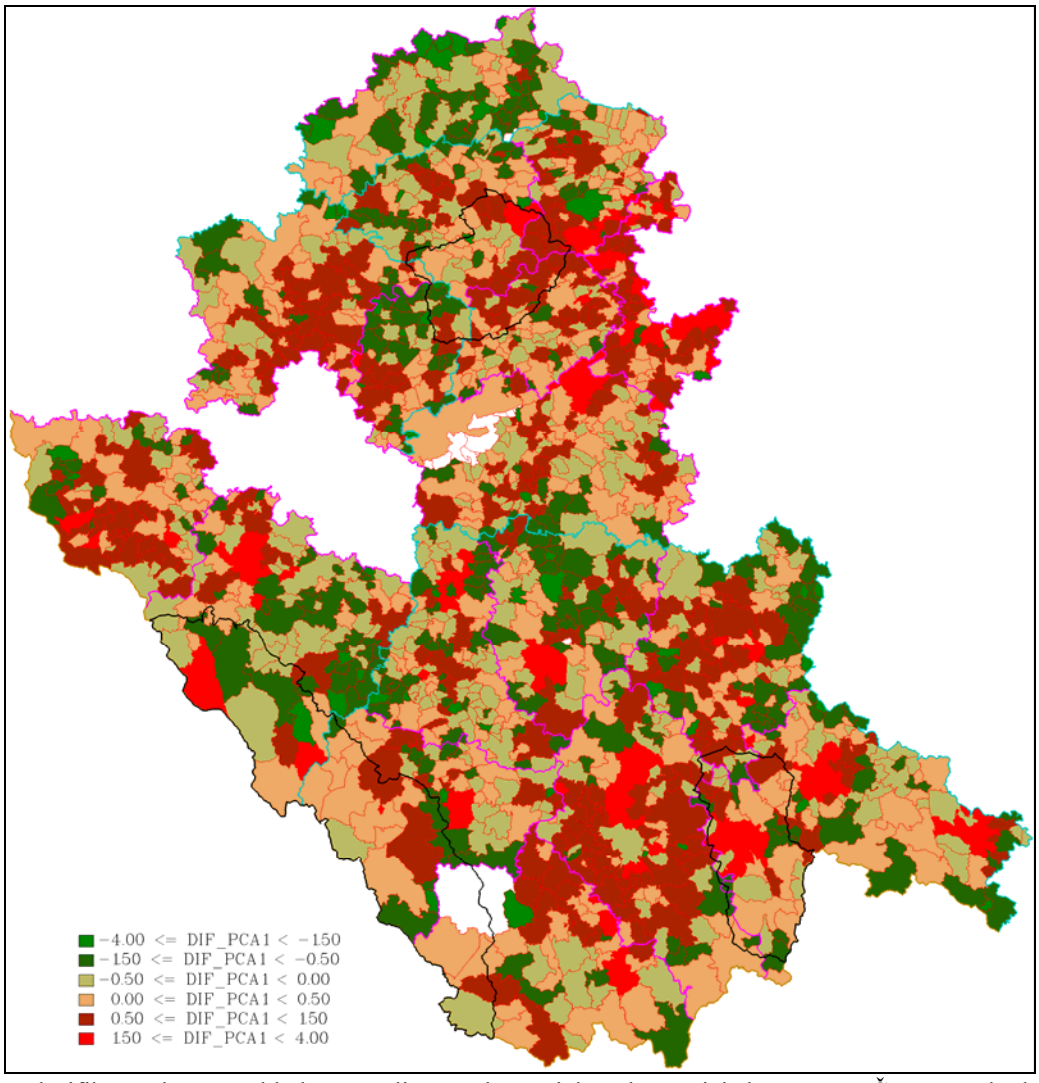

Obr. 4. Klasifikace obcí na základě normalizovaného sociálně-ekonomického statusu. Čím vyšší hodnota, tím "příznivější životní podmínky". Dvě bíle zbarvené oblasti ukazují území katastrů náležejících obcím vojenských prostor Boletice a Brdy.

Při hledání odpovědi na naši základní otázku, zda existuje statisticky průkazný rozdíl v úrovni socio-ekonomického rozvoje mezi územím CHKO a jejím okolím jsme proto vycházeli z předpokladů, že jednotlivá modelová území se od sebe liší charakterem krajiny a sociálně-ekonomické poměry jsou závislé na charakteru krajiny a na charakteru obce. Nelze proto přímo srovnávat charakteristiky sociálně-ekonomických poměrů - takové srovnání by spíš vypovídalo o odlišnosti přírodních poměrů a osídlení. Dalším vstupním předpokladem byl fakt, že analýza dat ukázala silnou závislost mezi první ordinační osou sociálně-ekonomických proměnných a mírou urbanizace. S cílem provést určitou standardizaci podmínek byla na tomto základě odvozena proměnná (DIF_PCA1), kterou lze chápat jako určitý normalizovaný sociálně-ekonomický status obce, kde je provedena korekce socio-ekonomických ukazatelů na přírodní podmínky a stupeň urbanizace obce (podrobný postup odvození viz příloha 19). Tato proměnná je konstruována tak, že čím je její příslušná hodnota vyšší, tím jsou v

obci životní podmínky příznivější. Na obr. 4 jsou znázorněny hodnoty této proměnné pro jednotlivé obce v modelových územích, tj. v chráněných územích a v jejich okolí.
Z hlediska hodnocení této proměnné ve sledovaných chráněných územích je možné konstatovat, že se tato území neliší od svého okolí. V celé širší skupině všech hodnocených obcí je přesto patrné vytváření určitých "shluků" obcí obdobného charakteru - vytváření takovéhoto obrazu však není žádným zřejmým způsobem ovlivňováno zřízením chráněného území (CHKO nebo NP). V oblasti Šumavy lze pozorovat určitou odlišnost (nižší status) západočeské (severozápadní) části území. Na Třeboňsku je odlišnější (vyšší status) skupina obcí ležících v okresech České Budějovice a Tábor nebo v jejich blízkosti společně s centrálním městem Třeboň. Na Křivoklátsku se opět projevuje vliv pražské aglomerace.
Na základě této podrobné analýzy lze konstatovat, že pokud odstraníme vliv rozdílného land-use, který je závislý především na charakteru přírodních podmínek území, neexistuje rozdíl pro sledované parametry mezi obcemi ve středu, na okraji a mimo vlastní chráněné území. Minimálně ta část variace proměnných popisujících sociálně-ekonomické parametry obcí, která je vystižena první ordinační osou, není odlišná pro obce v chráněném území a mimo něj.

Monitoring regionálního tisku a jeho obsahová analýza

Cíl

Naším cílem byla identifikace „mediálního image“ vybraných chráněných oblastí, především pak medializace případů dobré spolupráce nebo naopak konfliktů mezi Správou chráněného území a obcemi.

Metodika

Při použití této metody jsme vycházeli z obecného předpokladu, že tisk je součástí masové komunikace, při níž dochází k rozšiřování a sdělování informací a symbolických obsahů určených široké veřejnosti. Je odrazem předpokládaného zájmu veřejnosti o konkrétní problematiku a zprostředkovatelem sociální kontroly institucí, které ji mají na starost. Zároveň vždy reaguje na každodenní život konkrétních lokálních komunit.
Komparativní monitoring regionálního tisku byl proveden pro modelové oblasti CHKO a NP Šumava, CHKO Křivoklátsko a CHKO Třeboňsko. Jako kontextové jednotky pro obsahovou analýzu byly použity následující deníky: MF Dnes-jihočeský, MF Dnes-plzeňský, MF Dnes-středočeský, dále pak Českobudějovické listy, Českokrumlovské listy, Jindřichohradecké listy, Listy Prachaticka, Táborské listy, Plzeňský deník, Klatovský deník, Kladenský deník, Rakovnický deník a Berounský deník. Bylo sledováno téměř pětileté období, a to od ledna 1998 do září 2004, s cílem zachytit mediální prezentaci vztahu ochrany přírody a rozvoje obcí. Tento vztah byl operacionalizován klíčovými slovy: Třeboňsko, Křivoklátsko, Šumava, Chráněná krajinná oblast (CHKO), Národní park (NP), biosférická rezervace, obce, podnikání, spolupráce, podpora, soužití a konflikt. Záznamovými jednotkami byly celé články, které obsahovaly název příslušné CHKO/NP doplněné alespoň jedním ze zbývajících klíčových slov.

Výsledky

Na základě provedené rešerše bylo za celé sledované období nalezeno 550 relevantních záznamových jednotek[6]. Záznamy ovšem nebyly rozloženy mezi jednotlivá modelová území rovnoměrně. Frekventovanost šumavských problémů v tisku je ve srovnání s Křivoklátskem a Třeboňskem přibližně pětinásobná (Obr. 5).
Konkrétní mediální obraz situace v jednotlivých chráněných oblastech byl sestaven na základě informací primárně uvedených ve zmíněném denním tisku. Kvantitativní údaje byly doplněny kvalitativní typologií obsahových sdělení.

[6] Pro srovnání lze uvést četnost záznamů týkající se „mediálně atraktivnějšího“ objektu zájmu, jakým je např. Jaderná elektrárna Temelín. Za půlroční období a navíc pouze v jediném deníku (MfDnes – Jižní Čechy) jsme registrovali cca 80 záznamů.

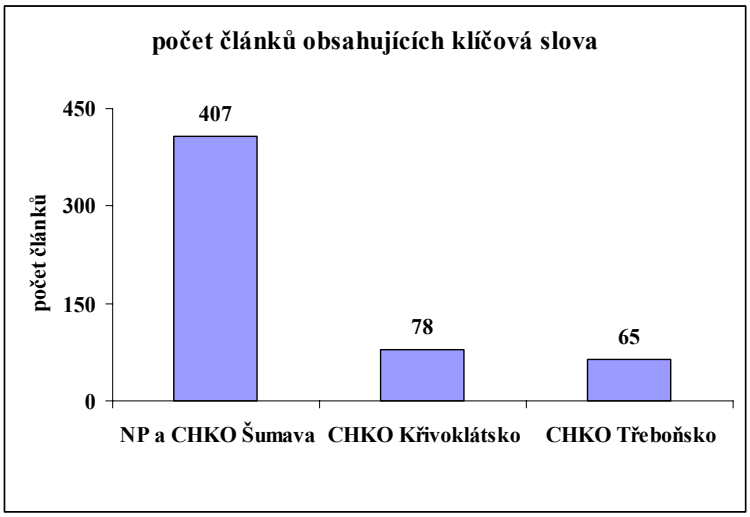

Obr. 5. Počet článků, ve kterých se vyskytovala požadovaná kombinace klíčových slov (1998 – 2004)

Národní Park a Chráněná krajinná oblast Šumava

Z provedené analýzy tisku vyplývá, že z hlediska vzájemného vztahu mezi ochranou přírody a obcemi je Šumava ze všech tří chráněných oblastí mediálně nejvíce konfliktním územím. Ve sledovaném tisku obě strany často shodně hodnotí své vztahy jako velmi napjaté a vzájemnou komunikaci jako kritickou. Úředníci Správy NP a CHKO jsou obcemi kritizováni za byrokratičnost a zbytečnou přísnost, za svévolné ovlivňování chodu obecních záležitostí, znemožňování a zpomalování rozvoje obcí. Správa NP je rovněž kritizována pro chybné řízení, za špatný stav chráněných lesních porostů, za obcházení potřeb a názorů starostů obcí na území CHKO a NPŠ. S příchodem nového ředitele je očekávána pozitivní změna v komunikaci s obcemi, jejich větší informovanost a hledání „společného jazyka“. Park je uznáván jako chráněné území, ale je i očekáván ekonomický profit jeho obcí. Z analýzy tisku vyplynula i personální propojenost sledovaných subjektů, někteří starostové, zastupitelé obcí či jejich příbuzní jsou zaměstnanci Správy NPŠ a CHKO.

Mediální prezentaci zkoumané problematiky na Šumavě významně ovlivnila ve sledovaném období jednak výměna ministrů životního prostředí spojená se změnou koncepce ochrany přírody a potažmo se změnou managementu národního parku. Dále pak samotná výměna ředitelů Národního parku a CHKO Šumava a vstup České republiky do Evropské unie v květnu 2004, který s sebou přinesl přijetí evropského programu ochrany přírody NATURA 2000.

Dalším významným faktorem formujícím mediální obraz vztahu mezi ochranou přírody a obcemi je legislativní nepřipravenost vyhlášení Národního parku Šumava, jehož aktivity navíc „překrývají“ aktivity CHKO. Po celou dobu existence parku se ukazuje, že tato situace vede k řadě konfliktů mezi obcemi a správou. Jedná se především o absenci legislativních norem, které by přímo řešily i otázku různých kompenzací nevýhod, které obcím přináší poloha v chráněných oblastech, omezení jejich hospodářské, stavební a zemědělské činnosti. Obce požadovaly po vedení správy NPŠ prosazení zařazení zákona o NPŠ do legislativního plánu Ministerstva ŽP. Po celé sledované období se nepodařilo zpracovat takové znění zákona, které by bylo přijato.

Obsahová analýza tisku dále potvrdila známý fakt, že samotné šumavské obce netvoří homogenní skupinu. Odlišnosti se projevují jednak v jejich „mediální aktivitě“, jednak v jejich postoji k národnímu parku. V tisku jsou nejčastěji prezentovány obce, které mají jasně formulovaný názor na státní ochranu přírody reprezentovanou Národním parkem. Na jedné straně jsou to obce jako Borová Lada, Modrava, Srní, Prášily, které chápou nutnost existence parku a svoji příslušnost k tomuto území respektují. NP jako značka kvality zvyšuje jejich atraktivnost pro turisty a této značky hodlají využít pro socio-ekonomický rozvoj obce. Nechtějí být jen skanzenem či střediskem chalupářů, ale aktivní živou obcí (např. obec Borová Lada sama podniká v cestovním ruchu).

Na druhé straně Nová Pec a Horní Planá reprezentují skupinu obcí, které trápí vysoká nezaměstnanost a příslušnost k NPŠ vnímají jako značné omezení. Již od roku 1999 je z tisku patrna sílící snaha po odtržení od NPŠ, případně přehodnocení jeho velikosti. Od roku 2004 se navíc projevuje snaha o přeřazení národního parku do nižší kategorie podle nomenklatury IUCN. Vedle dvou výše uvedených mediálně aktivnějších obcí tuto myšlenku podporují i Stožec, Lenora, Horní Vltavice, Volary a Strážný.

Cílem analýzy tisku byla především identifikace střetových oblastí mezi ochranou přírody a rozvojem obcí, popřípadě příkladů dobré spolupráce mezi oběma stranami. Ukazuje se, že střetové oblasti se týkají problémů, jejichž řešení má zásadní (až fatální) význam pro další existenci obcí. Přitom některé z nich mají charakter obecného problému, jiné se vztahují ke konkrétním lokalitám. Stručně se tyto střetové oblasti dají shrnout následovně:

- Kompenzace a grantové finance: Z tiskových zpráv vyplývá, že obce postupují jednotně, poukazují na hospodaření s lesy ve svých katastrech, které jsou jako chráněná území osvobozena od daně z nemovitosti a obce tak přicházejí o příjem. Park je v jejich úsilí o kompenzace podporuje. Ke střetu dochází spíše s MŽP, park obce postupně podporuje, stejně tak jako v jejich snaze o získání financí z Fondu životního prostředí, jehož podmínky se rozšířily i pro malé obce, dále pak z fondu Phare a evropských strukturálních fondů.
- Historický majetek: Novela zákona o obcích z roku 1999 umožňuje obcím postupně získat půdu jako historický majetek na území parku (obce mohou s majetkem samy hospodařit, získat výměnou pozemky mimo park, finanční odškodnění aj.). Ze sledovaných deníků opět vyplývá, že obce postupují jednotně, avšak jedná se o dlouhodobější proces. Po vrácení největších území lesa Kašperským Horám a Volarům, byl tento zákon po iniciativě správy NP pozastaven a vydávání lesů se protahovalo. Správa poukazovala na rozpor zákona o obcích a zákona o ochraně přírody. Situace byla vyřešena až soudním rozhodnutím, které dalo za pravdu obcím. Kašperské Hory byly v tisku postupně kritizovány za nešetrnou těžbu dřeva.
- Půdní fond: Obce postupují jednotně. Od roku 1999 mají ze zákona možnost získat půdu (bezúplatně, odkoupení od Pozemkového fondu aj.) ve 3. zóně NP. Park sám projevil zájem jen o 10% tohoto území a to o rašeliniště a mokřady. Správa postupně podporuje snahu obcí půdu získat a společně s nimi kritizuje její volný rozprodej či její vydávání jako restitučních náhrad prostřednictvím Pozemkového fondu. Obce jsou tak zbavovány aktivního rozhodování o rozvoji na svém území.
- Problematika kůrovce a kácení v 1. zónách národního parku: Z tisku je patrné, že obce ležící na jeho území postupně většinou zásah podpořily jako možnou likvidaci škůdce. Kritizovaly spíše způsob těžby.
- Plán péče o NP Šumavu 2001 - 2010 s výhledem do r. 2030: Koncem roku 2000 Správa NPŠ vypracovala a Ministerstvo životního prostředí schválilo Plán péče o národní park bez řádného projednání s dotčenými obcemi. Po následných jednáních národního parku s obcemi bylo rozhodnuto o nutnosti dopracovat dílčí plány pro jednotlivá území. Po nástupu posledního ministra životního prostředí v roce 2003, byla přijata nová koncepce vypracování plánu péče o NP Šumava.
- Zonace CHKO: V roce 2001 bylo narychlo přijato rozhodnutí o rozdělení území CHKO do jednotlivých zón, které podle tiskových zpráv proběhlo bez řádného projednání s obcemi. Postupně sílí tendence vyjmout levý břeh Lipna z CHKO a sjednotit hranice CHKO Šumava s hranicemi biosférické rezervace. V poslední době také volají některé obce na Lipensku po vyjmutí z CHKO a NPŠ .
- Územní plány a nová výstavba v obcích: V médiích jsou prezentovány individuální problémy schvalovacích řízení jednotlivých obcí se Správou NPŠ (např. Modrava, Rejštejn, osada Zhůří).

Z analýzy tisku je dále patrné, že rozdílné názory zástupců místních samospráv či podnikatelů a na druhé straně Správy NPŠ případně CHKO na využití konkrétních lokalit vytvářejí další skupinu střetových oblastí, která je mediálně poměrně často prezentována. Jedná se zejména o následující lokality:

- Smrčina: V této problematice je zahrnut spor o výstavbu sjezdovky nebo čtyřsedačkové lanovky na sousedním Hraničníku, otevření přechodu Zvonková pro pěší, cyklisty a osobní dopravu, dále pak výstavba mostu přes Lipno. Tyto snahy jsou podporovány obcemi Horní Planá a Nová Pec, které trápí vysoká nezaměstnanost. Park zastává spíše zamítavé stanovisko.
- Vojenský újezd Boletice: V této oblasti je plánována výstavba velkého lyžařského areálu. Jižní část bývalého vojenského újezdu spadá do CHKO. Program NATURA 2000 - ptačí oblasti zahrnuje celou tuto oblast. Ve sledovaném období to bylo mediálně atraktivní téma, neboť výstavba je podporována Krajským úřadem a obcemi na levém břehu Lipna. Má však i své odpůrce z řad „ekologů“ a obyvatel Boletic.
- Modrý sloup: Přechod v oblasti Modravy a Březníku (Lusný), reprezentuje problematiku rozšiřování počtu fungujících hraničních přechodů na území Šumavy. Otevření přechodu Modrý sloup by uvítala obec Modrava i sousední bavorské obce. Kvůli výskytu tetřeva hlušce je národní park dlouhodobě proti realizaci tohoto záměru.
- Rozhledna Boubín: Mikroregion obcí Horní Vltavice se snažil o vylepšení infrastruktury pro cestovní ruch a s podporou MŽP začal v roce 2004 realizovat výstavbu rozhledny i přes odmítavý postoj správy NPŠ a CHKO. V současné době je stavba pozastavena[7].

Kromě velkého počtu problémů se na stránkách deníků objevily i články popisující případy dobré spolupráce mezi ochranou přírody a obcemi. Bylo jich sice podstatně méně, nicméně je lze považovat za projev společného zájmu o rozvoj území formou zvýšení jeho turistické vybavenosti. Jednalo se konkrétně o údržbu zimních běžeckých tratí, provoz linek ekologických autobusů, opravu kapliček, pamětních kamenů a budování informačních středisek (např. na Horské Kvildě, vznikl společný projekt Správy a obce, v rámci kterého bylo vybudováno informační středisko, v němž jsou i tři byty, ordinace lékaře a zázemí pro technickou údržbu běžeckých tratí).

Analýza postihla časový interval let 1998 – 2004. Souhrnem lze říci, že během tohoto pětiletého období bylo možné pozorovat vývoj vztahů mezi oběma stranami. Původní „nesmiřitelná“ rétorika byla postupně

[7] Na jaře 2005 byla rozhledna uvedena do provozu. Tvrzení v textu se vztahuje k období, ve kterém byla analýza tisku prováděna, tj. do září 2004.

nahrazována smířlivějším tónem, který naznačuje i konvergenci stanovisek Správy národního parku a obcí. Napětí začíná být střídáno (alespoň v některých článcích) snahou o spolupráci.

Chráněná krajinná oblast Třeboňsko

Lze konstatovat, že i Třeboňsko bylo v tisku prezentováno spíše bezkonfliktně. Medializované případy „střetů" mezi ochranou přírody a ekonomickým rozvojem území se týkají, stejně jako na Křivoklátsku, především fungování samotných obcí. Jako příklad lze uvést zamítavé stanovisko Správy CHKO k výstavbě rozhledny a vysílače mobilních operátorů, který by bránil ve výhledu na kostelní věž (Chlum u Třeboně). Každou zimu se v tisku diskutuje problematika údržby silnic. V CHKO není možno v době náledí používat sůl. Výjimky jsou povoleny pouze na hlavních silničních komunikacích: Jindřichův Hradec, Veselí n. Lužnicí a Halámky. Inertní posypy, povolené v CHKO, však způsobují ucpávání kanalizace obcí.

Na rozdíl od Křivoklátska byl však v případě Třeboňska mediální obraz vztahu ochrany přírody a rozvoje obcí rozšířen i o problematiku provozu místních výrobních odvětví. A to těch již zavedených, jakými jsou rybářství, těžba štěrkopísků a lázeňství, tak i nově se konstituujících, jakými je čerpání vody z hlubinných vrtů a turismus. Ne vždy se jedná o střet mezi Správou CHKO a obcemi. Někdy dokonce spolupracují proti třetí straně, jak je patrné i z některých následujících příkladů:

- Rybářství a rybáři: Jejich hospodaření je poškozováno populací kormoránů, a proto chtějí využít kompenzací ze zákona o náhradách škody způsobených některými chráněnými živočichy. Vyčíslení škod podle litery zákona se jeví jako problematické. S CHKO se vždy dohodli na redukci počtu kormoránů. Spolupracují při hnojení rybníků, dodržují doporučení Správy při zatěžování povrchových vod, při narušování mokřadních ekosystémů. Výměnou za kompenzace jsou ochotni se dohodnout a snížit chovy.
- Těžba štěrkopísků: Obce spolu s CHKO se v roce 1998 postavily proti těžbě v obci Krabonoš, ostatní štěrkovny spolupracují s CHKO, těží ve 2. a 3. zónách a to tak, aby používané metody nepoškozovaly spodní vody.
- Kontroverzní kemp u pískoven ve Veselí nad Lužnicí holandského investora: Správa CHKO dala připomínky k projektu (plot, kapacita, velikost). Zdá se, že záměr nebude realizován kvůli plánovanému železničnímu koridoru, který se k jezerům přiblíží o pět metrů.
- Výroba Dobré vody: CHKO a starostové obcí poukazovali na nevhodnost stavby a zvyšování kamionové dopravy. V roce 2000 společně zablokovali rozšíření výroby.
- Lázně Lavana v katastru obce Domanín: Správa CHKO vydala negativní stanovisko k výstavbě, záměr získal výjimku MŽP v 3. zóně. Po zkvalitnění záměru podle požadavků EIA očekávají investoři souhlas.

Tisk reflektoval i příklady spolupráce. Projednávání systému NATURA 2000, podle tisku, proběhlo bez větších problémů. „Naturové" území se prakticky kryje s dosavadními chráněnými oblastmi, kde jsou lidé zvyklí na omezení a šetrné hospodaření. Další zprávy o spolupráci se týkaly podpory, kterou obce získaly od Správy CHKO při získávání dotací. Například v roce 2001 pomohla Správa CHKO obci Jemčina získat dotace na údržbu a výsadbu zeleně z Jemčiny k mlýnu Šimanov a přislíbila pomoc při úpravě zámeckého parku. Správa CHKO pomohla také získat dotace na vybudování kanalizace v obci Břilice, či na čistírnu odpadních vod v Lomnici nad Lužnicí, v Chlumu u Třeboně, atd.

Tisku neunikla ani „osvětová" aktivita Správy, konkrétně budování naučných stezek a cyklotras (naučná stezka Veselské rybníky, naučná stezka Trpnouzské blato, naučná stezka kolem lomnických rybníků) a podíl Správy na vytváření expozice „Krajina a lidé" na třeboňském zámku.

Chráněná krajinná oblast Křivoklátsko

Ve srovnání se Šumavou se Křivoklátsko mediálně prezentovalo jako bezkonfliktní oblast. Obce i CHKO mají společný zájem na podpoře turismu a citlivě nasměrovaného cestovního ruchu, který by se orientoval nejen na pražskou klientelu, ale i na zahraniční návštěvníky. Výhledově bude území sousedit s „Velkou Prahou". Správa CHKO v průběhu let hodnotí v tisku svůj vztah k obcím na svém území jako „dobrý a stále se zlepšující", poskytuje obcím poradenský servis v oblasti přírodních věd, územního plánování, ekologické stability, architektury a urbanismu. Razí heslo „spolupracovat a nebýt dalším byrokratem". Stejně jako na Šumavě i zde se tisk dotkl zajímavého faktu, kterým je „užitečné" personální propojení mezi Správou CHKO a obcí Křivoklát.

Střety mezi obcemi a ochranou přírody se týkaly běžného fungování konkrétních obcí, nepřesahovaly většinou rámec rutinní agendy ochrany přírody, nevyvolávaly žádné „vzedmuté emoce". Články, které tento vztah reflektovaly měly zpravidla pouze informativní charakter. Například v osadě Pejpina vydala Správa CHKO zamítavé stanovisko k asfaltování polní cesty, ve Slabcích vydala zamítavé stanovisko k další výstavbě v blízkosti zámku a v obci Svatá zamítla stavební záměr dvou soukromých stavebníků a to z estetických důvodů.

Je potěšitelné, že příklady dobré spolupráce byly v tisku zastoupeny mnohem výrazněji než „střetové oblasti". Články se jednak pochvalně zmiňují o „osvětových" aktivitách Správy, mezi které patřilo například vybudování naučných stezek a cyklostezek (U Eremita, Údolí ticha, projekt žáků 9. třídy v rámci tzv. projektového vyučování – stezka Paraplíčko, cyklo-mikroregion Hudlicko, Křivoklát-Rakovník); vyhlášení památného stromu v Otročíněvsi; otevření a provoz vzdělávacího a informačního střediska CHKO v Křivoklátu-Budech, ve kterém se často konají akce pro školy, obce, pedagogy a další zájemce z řad veřejnosti. Rovněž každoročnímu pořádání

Evropského dne parků na Křivoklátsku je v tisku vždy věnována pozornost. Součástí programu je i prohlídka Národní přírodní rezervace Týřov s výkladem pracovníka Správy.
Další články demonstrují společný zájem obcí a Správy CHKO na rozvoji území. Konkrétně se jednalo o podporu Správy při získání dotací. Jednak na výstavbu čističek odpadních vod a plynofikaci obcí prostřednictvím dotací určených pro obce na chráněných územích (např. v Otročiněvsi), dále pak dotací v rámci titulu „Program péče o krajinu“ (např. Běleč – skanzen dřevěného uhlí, Slabce – regenerace zámeckého parku, lokalita Přední Losy ve Velké Bukové - výstavba mokřadu). Správa se také podílí na Programu sociálního a ekonomického rozvoje v Mikroregionu Balkán. Dobrý vztah mezi Správou a obcemi naznačuje i fakt, že projednání vyhlášení ptačích oblastí NATURA 2000 proběhlo na Křivoklátsku bez problémů.
V médiích bylo dále prezentováno úsilí Správy CHKO o vyhlášení národního parku. Z obsahové analýzy však nebylo patrné, zda se jedná pouze o aktivitu samotné Správy, či zda jsou tyto snahy podporovány i obcemi.

Shrnutí

Území se navzájem liší

Vyjděme z našeho vstupního předpokladu, že tisk je vždy odrazem předpokládaného zájmu veřejnosti o konkrétní problematiku. Už samotný počet článků můžeme považovat za indikátor mediální přitažlivosti dané tématiky a konstatovat, že se jednotlivá území značně liší.
Třeboňsko a Křivoklátsko se jeví být územími, kde problematika ochrany přírody nečeří hladinu veřejného mínění. Tento názor se dá podpořit i obsahovou analýzou článků, ze které vyplývá, že „střety“ mezi ochranou přírody a obcemi mají ve většině případů formu rutinní správní agendy. V žádném případě nemají charakter rozhodnutí fatálních pro jednu ze zúčastněných stran. A to ani v případě Třeboňska, kde, na rozdíl od Křivoklátska, je mediální obraz vztahu mezi ochranou přírody a obcemi „obohacen“ o problematiku provozu místních výrobních odvětví. Dá se dokonce konstatovat, že v obraze, který tisk o obou územích vytváří, převažují příklady dobré spolupráce mezi ochranou přírody a obcemi. Máme-li se pokusit o hypotézu, bude mít nejpravděpodobněji formu výroku, že za více než 20 let existence CHKO v území zřejmě došlo k tomu, že si „oba systémy na sebe zvykly“.
Šumava se od předcházejících dvou území v tomto ohledu liší. Díky poměrně krátké existenci národního parku, jehož aktivity navíc „překrývají“ aktivity CHKO, nelze o Šumavě říci, že by byla mediálně bezkonfliktní oblastí. Nalezení konsensu mezi správou NP a obcemi na jeho území ztěžuje přitom řada okolností. Jednak se CHKO a NP Šumava rozkládají na území dvou krajů, dále pak se stále hledá odpovídající zákon o Národním parku Šumava, obce bojují o finanční kompenzace a dotace svých rozpočtů a v neposlední řadě je trápí i vysoká nezaměstnanost. V tisku prezentované střety lze považovat za střety fatální. Rozhodnutí jedné strany může mít charakter „likvidačního“ opatření pro stranu druhou (např. zmenšení rozlohy parku nebo jeho přeřazení versus zablokování stavby mostu přes Lipno atd.). Vztahy jsou tudíž napjatější. Nicméně i zde postupně dochází ke sbližování stanovisek. S nástupem ministra Libora Ambrozka a nového managementu NP se zdá, že se napjatost vztahů mezi obcemi a parkem zmírňuje a projevuje se snaha o obnovení jejich vzájemné komunikace. „Problematiku obcí bereme vážně. Řešíme otázky náhrad. Do parku jsme už poslali více než 350 mil. korun. Chceme, aby se Šumava stala výkladní skříní České republiky,“ uvedl ministr životního prostředí pro tisk (MfDnes, 6. 12. 2004[8]) a dokumentoval tak změnu rétoriky ministerstva. Také ředitel šumavského parku, Alois Pavlíčko, zdůraznil, že ve druhém roce ve své funkci chce změnit a dodělat následující věci: „Chci změnit zonaci a zlikvidovat roztříštěnost prvních zón, komunikační vztahy mezi Správou a obcemi napřímit, stát se partnerem a ne direktivou obcí, dodělat doplňky plánu péče pro další změny a vývoj Šumavy ... V neposlední řadě chci přinést do regionu také peníze.“ (MfDnes, 24. 1. 2005[9]). Zdá se, že management NP si uvědomuje, že jeho cílem je nejen ochrana unikátní přírody, ale že národní park současně představuje významný potenciál umožňující kvalitní život a udržitelný rozvoj obcím na jeho území. Výše uvedená hypotéza by se tedy dala mírně reformulovat do otázky, kolik času je třeba na to, aby si oba systémy na sebe zvykly ? Možná, že se za dvacet let bude o Šumavě v denním tisku psát v podobně „selankovitém“ duchu, jako se dnes píše o Křivoklátsku a Třeboňsku.

Společný zájem

Konvergence postojů ochrany přírody a obcí ve všech sledovaných CHKO se projevuje nejvíce v tom, že obě strany, zdá se, pochopily sdílenou zodpovědnost za „fungování“ území. Konsensus panuje v názoru, že jedním ze společných cílů může být rozvoj „trvale udržitelného“ turismu. Obě strany zřejmě identifikovaly bezkonfliktní komparativní výhodu daných území, kterou je určitá „přírodní neporušenost“ daných území. Lze se tedy dopustit zdánlivě paradoxního výroku, že ochrana přírody v těchto územích garantuje ekonomický rozvoj založený na využívání místních zdrojů.

[8] Obsahová analýza postihovala období 1998 – září 2004. Uvedená citace dokumentuje situaci v období, které již nebylo předmětem šetření.
[9] Viz předchozí poznámka pod čarou.

Komentáře k použité metodě

V rodině prostředků masové komunikace patří tisk spíše mezi veterány. Přes současný nástup nových médií je však stále považován za velmi důležitý a často používaný zdroj informací. Tuto roli zřejmě plní i v námi sledovaných chráněných územích, jak je patrno z Obr. 6, kde jsou zachyceny odpovědi respondentů dotazníkového šetření[10]. Televize, tisk, přátelé a známí a informační materiály jsou pro místní obyvatele těmi nejvíce využívanými zdroji informací o tom, co se v CHKO děje.

Tisk, jako každé jiné médium masové komunikace, hraje dvojí roli. Jednak odráží realitu, jednak se podílí na jejím vytváření. Má tedy cenu jej studovat v obou těchto modech. My jsme se primárně soustředili na jeho funkci „zobrazovací". I tady je ale na místě otázka vypovídací schopnosti informací získaných touto formou. V tomto kontextu je nutné konstatovat, že obsahová analýza tisku byla v projektu použita pro vstupní zmapování problematiky a jako komplement metod ostatních, tj. konkrétně semistandardizovaných rozhovorů s experty a dotazníkového šetření zaměřeného na problematiku kvality života v CHKO, kterým byli osloveni vybraní obyvatelé chráněných území.

Po vyhodnocení výsledků všech tří výše zmíněných metod se ukázalo, že problematiku popisují strukturálně stejně. Jako jeden z příkladů výše uvedené strukturální shody výsledků lze uvést Obr. 7, vytvořený na základě odpovědí respondentů dotazníkového šetření. Z něho je patrné, že sázka na turistiku, jako na jeden z rozvojových faktorů je sdílena i běžnou populací modelových území.

Na úplný závěr lze konstatovat, že analýza tisku se v projektu osvědčila jako metoda rekognoskace terénu. Má pro to všechny nezbytné předpoklady – výsledky poskytuje poměrně rychle a je levná. Pro celkové pochopení tak komplexního problému, jakým je koexistence ochrany přírody a obcí, byla však doplněna i výše zmíněnými dalšími metodami.

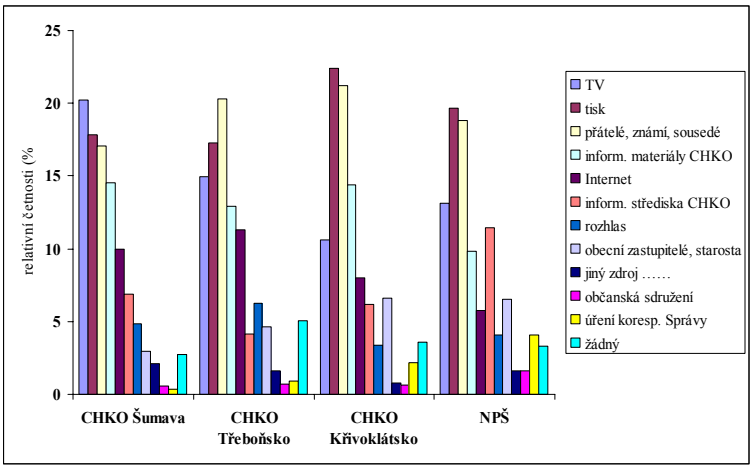

Obr. 6. Zdroj informací o dění v CHKO/NP

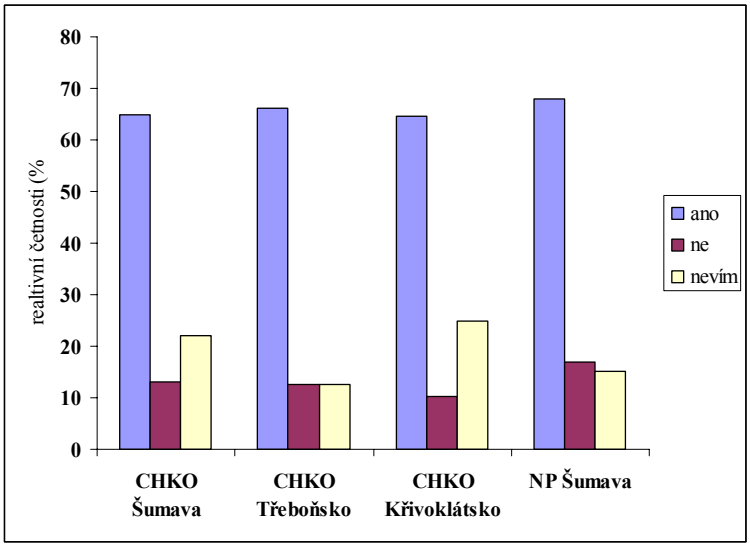

[10] Výběrový soubor tvořilo 1 150 respondentů. Z tohoto celkového počtu připadalo na území CHKO Šumava 500, CHKO Třeboňsko 300, CHKO Křivoklátsko 300 a NP Šumava 50 respondentů.

Obr. 7. Domníváte se, že CHKO/NP zvyšuje turistickou atraktivitu regionu ?

Sociologický dotazníkový průzkum

Cíl

Sociologický dotazníkový průzkum byl součástí hodnocení socio-ekonomických předpokladů participativního managementu vybraných velkoplošných chráněných území. Měl dvojí cíl - zmapovat názory místní populace jednak na vlastní socio-ekonomickou situaci, jednak jejich vztah k CHKO, popřípadě k NP.

Metodika

Struktura dotazníku byla konzultována s jednotlivými správami CHKO a NP. Finální verze dotazníku je uvedena v příloze 20.

Základním souborem byla místní dospělá populace, tj. lidé starší 15 let mající trvalé bydliště v jednom z modelových území. Výběrový soubor byl ze základního souboru odvozen kombinací kvótního a náhodného výběru. Jako kvóty posloužily velikostní kategorie sídelních jednotek[11], ve kterých respondenti trvale bydlí. Náhodný výběr konkrétních respondentů pak proběhl dvoukolově. V prvním kole byla vybrána sídla (pro tento účel byla identifikována všechna sídla v každém zájmovém území a v jeho těsné blízkosti) reprezentující každou ze zvolených tříd. V takto vybraných sídlech byli pak náhodně vybráni konkrétní respondenti. (struktura výběrového souboru podle jednotlivých sídelních jednotek viz příloha 22). Plánovaná velikost výběrového souboru byla 1 150 respondentů[12]. Výběrový podíl činil 1,86% souboru základního. Tím byly vytvořeny všechny předpoklady proto, aby výběrový soubor byl z hlediska námi zkoumaných otázek souborem reprezentativním.

Pro terénní sběr dat byla zvolena metoda vyplňování dotazníků za asistence tazatelů. Tím byla zaručena vysoká návratnost vyplněných dotazníků. Roli tazatelů sehráli studenti středních škol mající sídlo buď přímo v modelovém území nebo v jeho blízkosti. Před vlastním terénním šetřením byli tazatelé vyškoleni pracovníky výzkumného týmu (písemné pokyny pro tazatele viz příloha 20).

Samotný terénní sběr dat proběhl v letních měsících červenci a srpnu 2004. V měsíci září byly dotazníky vybrány od tazatelů. Součástí celé akce byly i semináře s jednotlivými skupinami tazatelů, na kterých se diskutovaly jejich postřehy z výzkumu a případně další informace, které nebyly přímo součástí dotazníku, nicméně s jeho tématikou souvisely. Tím se podařilo vytvořit i určitou doplňkovou informační bázi, důležitou pro interpretaci výsledků z dat odvozených. Celkem se navrátil 1 081 vyplněný dotazník (návratnost byla tedy 94%).

Otevřené otázky byly zpracovány kvalitativně. Uzavřené otázky dotazníku byly zakódovány a zpracovány statisticky za použití programů SPSS 12.0.1 for Windows, Statistica 5 a dalších matematicko-statistických programů. Byly provedeny analýzy 1. a 2. stupně u všech otázek dotazníku, které se týkaly rozdílů mezi modelovými územími. Rozdělení získaných dat a jejich statistické vyhodnocení je uvedeno v příloze 22. Dále byly provedeny třídící analýzy „uvnitř“ každého území. Struktura celého datového souboru byla také studována za pomoci metod mnohorozměrné analýzy. Pomocí klasifikačních a ordinačních metod byly hledány významné skupiny odpovědí a též hlavní faktory, které determinují charakter odpovědí. Výsledky jsou dostupné v příloze 21.

Ukázalo se, že výsledky dosažené pomocí různých statistických postupů se v podstatě od sebe neodlišují a dají se stručně sumarizovat následovně.

Stručné shrnutí výsledků

Analýza jednotlivých odpovědí a jejich jednoduché vazby

Analýza 1. 2. a 3. stupně

Obecně lze říci, že ve svém každodenním životě se obyvatelé nezdají být příliš ovlivněni faktem, že žijí v chráněném území. Většina z nich se ani nedostala s pracovníky Správy do kontaktu. Mínili tím zřejmě jen kontakt úřední, protože většina z dotázaných využívá alespoň občas nějaké zařízení Správy a ne zanedbatelný podíl z nich se již také zúčastnil nějaké akce spojené s ochranou přírody. Vysoce hodnotí roli, kterou hraje CHKO/NP při vytváření turistické atraktivity regionu. Jejich hodnocení je jasné – CHKO turistickou přitažlivost zvyšuje a co se týká turistů, jejich počet zatím nepřesáhl únosnou míru. Následující text je podrobnějším tématickým rozvedením tohoto shrnutí.

[11] Velikost sídelní jednotky byla vyjádřena počtem trvale bydlících obyvatel; kategorizace byla následující: do 50, do 200, do 1000, do 5000 a nad 5000 obyvatel.

[12] Z tohoto celkového počtu připadalo na území CHKO Šumava 500, CHKO Třeboňsko 300, CHKO Křivoklátsko 300 a NP Šumava 50 respondentů.

Vazba na území

Lidé žijící ve zkoumaných chráněných územích vykazují shodně charakteristiky stabilizované populace. Na území jsou vcelku vázáni. Většina z nich tam žije delší dobu nebo se tam dokonce narodila. K území je poutají především sociální vazby – rodina, přátelé, práce, byt a v neposlední řadě i vlastnictví nemovitostí. Konec konců, většina z nich také nemusí vyjíždět za prací či studiem mimo území. Kromě výše uvedených sociálních důvodů vazby na území se mezi pouty často objevuje na čelném místě i příroda, která v národním parku dokonce dominuje (graf č. 1). O odstěhování z území v drtivé většině ani neuvažují. Skupina těch, kteří by se možná odstěhovali, je tvořena mladou generací, tj. lidmi okolo 20ti let. Tato tendence se projevila ve všech sledovaných územích. Lze se domnívat, že potenciální mobilita u mladé generace je zcela přirozená bez ohledu na to, zda mladí lidé žijí v chráněných územích či nikoliv. Většinou ještě studují a nejsou v území a v životě vůbec pevně zakotveni (graf č. 2). Řešení této problematiky lze těžko požadovat na správách chráněných území, nespadá to do jejich kompetence. Nicméně se ukázalo, že veřejnost ve všech územích kvituje jejich osvětovou činnost a vliv na školní mládež.

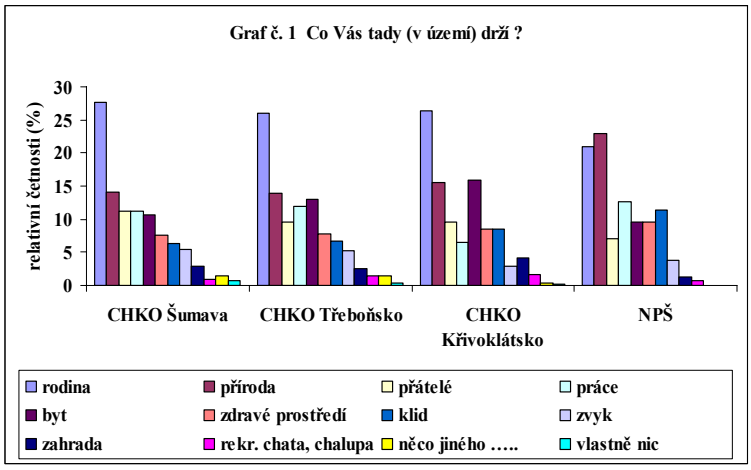

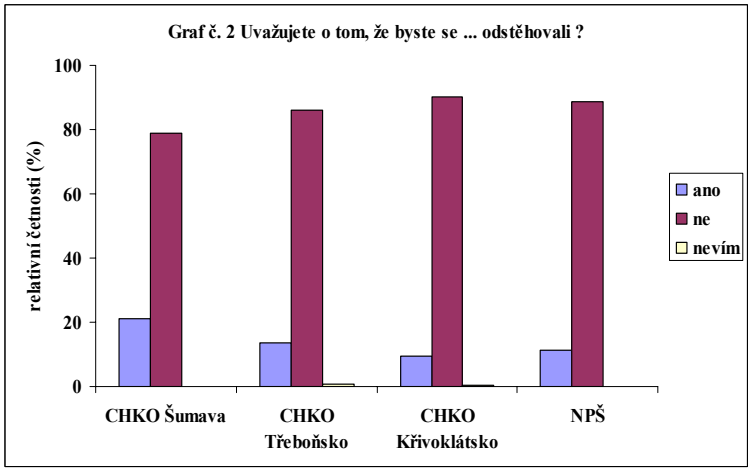

Obec a hodnocení její vybavenosti

Základním úhlem pohledu na vybavenost obce je u nadpoloviční většiny obyvatel všech tří území přesvědčení o přiměřenosti úrovně vybavení obce vzhledem k její velikosti (graf č. 3). Na základě výše uvedené subjektivní reflexe lze konstatovat, že se populace v chráněných územích necítí být „handicapována“ v socio-ekonomickém smyslu. Obraz o území vytvořený na základě subjektivního hodnocení se tedy v podstatě neliší od obrazu, který jsme získali analýzou objektivních dat Českého statistického úřadu – území se v socio-ekonomickém smyslu neliší od svého okolí.

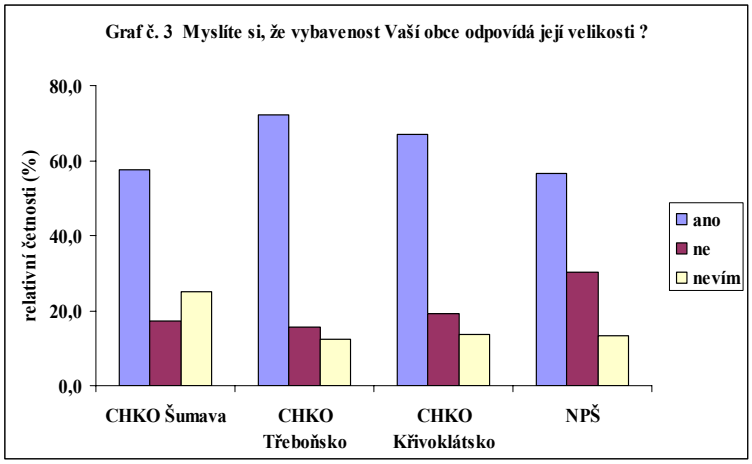

Obecně lze konstatovat, že lidé ve všech územích jsou více méně spokojeni (spokojeni a spokojeni částečně) se vzhledem obce, s jejím technickým vybavením i se službami. Míra jejich nespokojenosti nepřesahuje zpravidla 20%. Jednotlivá území se však liší důvodem nespokojenosti. Na Šumavě jsou lidé nejvíce nespokojeni se vzhledem obce, na Křivoklátsku s jejím technickým vybavením. Nedostatek služeb deklarují naopak obyvatelé národního parku, kteří se v hodnocení odlišují jak od obyvatel „nešumavských" území, tak i od obyvatel samotné CHKO Šumava. Třeboňsko lze v tomto kontextu považovat za „nejspokojenější" území (grafy č. 4, 5, 6). Je otázkou, jak tyto výsledky interpretovat. Především je nutné počítat s tím, že vždy bude existovat větší či menší skupina „kritiků a nespokojenců". Vezmeme-li v úvahu fakt, že z „objektivního" hlediska nejsou všechna modelová území socio-ekonomicky handicapována, nabízí se otázka, zda rozdíly v subjektivním hodnocení situace v jednotlivých územích nejsou dány spíše „mentalitou" místní populace. Důvodem vyšší kritičnosti na Křivoklátsku může být „vyšší ambicióznost a náročnost" místních obyvatel, kterou ovlivňuje výrazně blízkost metropole a dalších průmyslových center. Obyvatelé, i když zde žijí „na venkově", představují svého druhu přechod mezi urbánní a rurální komunitou. Obyvatelé Šumavy a Třeboňska, jako představitelé spíše rurální komunity, se zdají být ve svých požadavcích na vybavenost obce skromnější.

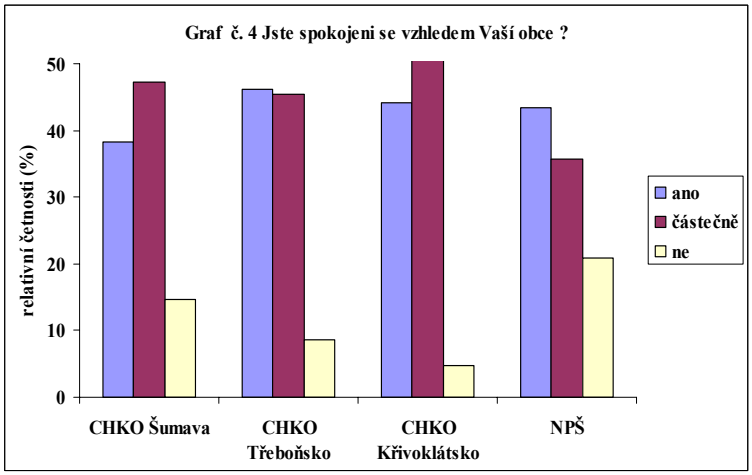

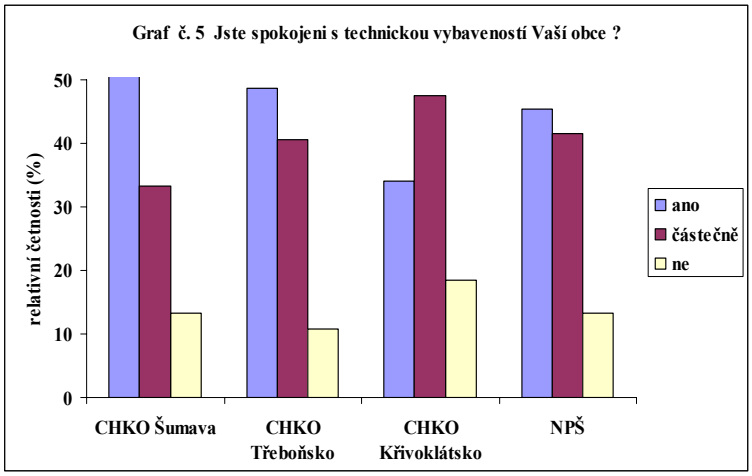

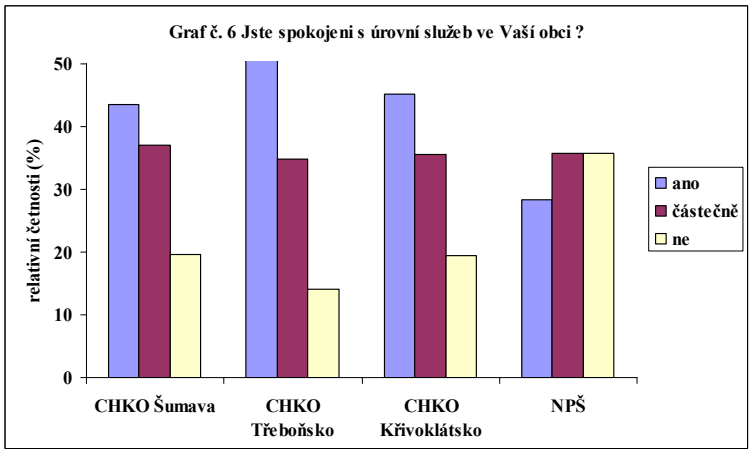

Osobní situace

Obyvatelé chráněných území si v podstatě nestěžují ani na svoji ekonomickou situaci. V tomto smyslu se vyjádřilo okolo 60% dotázaných ve všech modelových územích (graf č. 7).

Zatímco reflexe ekonomické situace byla ve všech sledovaných územích více méně stejná, názor na možnost zapojení se do lokálního veřejného života soubor diferencoval (graf č. 8). Zapojení obyvatel do rozhodování o osudu místa, ve kterém žijí, je vyšší na Křivoklátsku a v národním parku, ve srovnání se zbývajícími dvěma územími.

Ve všech zkoumaných územích shodně platí, že ti, kteří se buď zcela nebo alespoň částečně zapojují do rozhodování, jsou především starší občané a majitelé nemovitostí. Mladá generace, dojíždějící a ti, kteří nevlastní v území nemovitosti, tvoří jádro skupiny „pasivnějších“ občanů.

Rozdíl mezi územími v poměru zapojení do rozhodování na „aktivní – pasivní “ může být dán následujícími okolnostmi. Národní park lze považovat za „rekolonizované území“, které se v současné době bouřlivě rozvíjí a to i podnikatelsky. O Křivoklátsku lze jen zopakovat to, co již bylo řečeno výše - jeho okolí zvyšuje tlak na „aktivitu a ambicióznost“ místních obyvatel.

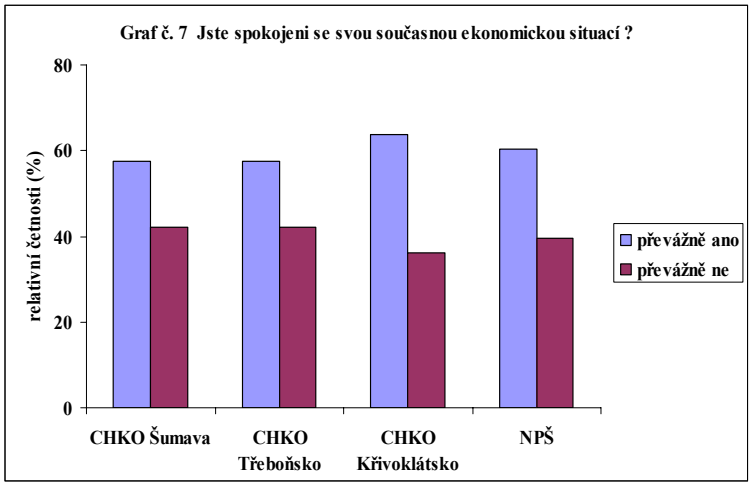

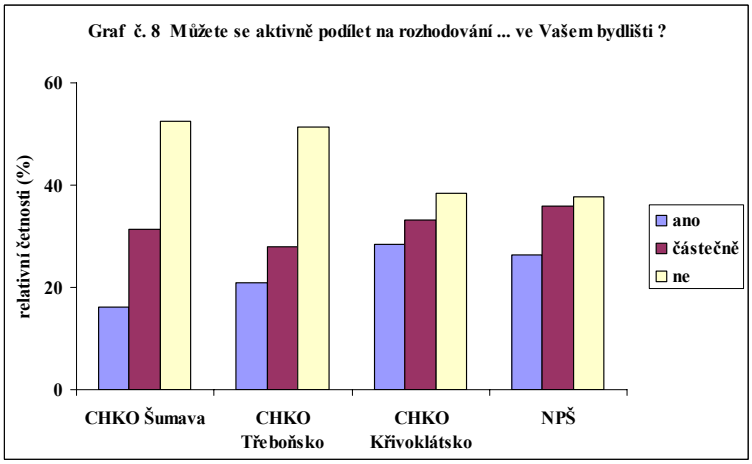

CHKO/NP a znalosti

Otázka na znalost loga se nakonec ukázala být trochu nejednoznačná. Problém byl v samotném termínu „logo“. Někteří respondenti jej zaměňovali s „cedulí se státním znakem“, která označuje území každé CHKO. Toto platí pro všechna území. Nicméně i přesto jsou patrny rozdíly mezi jednotlivými územími (graf č. 9). Na Šumavě (a to jak v CHKO, tak v NP) se ukazuje poměrně vysoká znalost loga chráněného území. Může to být způsobeno tím, že CHKO i NP mají stejné logo a „parkové záležitosti“ jsou tím, co hýbe celou Šumavou. Lidé se tak s logem mohou dostávat do styku daleko častěji – tiskoviny Správy, informační turistické materiály včetně aktivní webové prezentace území a Správy.

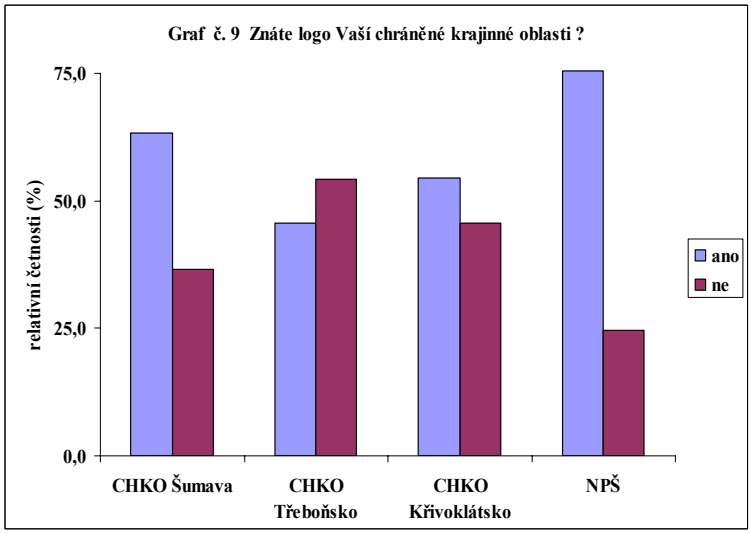

Naproti tomu Třeboňsko představuje jediné území, kde je poměr vychýlen ve prospěch těch, kteří logo neznají. Může to být způsobeno tím, že se o to lidé programově nezajímají nebo správa sama málo využívá logo ke své prezentaci a propagaci svých aktivit.
Pro všechna území platí, že ti, kteří logo znají, se rekrutují z těchto skupin: vlastníci nemovitostí, podnikatelé a lidé s vyšším vzděláním.
Vztah mezi CHKO (NP) a Biosférickou rezervací je obecně vztahem pro mnohé konfúzním. Tato nejasnost, zdá se, může být použita jako vysvětlení poměrně vysokého podílu nejistoty v odpovědích respondentů ve všech modelových územích (graf č. 10). Výjimku z tohoto pravidla tvoří Křivoklátsko, kde spojitost území CHKO se statutem biosférické rezervace je známa nadpoloviční většině. Slušná znalost této souvislosti je i na Třeboňsku. Jedním z možných vysvětlení může být i doba existence BR v těchto územích (od roku 1977) nebo aktivní propagace BR v těchto územích (např. na Třeboňsku série konferencí „Ekonomika a ekologie Třeboňska“). Je otázkou, nakolik lze statut Biosférické rezervace považovat za „trade mark“, která zatím ještě nebyla marketingově využita. Zdá se, že administrování BR Správou CHKO nebo NP tomu nedává dostatečný prostor. Institucionální forma řízení BR zatím zůstává otevřenou záležitostí. Jednou z diskutovaných možností je i spolupráce Správy CHKO (NP) s nějakou nevládní organizací.

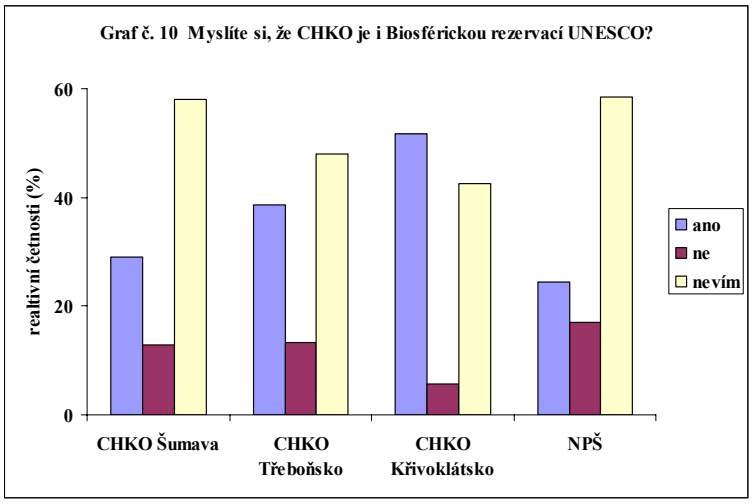

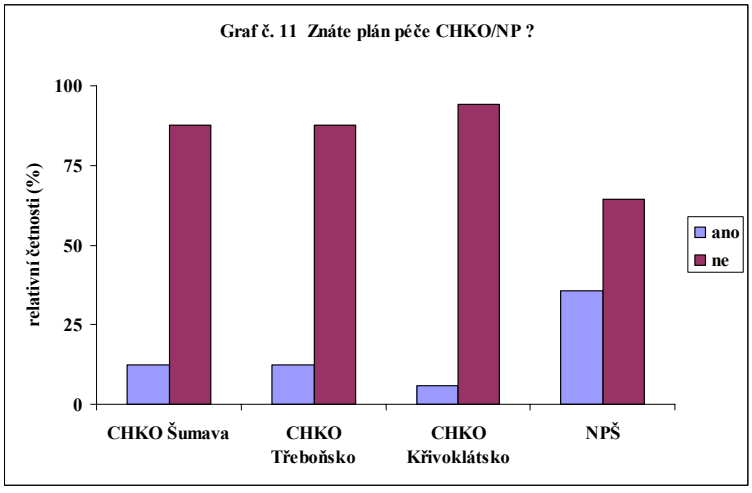

Okrajovost problematiky ochrany přírody pro každodenní život obyvatel chráněných území může být dokumentována i všeobecně nízkou znalostí plánu péče CHKO (graf č. 11). V národním parku je situace trochu jiná. Schvalování plánu péče je neuralgickým bodem komunikace mezi správou NP a místními obyvateli. Není se proto čemu divit, že obsah tohoto „sporného dokumentu“ zná cca 35% z nich. Nicméně i tady platí, že většina místních obyvatel plán péče nezná. Z povahy věci nepřekvapuje, že ti, kteří plán péče znají, jsou zejména podnikatelé a vlastníci nemovitostí, tj. lidé, kterých se pravidla vyplývající z tohoto dokumentu bezprostředně dotýkají.

CHKO/NP a rozvoj obce/regionu

Lidé, kteří žijí v chráněné krajinné oblasti, jsou docela rádi, že se tam jejich obec nachází nebo to není pro jejich život důležité. Pozitivní vztah vyjadřovali především majitelé tamnějších nemovitostí.

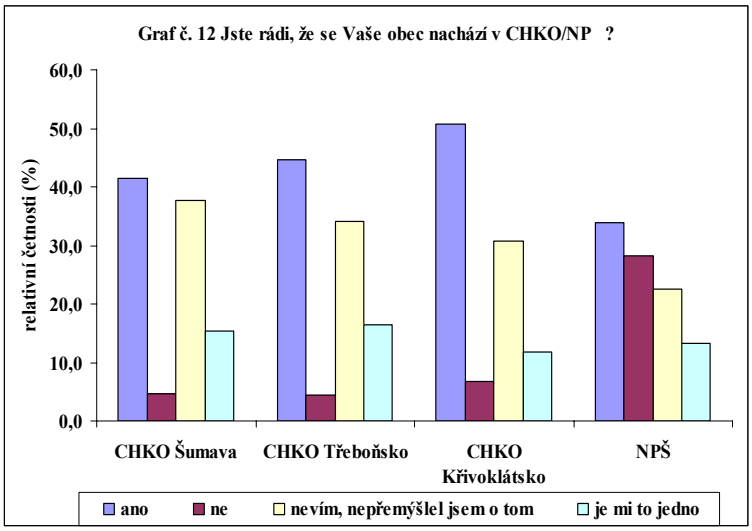

Neustálená situace v parku se projevuje i v jisté „averzi“ vůči ochraně přírody. Park se od ostatních chráněných území podstatně odlišuje a to v různých aspektech. V odpovědi na otázku, zda jsou rádi, že se jejich obec nachází v chráněném území, se téměř třetina dotázaných vyjádřila negativně (graf č. 12). Konkrétně mezi nespokojenci převažovali muži, podnikatelé a vysokoškoláci. Mezi obyvateli parku je i největší podíl těch, kteří hodnotí vyhlášení chráněného území jako nevýhodu pro jejich osobní život (graf č. 13). Na druhé straně má ale téměř 40% z nich nějakou představu o tom, jak lze existenci NP využít ve svůj prospěch (graf č. 14). Nicméně čtvrtina dotázaných v NP také zastává názor, že vyhlášení parku negativně ovlivňuje jejich životní úroveň (graf č. 15). Odpovědi na tento blok otázek ukazují určitou ambivalentnost vnímání parku. Většinou je vnímán jako pozitivum, nicméně „skupina aktivních“ (muži, podnikatelé a vysokoškoláci) mají zřejmě dojem, že by se jim bez parku dařilo lépe.

Tím se park odlišuje od ostatních studovaných území, ve kterých je podíl nositelů takovéhoto názoru podstatně nižší. A to dokonce i na „ne-parkové“ Šumavě, ve které jako v jediném území obyvatelé považují CHKO jako důležitý faktor pro zvyšování jejich životní úrovně. Na Třeboňsku a na Křivoklátsku vnímají lidé CHKO neutrálněji – dominuje názor, že vyhlášení CHKO nemělo vliv na jejich životní úroveň.

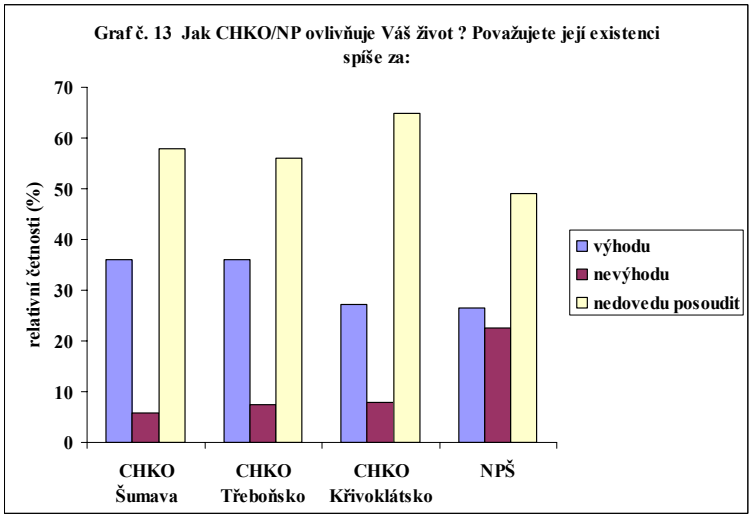

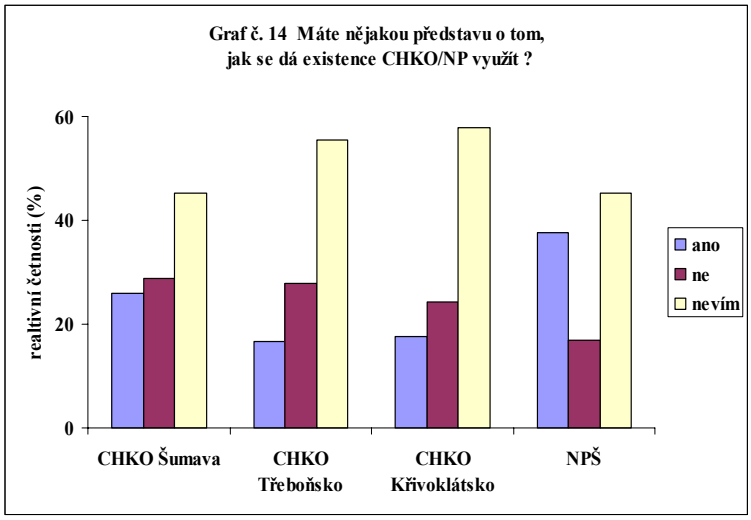

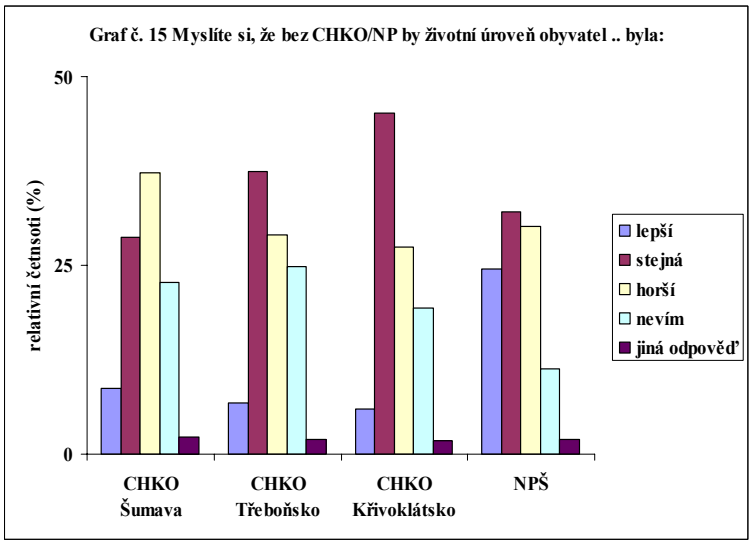

Vztah ke správě CHKO/NP

Porovnání výsledků analýzy rozhovorů s klíčovými osobnostmi a výsledků dotazníkového šetření na běžné populaci podporuje názor, že obraz vztahu mezi správou CHKO a místními obyvateli je asymetrický. Závisí na tom, kdo a na základě jakého vzorku populace tento obraz vytváří. Obraz, který si vytváří správa, je zpravidla založen na její vlastní zkušenosti s lidmi, se kterými přichází v rámci správního řízení do styku. Z podstaty věci vyplývá, že ve správním řízení dochází k tomu, že správa je nucena dělat i nepopulární rozhodnutí, která mohou vést k tomu, že žadatel, kterého se to týká, je pak kritický vůči fungování správy. Jestliže je potom vzat vzorek účastníků správního řízení jako vzorek reprezentující místní populaci, může správa logicky dojít k závěru, že je kriticky vnímána populací jako celkem. V reálu je naštěstí situace jiná, jak je konec konců patrné z grafů (grafy č. 16, 17). Více než tři čtvrtiny běžné populace žijící v území s nimi nepřijdou vůbec do styku a nemohou je proto vůbec hodnotit, ať již kladně nebo kriticky. Znovu se tím dokumentuje fakt, že ochrana přírody i její administrativní provádění je pro místní obyvatelstvo okrajovou záležitostí, která vykazuje minimální zásahy do jejich běžného života.

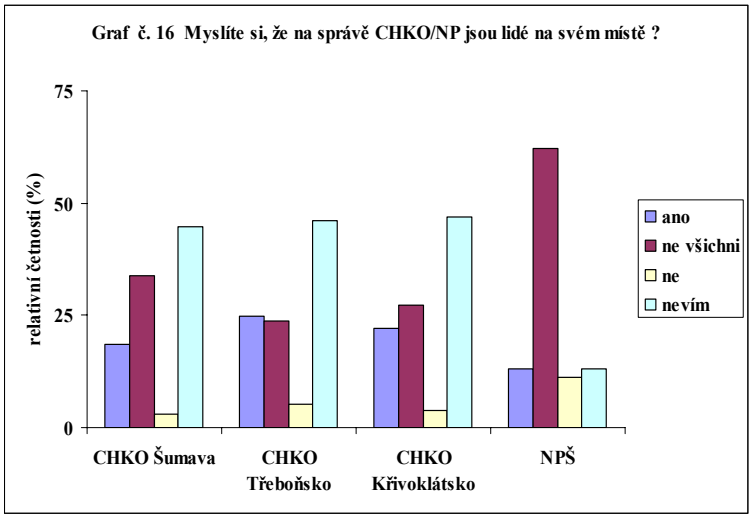

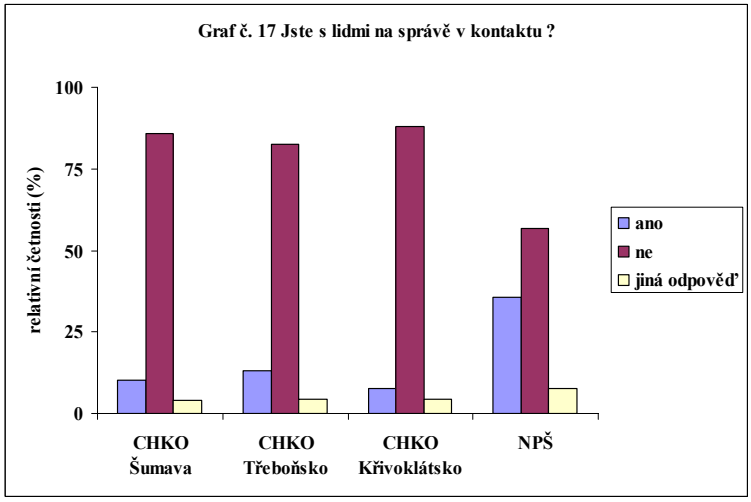

Na základě provedeného šetření lze konstatovat, že v očích místní populace je image správy jako instituce (tj. správy jako celku) docela pozitivní. Asi pětina dotázaných hodnotí lidi na správě jako lidi na svém místě; na Třeboňsku je to dokonce čtvrtina dotázaných. Je potěšitelné, že lidé ve svém hodnocení rozlišují správu jako instituci a její jednotlivé zaměstnance. „Popularita“ jednotlivců (vyjádřená kategorií „ne všichni jsou na svém místě“) zřejmě vyplývá jak ze zaměření správní agendy, kterou má ten který člen správy na starosti, tak i ze způsobu jejího provádění.

Zásadních kritiků je minimum, což je dobrá zpráva pro správy. Jejich podíl nepřesahuje 5% a lze o nich předpokládat, že jsou to „neuspokojení žadatelé o něco“. Proto nepřekvapí, že v této skupině převažují podnikatelé a vlastníci nemovitostí.

Národní park se od všech ostatních území odlišuje tím, jak lidé hodnotí zaměstnance Správy. Zatímco v CHKO se k tomuto tématu většina lidí nedokáže vyjádřit, v národním parku téměř dvě třetiny dotázaných dokázaly zhodnotit pracovníky správy. Může to být dáno i tím, že téměř třetina z nich je se správou NP v kontaktu. V národním parku převažoval „adresný“ přístup hodnotící výkon jednotlivců nad přístupem hodnotícím správu jako celek. Určitá „averze“ vůči jednotlivým pracovníkům na správě vyplývá patrně z nutnosti zde častěji vykonávat správní agendu. Pracovníci musí řešit i nepopulární problémy fatálního rázu (viz i výsledky obsahové analýzy tisku), které vznikají díky velké dynamice rozvoje dotčeného území. Dynamiku lokálního socio-ekonomického rozvoje je možné považovat i za příčinu vyššího počtu kritiků správy jako celku (11%), ve srovnání s ostatními územími, kde je situace více méně dlouhodobě stabilizovaná.

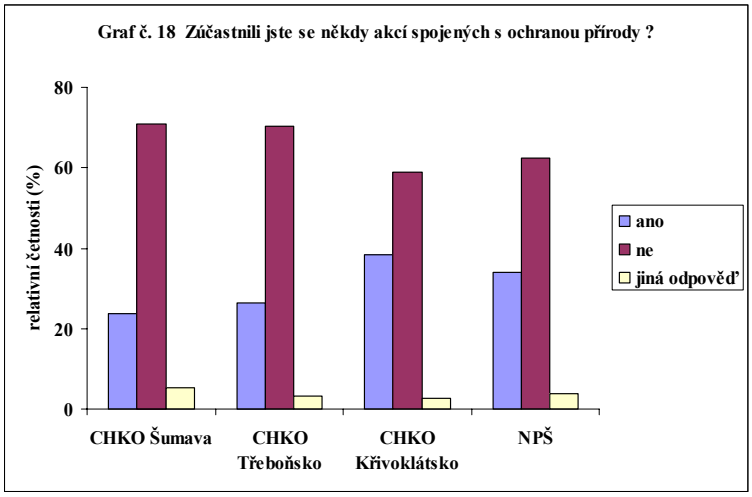

Vztah obyvatel k ochraně přírody, manifestovaný jejich účastí na společných akcích zaměřených tímto směrem, lze obecně považovat za vlažný (graf č. 18). I tady se však projevily statisticky průkazné rozdíly mezi územími. V tomto ohledu Křivoklátsko vede – téměř 40% dotázaných se účastní akcí na ochranu přírody. Nicméně obecně lze konstatovat, že situace v modelových územích odráží celkové společenské klima. Ochrana přírody je okrajovou záležitostí běžného života společnosti. Při analýze této otázky se ukázal i rozdíl mezi deklarovaným postojem k ochraně přírody a vlastním konkrétním chováním. V otevřené otázce (otázka č. 31 dotazníku) téměř všichni respondenti uvedli, že ochrana přírody je „životně důležitá“ a dokonce by „měla být ještě razantnější“. Nicméně aktivně se na ní podílí jen menšina respondentů. Analýza druhého stupně ukázala, že jsou to především vlastníci nemovitostí, kteří jsou ti „aktivnější“. Terénní zařízení správy se ukazují být dobrým „styčným bodem“ mezi správou a místní populací. Jak je patrné z následujícího obrázku (graf č. 19), většina populace tato zařízení využívá. V tomto kontextu je zajímavá struktura odpovědí respondentů z Národního parku Šumava. Je tam nejvíce těch, kteří tato zařízení nevyužívají (cca 40%). Zdá se to být paradoxní. Park má k dispozici 11 informačních center, nicméně zřejmě orientovaných spíše na návštěvníky než na místní populaci.

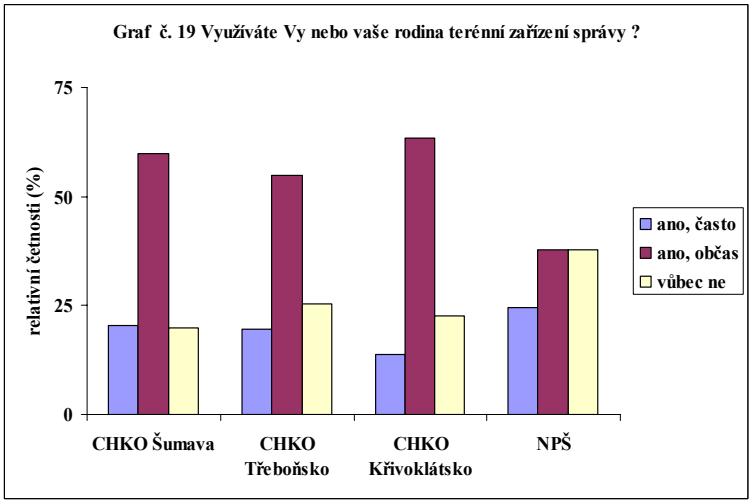

Pozitivní externality

Externality jsou definovány jako efekty růstu blahobytu nezachycené prostřednictvím cenového a tržního systému. Často to bývají ekologické externality. V případě našich šetřených chráněných oblastí jsme narazili na pozitivní externality typu „zdravé životní prostředí“, „zachovalá příroda“, které byly místními obyvateli vysoce ceněny. Ukázalo se, že tyto externality přispívají do značné míry ke stabilizaci místní populace, protože představují jednu z dominujících vazeb, která obyvatele poutá k území (viz výše, graf č. 1).

Mezi všemi zkoumanými územími panuje vzácná shoda ve vysokém hodnocení CHKO jako faktoru, který zvyšuje turistickou atraktivitu regionu (graf č. 20). Turistický potenciál regionu, kterým je zachovalá příroda, navíc certifikovaná statutem chráněného území, je hodnocen obyvateli jako dosud plně neaktualizovaný, jak lze alespoň usuzovat ze struktury odpovědí na otázku na únosnost současné turistické zátěže území (graf č. 21).

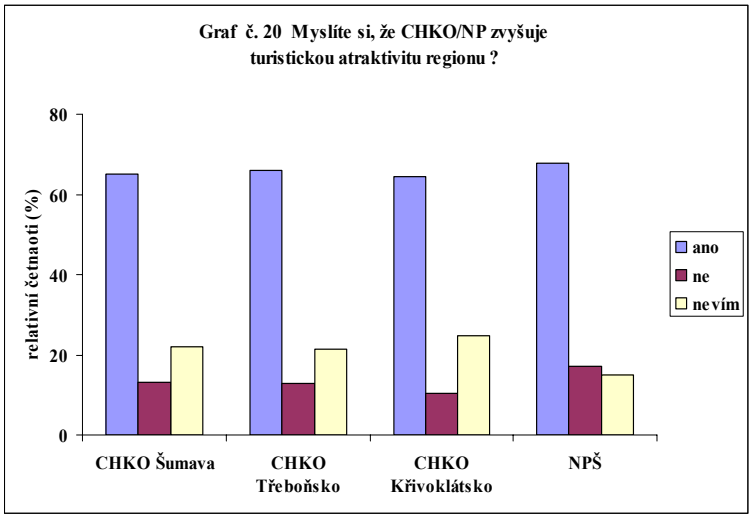

Otevírá se zajímavé téma k diskusi, jakou roli může nebo by měla hrát správa chráněných území v rozvoji místního turismu. Vyjděme přitom ze dvou předpokladů. Prvním z nich je známý fakt, že se v poslední době začínají rozvíjet měkké formy turismu. Jejich klíčovými pojmy jsou ruralita, tradice, blízkost k přírodě atd. a pochopitelně jejich komodifikace. Území, která mají tyto atributy, lze považovat za území s komparativní výhodou. Druhý předpoklad vychází z faktu, že CHKO/NP byla zřízena v území, která mají vysokou přírodní hodnotu a smyslem veškerého konání správy těchto území je vysokou kvalitu přírodního prostředí udržet, pokud ne zlepšit. Vezmeme-li oba výše uvedené předpoklady v úvahu, lze konstatovat, že v určitém smyslu je správa chráněného území garantem dlouhodobého turistického využívání území tím, že střeží kvalitu zdroje, na kterém je turismus založen. A měla by být takto vnímána i místními podnikateli a politiky. Pokud tomu tak není, propagace by měla jít tímto směrem.

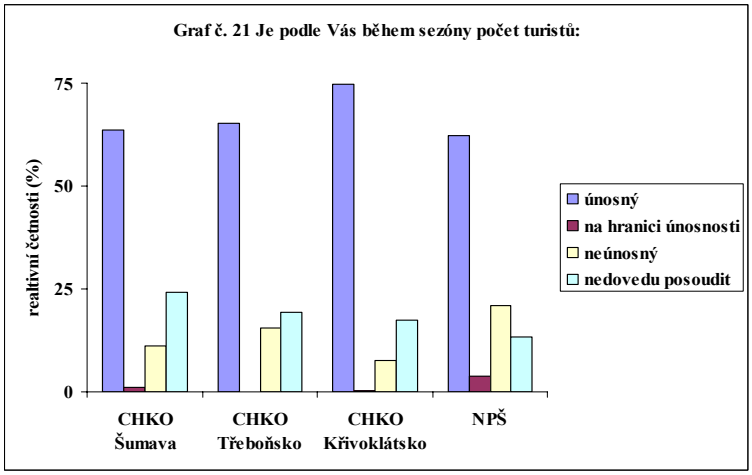

Role soukromého vlastnictví

Na základě další statistické analýzy dat je možné konstatovat, že soukromé vlastnictví se ukázalo být důležitým třídícím znakem ve všech sledovaných územích. Zdá se, že opravdu platí předpoklad formulovaný již při analýze rozhovorů s klíčovými osobnostmi, že „skutečně nejlepším ochráncem přírody je informovaný a poučený vlastník“. Příslušníci této skupiny se nejvíce podílejí na akcích spojených s ochranou přírody; mezi nimi je největší podíl těch, kteří jsou rádi, že se jejich obec nalézá v CHKO; jsou také nejvíce ve styku se správou, a rovněž se více podílejí na rozhodování.

Jejich aktivita s sebou nese ale i větší ambice a s tím spojenou kritičnost, a to jak vůči vybavenosti obcí tak vůči aktivitám správy chráněných území. Na území, ve kterém žijí, jsou (zřejmě i díky svým nemovitostem) pevně vázáni. Představují poměrně velkou skupinu obyvatel (grafy 22 a 23). Na Třeboňsku a Křivoklátsku z více než dvou třetin dokonce převažují. Na Šumavě, zřejmě jako na dosídleném území, vlastníci nemovitosti tvoří okolo 40% místní populace. Z tohoto hlediska je zajímavé území národního parku, kde vlastníci začínají již mírně převažovat. I na základě tohoto faktu lze vyslovit hypotézu, že území národního parku je dynamický prostor přitahující lidi a investice.

Zdá se, že vlastníci nemovitostí by se mohli stát jednou z důležitých cílových skupin, na kterou by se mohla zaměřit komunikační strategie Správy.

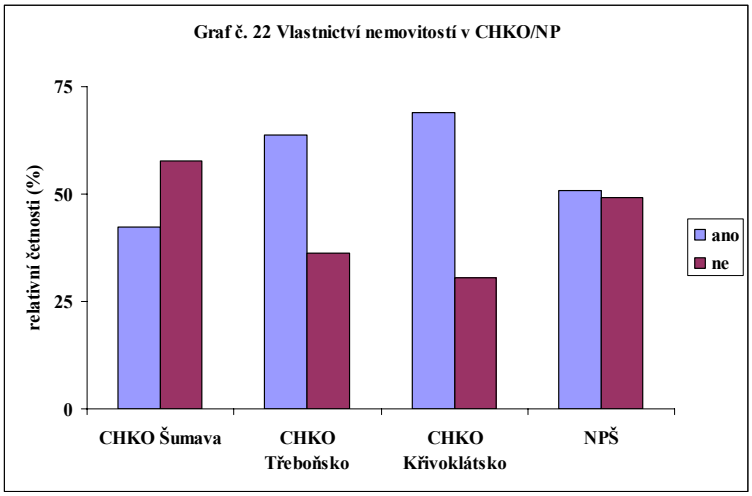

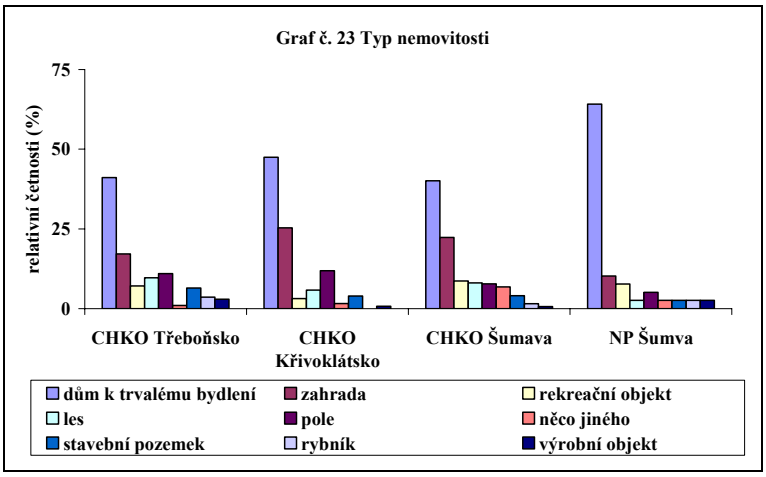

Informovanost a komunikace

V míře informovanosti o tom, co se v CHKO/NP děje, se od sebe statisticky významně odlišují území Šumavy a Křivoklátska, přičemž hlavní zdroje informací zůstávají ve všech územích více méně stejné – televize, tisk, přátelé a známí, informační materiály CHKO, které jsou v případě NP nahrazeny informačními středisky (Obr. 6 [graf 24] a Graf 25).

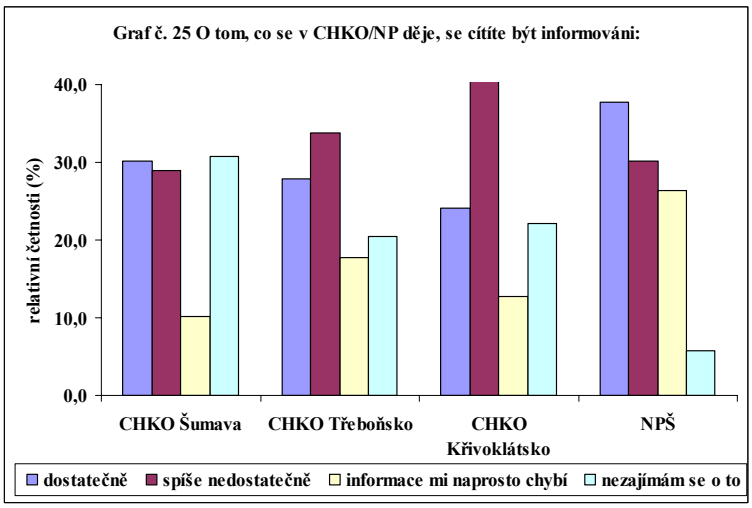

Zajímavé výsledky přinesla i analýza informovanosti. Z dotazníků vyplynulo, že na Šumavě se lidé cítí být dobře informováni o tom, co se v CHKO/NP děje. Na Třeboňsku a Křivoklátsku by lidé uvítali více informací. Tento

fakt je zajímavý především v porovnání s výsledky obsahové analýzy tisku, která sledovala mediální obraz vztahu ochrany přírody a rozvoje obcí. Šumava v ní vyšla jako problémové území, „o kterém se v tisku nejvíce mluví“. Problémovost území tedy s sebou zřejmě nese i větší míru informovanosti a zároveň i větší aktivitu lidí při opatřování si pro ně důležitých informací. Třeboňsko a Křivoklátsko nejsou problémovými územími, nejsou tudíž mediálně zajímavá. Výsledkem je malý počet informací o dění v CHKO (navíc poněkud stereotypních). To trochu paradoxně vede k situaci, že lidé se cítí být v tomto duchu málo informováni. Pro Správy v těchto územích se tedy otevírá určitá nika, kterou by mohly obsadit a aktivněji se propagovat.
Ukázalo se, že národní park je ve srovnání s CHKO „hráčem jiné váhové kategorie“, který má pro „ne-správní komunikaci“ s okolím vytvořen celý aparát. Podle odhadu samotných pracovníků správ CHKO je 90% jejich aktivit spojeno s výkonem státní správy a na „ne-správní komunikaci“ jim „nezbývají síly ani čas“. Na Šumavě, zdá se, může národní park v „ne-správní komunikaci“ do jisté míry zastupovat i Správu CHKO. Ve zbývajících dvou modelových územích však očekáváme, že by správa mohla využít principu dělby práce a spolupracovat při propagaci svých aktivit s nějakou (neziskovou) organizací, která by je v tomto smyslu zastupovala.

Analýza pomocí metod vícerozměrné statistiky

Vztah mezi proměnnými byl hodnocen pomocí metody hlavních komponent (Principal Component Analysis - PCA). Ukazuje se, že příslušná korelační matice je velmi špatně podmíněna, čemuž odpovídá velmi nízké procento celkové datové variance vystižené několika prvými ordinačními osami. Zajímavá je interpretace prostoru prvých dvou ordinačních os: odpovědi vyjadřující positivní postoj k OP (např. plán péče znám; CHKO je výhodou; zrušení CHKO poznám; se správou jsem v kontaktu; obec je v CHKO - jsem rád; znám logo CHKO; CHKO zvyšuje atraktivitu území) jsou soustředěny v levé části grafu. V pravé části grafu jsou odpovědi vyjadřující nezájem o OP až opozici vůči ní (např. neznám logo CHKO; zrušení CHKO nepoznám; plán péče neznám; se správou nejsem v kontaktu; vliv CHKO nedokáži posoudit).
Druhá osa velmi výrazně vystihuje spokojenost tázaných obyvatel (čím vyšší spokojenost, tím vyšší skóre podél druhé ordinační osy) - od záporných hodnot (např. se službami jsem nespokojen; celková vybavenost obce neodpovídá; s technickou vybaveností obce jsem nespokojen; se vzhledem obce jsem nespokojen; CHKO je nevýhodou) až po hodnoty nejvyšší (např. se svou ekonomickou situací jsem spokojen; se vzhledem obce jsem spokojen; s technickou vybaveností obce jsem spokojen; s úrovní služeb jsem spokojen; celková vybavenost obce odpovídá). Otázky vyjadřující míru informovanosti jsou rozmístěny diagonálně od pravého horního okraje prostoru (nezájem o OP) do levého dolního okraje (vysoká informovanost) - tu lze očekávat u nespokojených obyvatel, kteří však mají alespoň částečně kladný vztah k OP - zde může být možná těžké odlišit obyvatele, kteří jsou v opozici k OP.
Třetí ordinační osa popisuje zřejmě vztah obyvatel k území a jejich určitou "zakotvenost" v něm. Charakteristické odpovědi se pohybují v rozmezí od záporných hodnot ordinačního skóre, které jsou typu "neodstěhoval bych se", vlastnictví - dům k trvalému bydlení, zahrada, pole, les, "na rozhodování se mohu podílet", respondent je často důchodce, bez dojížďky. Protipólem jsou odpovědi "odstěhoval bych se", "drží mne zde přátelé", "na rozhodování se nemohu podílet", respondent bývá dojíždějící, často student, zdrojem informací o ochraně přírody v území je typicky internet. Rovněž je naznačeno, že obyvatelé s vyšším vzděláním mají tendenci k positivnímu postoji k OP. Zdánlivě protichůdně se může jevit postoj studujících s častěji vyjadřovaným nezájmem o OP (postavení odpovídající proměnné je blízké proměnné popisující důchodce). Právě opačné postavení vykazují podnikatelé s vyšší mírou informovanosti.
Sledovaná území se výrazně liší podle dosahovaného skóre podél prvé i druhé ordinační osy. Nejzřetelněji se odlišuje obyvatelstvo v NP Šumava, kde dle dosahovaných hodnot lze očekávat vyšší zájem o problematiku OP, současně však i kritičtější postoje vůči ní a vyšší informovanost o problematice OP. Provede-li se analýza rozdílů území mimo NP Šumava, pak mezi nimi nelze nalézt v těchto dvou proměnných průkazný rozdíl. Obdobné, avšak ještě výraznější rozdíly lze dosáhnout, pokud analyzujeme pouze určitou podmnožinu dat - zaměstnance se středoškolským vzděláním.
Rozdíly vzhledem ke vzdělání jsou nejvíce patrné u první ordinační osy - s vyšším vzděláním roste pozitivní vztah k ochraně přírody. U druhé ordinační osy je vztah slabý, přesto však statisticky průkazný: středoškoláci a vysokoškoláci jsou zároveň více nespokojenými obyvateli. Obdobně se podařilo prokázat vyšší nespokojenost a opozici vůči OP u mužů ve srovnání s ženami. Rozdíly mezi sledovanými oblastmi lze popsat následovně:

- CHKO Třeboňsko: Zde je nejvyšší zastoupení relativně spokojených obyvatel s positivním vztahem k ochraně přírody.
- CHKO Křivoklátsko: Obyvatelé s vyhraněnějšími postoji se zde vyskytují méně. Zdá se, že pro vysvětlení postojů zdejších obyvatel je důležitá též třetí ordinační osa - je zde zřejmě vyšší podíl obyvatel se silnější vazbou k území.
- CHKO Šumava: Zde zřejmě dochází k určité polarizaci názorů k ochraně přírody (zvýšené je zastoupení jak příznivců, tak odpůrců ochrany přírody).
- NP Šumava: v tomto území žije zvýšený počet obyvatel, kteří jsou relativně nespokojení a současně mají kladný vztah k ochraně přírody.

Na základě porovnání jednotlivých oblastí (Šumava - Třeboňsko - Křivoklátsko) pomocí metody DCA je možné vysledovat určité rozdíly mezi těmito oblastmi. Za "standardní" je možno považovat odpovědi v dotaznících z oblasti Šumavy. Naopak dosti odlišný je výsledek z oblasti Křivoklátska.
Na Křivoklátsku jsou nejvíce odlišnými odpověďmi následující (v závorce za popisem odpovědi je dvojice čísel, která udává frekvenci této odpovědi v souboru dotazníků ze sledované oblasti a v souboru mimo sledovanou oblast):

- nic mne zde nedrží (0,3% - 1,5%)
- drží mne zde něco jiného (1,0% - 3,5%)
- zdroj informací - jiné (1,3% - 3,6%)
- jiné vlastnictví nemovitosti (2,0% - 4,6%)
- vlastnictví výrobního objektu (1,0% - 1,5%)
- kontakt se správou - jiná odpověď (4,3% - 4,3%)
- se vzhledem obce nespokojen (4,7% - 12,%)
- drží mne zde chata (4,3% - 2,9%)

Pro Třeboňsko byly zjištěny stejně významné odchylky pouze u dvou odpovědí:

- drží mne zde něco jiného (3,3% - 2,6%)
- zdroj informací - občanské sdružení (1,1% - 1,2%)

Pro oblast Šumavy nebyla zjištěna žádná taková odchylka.
Podrobnou analýzou odpovědí respondentů z Křivoklátska lze dojít k závěru, že například obyvatelé s podnikatelskými aktivitami a více vzdělaní obyvatelé jsou zde často v opozici vůči ochraně přírody. Současně lidé, kteří zde žijí a často i hledají odpočinek, jsou nespokojeni zvláště se stavem obce (zvláště ve vztahu k vybavenosti a službám) a často je zde nic nedrží. Přitom odpovědi tohoto charakteru jsou dosti blízké odpovědím typickým pro kladný vztah k ochraně přírody.

Semistandardizované rozhovory s klíčovými osobnostmi [13]

Cíl

Cílem rozhovorů bylo získat přehled o historii vztahů mezi správou a „těmi ostatními“. Šlo tedy o srovnání současné situace s minulostí.

Metodika

Rozhovory se uskutečnily se v druhé polovině roku 2004. Byly strukturované podle schématu, které koresponduje s tématickými celky níže uvedeného shrnutí. Postup byl následující: byl pořízen zvukový záznam průběhu rozhovoru, který byl následně přepsán do počítače a opatřen našimi poznámkami a komentáři.
Za součást této fáze šetření lze považovat i účast výzkumného týmu na panelové diskusi na téma „Ochrana přírody kontra rozvoj obcí“. Celá akce byla pořádána Ministerstvem životního prostředí v rámci Ekofilmu 2004. Průběh z diskuse byly rovněž zaznamenán na elektronické médium a dále zpracován výše uvedeným způsobem. Podobným způsobem byl zpracován i průběh dvou zasedání Českého komitétu MaB, kterého se zúčastnil zástupce našeho týmu (jaro 2004, jaro 2005).

Stručné shrnutí výsledků

Dvě obecnější informace (nad rámec struktury rozhovoru):
1) Zjistili jsme, že všechny správy chráněných území pociťují potřebnost informace o socio-ekonomických parametrech spravovaných oblastí (nebo přesněji řečeno, tuto potřebu deklarovali). „Socio-ekonomické informace, to je prostor, který nám uniká“, konstatovali. Uváděli to většinou v souvislosti s přípravou nového plánu péče. Ve svém současném plánu mají popis situace z doby jeho vzniku; jsou si však vědomi rychlosti zastarávání tohoto typu informací. Uvítali by aktualizaci dat, ovšem, a to je podstatné, ve stávající struktuře (dané zřejmě metodikou Plánu péče).
Podle mínění představitelů správ, se nezaměstnanost (nebo alespoň její hrozba) v území může stát nebezpečím pro ochranu přírody. „Když jsou lidé v situaci, že ztratí práci a musí se snažit uživit se za každou cenu, ohledy na přírodu jdou stranou“. Respondenti tím naráželi na problém rozvoje ekonomických aktivit za každou cenu. Z toho vyplynul i jejich požadavek na vypracování „ekonomické rozvahy“, která by zachytila, „co tu je, co ekonomicky padá a co tu prosperuje“. To, po čem v této situaci jednotlivé správy volají, je vytvoření „inverzní zonace CHKO“, tj. vytvoření zón vhodnosti pro jednotlivé ekonomické aktivity v rámci CHKO.
Ekonomickou argumentaci používá především „druhá strana“ reprezentovaná většinou představiteli obcí nebo regionu. Jako příklad může posloužit i situace v Boleticích (úvahy o vybudování velkého lyžařského areálu na území, které spadá do „Naturových ploch“). Problematika je většinou zasazována do kontextu regionu,

[13] Klíčové osobnosti byly reprezentovány: pracovníky Správ chráněných území, starosty dotčených obcí, regionálními politiky, zástupci NGO a vybranými podnikateli.

především pak do kontextu jeho pracovních příležitostí. Argumentuje se tím, co všechno bylo na Šumavě zrušeno za poslední roky - jaké aktivity a firmy. „Potom region hledá, kde vytvořit zaměstnanost, kde vytvořit podmínky ve službách.“ V tomto světle je pak areál Boletic vnímán jako dobrá příležitost pro regionální rozvoj.
V tomto bodě se názor „elit“ odlišuje od názoru běžné populace. Jak ukázaly výsledky sociologického dotazníkového šetření, „obyčejní lidé“ jsou v CHKO celkem spokojeni a ani si nenaříkají na svou současnou ekonomickou situaci. Statut CHKO dokonce hodnotí jako důležitý faktor, bez kterého by jejich životní úroveň mohla být nižší.
2) Správy CHKO (nebo alespoň některé z nich) se dostávají do situace, kdy „ztrácejí partnery ve vědeckých institucích“. Například Botanický ústav AV ČR v Třeboni byl vždy pro třeboňskou Správu určitým zázemím, které stálo za Správou jako odborná skupina. Lze dokonce prohlásit, že celá specializace výzkumů byla zaměřena ve prospěch ochrany přírody, a to už dnes není. „Věda je dnes jinde. I ekologicky zaměřené obory mají jiné priority a nemají potřebu angažovat se v ochraně přírody.“ Je otázkou, zdali tento výrok není dán též určitým neporozuměním praktiků v ochraně přírody dalšímu vývoji "ekologické vědy" a neschopností nové výsledky uplatňovat ve své práci.

Priority správy CHKO/NP (vč. nástrojů prosazování)

Plán péče je snad nejdůležitějším dokumentem při hledání cest pro udržení stavu biodiversity v území v žádoucím stavu. Na proces jeho projednávání se můžeme dívat i jako na nástroj, popřípadě platformu, komunikace mezi Správou a zainteresovanými obcemi. Jeho použitelnost v této funkci má ale své limity. Jsou to svým způsobem „systémová“ omezení, která vyplývají ze struktury informace požadované jednotnou metodikou. Na základě analýzy návrhu nové metodiky tvorby plánu péče (viz též příloha 15), kterou přijalo ministerstvo, lze konstatovat následující. Je to obecná šablona, kterou lze naplnit mnoha způsoby. O úspěchu jeho aplikace bude tedy vždy rozhodovat konkrétní „manifestace“ obecných zásad. Podkladem pro zpracování plánu péče je dokument „Rozbory CHKO“, kde se analyzují podmínky území. Je tam i poměrně rozsáhlý oddíl „Lidské činnosti ovlivňující stav přírody a krajiny“. Už z názvu je patrné, že pohled je redukován více méně na hospodářské aktivity člověka. Místní populace není charakterizována ničím jiným, než technicko ekonomickými parametry. Chybějí sociálně demografické charakteristiky a parametry popisující kulturní aspekty života místních lidi. To znamená, že chybějí právě ty „hlubinnější“ proměnné, skryté faktory, které ovlivňují ony manifestní hospodářské aktivity. Z hlediska vlivu na přírodu se sice jedná o příčiny, nicméně z hlediska sociálně ekonomického se jedná o důsledky, jejichž příčiny však jsou již mimo zorné pole navrhovatelů metodiky. Zdá se, že hlavním důvodem je fakt, že tuto metodiku sestavovali přírodovědci, tj. odborníci v ochraně přírody. Je to zřejmě historické dědictví ochranářství a pohledu na člověka. Člověk je vnímán jako něco externího vůči ekosystému. Metodice Rozborů by se dala vytknout ještě jedna věc. Je pouze deskriptivní a to deskriptivní ve smyslu popisu současného stavu. Analýza možných trendů vývoje společenských jevů chybí. To potom snižuje šanci aplikace plánu péče „bezbolestnou“ cestou.
Problém malé operacionality Plánu péče je na všech správách jistým způsobem pociťován, soudě alespoň podle následujícího výroku jednoho ze zaměstnanců: „To, co bychom potřebovali, je materiál, kde by byla stanovena nejen pravidla, ale i způsob, jak toho dosáhnout. Především chybí operační plány – kdo, co, kdy, jak a za kolik má udělat.“

Pozice správy a ostatních hráčů

Pro správu jsou hlavním partnerem obce, regionální instituce (zastoupené krajským úřadem) jsou až na druhém místě . Důležitou roli hrají ale i výrobní instituce (pro Šumavu například Lesy České republiky, Vojenské lesy a statky aj.). Komunikace se děje především v rámci správního řízení.
Vztah správy a obcí je dán také mírou, jakou jsou pracovníci správy vázáni na území. Hodnocení provázanosti s místní komunitou je ale ambivalentní. Na jedné straně hrozí bariéra mezi správou a místní komunitou, druhý extrém je zapletení se do místních nátlakových lobby. Nicméně lze konstatovat, že z tohoto hlediska se jednotlivé správy od sebe liší. Vyšší provázanost lze nalézt jak na Křivoklátsku, tak na Šumavě, kde na správě pracují lidé v území narození a tam bydlící, zatímco většina pracovníků třeboňské správy do území za prací dojíždí z měst ležících mimo toto chráněné území. Porovnáme-li hodnocení pracovníků správy místní populací, lze konstatovat, že správa CHKO Třeboňsko je hodnocena relativně nejlépe.
„Každá CHKO by se měla řídit heslem: využít lokální patriotismus k ochraně přírody“. Nejlepším ochráncem je podle tohoto názoru informovaný a poučený vlastník. Patriotismus má ale mnoho podob. Diskuse v rámci Ekofilmu například ukázala, že existuje mýtus o tom, že komunikace mezi správou a obyvateli funguje bezvadně na Třeboňsku, zatímco v CHKO Blanský les[14] jsou jen problémy. Jedna respondentka to zpochybnila poukazem na to, že měla možnost mluvit s lidmi v obou územích a ukázalo se, že na „správu nadávají úplně stejně“.

[14] CHKO Blanský les sice není jedním z našich modelových území, nicméně její ředitel byl účastníkem diskuse „Ochrana přírody kontra rozvoj obcí“ pořádané v Českých Budějovicích v rámci Ekofilmu, stejně tak jako starosta obce Brloh, která leží na jejím území.

Nadávání na správu je podle ní „projevem určitého lokálpatriotismu; jako takoví ti naši místní furianti – co nám do toho máte co mluvit, my to víme nejlépe“.
Obě strany, tj. ochrana přírody i představitelé obcí, formulovali stejnou doktrínu - volají po komunikaci. Problém je však vícevrstevný. Jednou z vrstev je ujasnění si sémantického obsahu komunikované informace. Jak prohlásila zástupkyně Národního parku Šumava, „problém, který teď intenzivně řešíme společně s obcemi, je nejen sdílení informací, ale sdílení informací v jazyce, který je pochopitelný pro obě strany, čili používání společného jazyka.
Druhou úrovní je samotný informační kanál, kterým se informace dostává ke svému adresátu. Jednou z možností „napřímení a zkrácení“ toku informací je také „přizvání obyvatel regionu do nejrůznějších projednávání a dění týkajících se ochrany přírody“. Důvod je pragmatický. Je jím snaha informovat starosty přímo, aby tito nedostávali informace oklikou a překroucené – přes tisk. Což se běžně děje a Park to začal chápat jako problém. Tím se dostáváme i k obecnějšímu problému spolehlivosti novinářských informací. Mezi respondenty panovala celkem shoda v tom, že tyto informace jsou zkreslené, někdy až zavádějící a mohou způsobit plno nedorozumění. Navíc tím, že se starostové budou podílet na rozhodnutí, se zvětší šance, že se budou cítit za tato rozhodnutí spoluodpovědní. Nejedná se tedy jen o spoluúčast ve smyslu práva se toho účastnit, ale i spoluúčast ve smyslu spoluzodpovědnosti.
Stěžování si na neobjektivnost tisku se zřejmě stalo určitým klišé. Je na místě jej trochu zrelativnit. Výsledky analýzy tisku totiž ukázaly, že situace není zdaleka tak katastrofická. Rozhovory s klíčovými osobnostmi a dotazníkové šetření popisovaly situaci vzájemného vztahu ochrany přírody a rozvoje obcí v územích strukturálně stejně jako média.
Sémantická srozumitelnost komunikované informace ještě nemusí znamenat její hodnotovou přijatelnost. Narážíme tu na problém rozdílu mezi pochopením a porozuměním, který není dost často řešen. Jednoduše se někdy předpokládá, že dobrá informovanost je automatickou zárukou dobré spolupráce. Je podmínkou nutnou, nikoliv však postačující. Pro spolupráci je však nutné, aby obě komunikující strany informaci stejně interpretovali, aby se pohybovali v jednom výkladovém rámci, a navíc souzněli i hodnotově. Pokud hodnotíme připravenost správ z tohoto zorného úhlu, situaci na Křivoklátsku respondent charakterizoval následovně: „Byli tam lidi z provozu, kteří uměli jednat s lidmi z provozu, znali jejich jazyk a dokázali se dohodnout“. Jako takoví dokázali plno věcí rozumně posoudit i prosadit. To je podle mě klíčová záležitost a klíčový problém, kterým trpí ochrana přírody obecně. Ochrana přírody absorbuje lidi vzděláním přírodovědce nebo čerstvé absolventy škol bez praxe.“ Na Třeboňsku je v tomto ohledu jiná situace. Na správě nejsou zastoupeni rybářští odborníci. Přitom rybářství představuje největší potenciální konfliktní oblast s ochranou přírody na Třeboňsku. Problém je tak nahlížen očima ornitologů. A ornitologové mají z principu věci názor opačný, než mají rybáři. Podobný problém zažívá i Národní park Šumava. „V jeho vedení schází představitel profese, která přináší největší konflikt, tedy schází někdo, kdo by nahradil ing. Zatloukala.“ Jinými slovy řečeno, chybí tam odborník na lesnickou problematiku. Absence erudovaného odborníka na lesnickou problematiku, který má přirozenou autoritu ve vedení parku, může představovat jeden z komunikačních bloků mezi „ochranářskou a lesáckou garniturou správy“.

Vztah obcí a správy

Vztah starostů a správy chráněného území se na Šumavě nedá nazvat „přátelstvím“. Jedná se o typ partnerství zvaný „účelové spojenectví“. I v tomto kontextu se dá vysvětlit vystoupení jednotlivých obcí na podporu (dnes už bývalého) ředitele Národního parku Šumava, Ivana Žlábka. Obce jej podpořily, protože „je pro ně čitelný, už ho znají a možná jim i něco slíbil“. Termín účelové spojenectví navíc „podbarvené nedůvěrou a nepřátelstvím“ padl i v případě popisu vztahů mezi obcemi a Správou CHKOŠ.
Co je však ještě zajímavější je určitá nesymetrie tohoto vztahu vzhledem k formování veřejného mínění: „Když starosta nepřijme např. ředitele parku, nic se v podstatě neděje; obrátí-li se však situace a ředitel parku by odmítl jednat se starostou, je to medializováno.“
Nástroje spolupráce s obcemi, lze nalézt i ve správní rovině – obce jsou účastníky správního řízení a „potenciálně sporné body je nutné projednat v počáteční fázi, než se z toho stane nějaká velká sporná kauza“. Ideální postup situace je pak definována následovně: Nesouhlasné stanovisko správy s nějakou akcí není chápáno jako zákaz, ale jako počátek diskuse o využití území, kdy jednotliví účastníci mají rozdílná stanoviska. Ta se právě v procesu správního řízení mohou sbližovat. Ideál je dnes však daleko od reality.
„V současné době mají obce nesmírnou politickou podporu ze strany státu, a především regionu. Jejich strategie při prosazování investic v území spočívá v tom, že se napřed domluví s investorem a potom společně vytvářejí tlak na ochranu přírody. „Nepřesvědčí nás, z pozice moci zákona to zablokujeme“- tak je definován defenzivní model jednání správy.
Apriorní rozdílnost pozic byla patrná na výše již zmíněné panelové diskusi, jak je patrné z následujícího příběhu: Starosta jedné obce ve svém vystoupení vyjmenoval všechny možné problémy, které má se Správou CHKO. Na to reagoval vedoucí zmíněné správy CHKO. Problémy nepopíral, jen zalitoval, že starosta nezmínil i druhou stranu mince – spolupráci se Správou – která také nebyla zanedbatelná. Na to, a to je zajímavé, starosta dodal, že celou schůzku pochopil tak, že se nemají navzájem chválit, ale vyříkat si to, co nefunguje. Klidně to mohl

pochopit i obráceně, jako předvedení spolupráce, ale takováto veřejná demonstrace „bezproblémové“ spolupráce je zřejmě něco, co zatím nepatří do role starostů.[15] Ač ve skutečnosti třeba spolupracují, na veřejnosti hrají roli když ne protivníka, tak protihráče. Je otázkou, nakolik to obecně patří do „mentální výbavy starostů“. Jedno se zdá ale jisté, nahrává to dojmu, že ochrana přírody je a priori vinna a musí se obhajovat (neexistuje tedy presumpce neviny, nebo alespoň symetrická pozice).
Územní plánování je chápáno jako nesmírně důležitý nástroj, který by ochrana přírody měla vzít za svůj a maximálně využít. V hodnocení územního plánu jako nástroje panovala celkem shoda. To, co bylo kritizováno, především ze strany NGO, byla nedbalost při jeho zpracovávání a to i ze strany představitelů institucionalizované ochrany přírody. Jeden respondent prohlásil, že „orgány ochrany přírody nedomýšlí důsledky svých zásadních rozhodnutí“, tj. kritizoval je za nesystémovost a nekoncepčnost. „Tyto chyby se pak velmi těžko napravují v dílčích řízeních.“

Správa a její role v rozvoji regionu

Správy CHKO nechtějí být hybateli sociálního rozvoje lokalit a regionu. Podle jejich názoru jim „to nepřísluší“, jejich role je vymezena jinak.
Obce mohou profitovat z toho, že leží v území se statutem ochrany přírody minimálně dvojím způsobem. Jednak z tohoto titulu mají nárok na dotace z Fondu životního prostředí. Například zástupce Správy CHKO Blanský les v panelové diskusi uvádí, že se „jedná řádově o desítky možná několik stovek miliónů korun, které se sem dostaly na zabezpečení infrastruktury – čistírny odpadních vod, kanalizace, plynofikace nebo vodovody.“ Zadruhé v rámci společných projektů, které „má správa s obcemi, a které měly za úkol přilákat více návštěvníků do oblasti CHKO a zejména zvýšit návštěvnost obcí. Byl to nejen vznik tří přírodních stezek, které se uskutečnily ve spolupráci s jednotlivými obcemi, ale v minulém roce se dělal poměrně velkolepý informační systém, který zahrnoval formu nabídky pro cykloturisty, aby objevili celý Blanský les. A právě spoluprací správy CHKO, Lesů České republiky a jednotlivých obcí se podařilo vybudovat systém cyklotras, které mají téměř 220 km a návštěvník na nich může vidět až 54 informačních tabulí.“ I když v textu je uveden příklad jedné CHKO, jedná se o obecný model, který platí ve všech námi zkoumaných chráněných územích.
„Na Křivoklátsku měla správa ambice založit Sdružení obcí Křivoklátska a skutečně se tam podařilo dostat za jeden stůl jak starosty z regionu, tak představitele státní správy (a to jak ochrany přírody, tak lesů). Byli schopni se domluvit nejen na společných zájmech, ale i se připravit na čerpání rozvojové pomoci, která tehdy na počátku 90tých let byla k dispozici. Na Křivoklátsku tedy dokázali získat peníze zvenčí“. Samo se nabízí srovnání s tehdejší situací na Šumavě, kde sice také vzniklo Sdružení šumavských obcí, ale v tomto případě jako obranná reakce proti aroganci Národního parku. Možná, že naše území dokonce leží na určitém gradientu charakterizujícím roli správy při sdružování obcí v území: Křivoklátsko (správa sehrála roli pozitivního iniciátora sdružení obcí) – Třeboňsko (správa se zachovala neutrálně) – Šumava (obce se sdružily v „obranné reakci“ proti národnímu parku). Bude zajímavé diskutovat současnou situaci v modelových územích.

Vztahy uvnitř správy

I když je CHKOŠ formálně součástí organizační struktury národního parku, má svou velkou autonomii. Tak tomu bylo za minulého vedení parku a je tomu tak i dnes. Při hodnocení stylu řízení obou institucí (když funkci ředitele vykonával Ivan Žlábek) respondent uvedl, že: „Lidé na parku jsou jeho zaměstnanci, a podle toho se i chovají. Jsou to izolovaní specialisté. Je to problém velké instituce. Je striktně hierarchická a podíl jednotlivců na důležitých rozhodování je minimální. Porady vedení mají formu informační, tam se nediskutuje. Dříve to lidem vadilo, pak si na to zvykli a bylo to pro ně pohodlnější. S nástupem nového ředitele přichází i jiný styl řízení. Dnes je těžko jej ještě hodnotit, nové vedení parku hledá „svoji tvář“. Najali i profesionální manažérskou firmu pro vyškolování pracovníků v komunikaci jak navenek tak dovnitř mezi sebou.
Díky své geografické rozloze má správa CHKOŠ dvoustupňový model řízení. Ve srovnání s Třeboňskem a Křivoklátskem je tedy správou v principu byrokratičtější. „Díky svému úsilí zdokonalila úřední aparát státní správy do té míry, že jede jako mašina. Ono to ani jinak nejde, ostatní správy toho mají podstatně méně a v rozhodování více improvizují.“
Co se týká komunikace s veřejností, Národní park Šumava má jednoznačnou výhodu oproti CHKOŠ (ostatně vůči všem CHKO) v tom, že tato funkce je oddělena od výkonu státní správy. Komunikaci s veřejností zajišťuje celý odbor[16], zatímco na CHKO je výkon státní správy součástí pracovní náplně každého pracovníka, „nikdo

[15] Starosta se připravoval na seminář „Ochrana přírody kontra rozvoj obcí“. To bylo téma, které definovalo samo MŽP. Ukazuje to na způsob, jakým samotný nejvyšší orgán ochrany přírody vnímá svoji roli. Samotní účastníci semináře a panelu redefinovali původní zadané téma do nekontroverzní podoby a usnesli se, že svoji diskusi povedou na téma „Ochrana přírody a rozvoj obcí“.
[16] Ani existence odboru práce s veřejností není automatickou zárukou dobré komunikace. I tady může Šumava posloužit jako příklad, jakou roli v hraje komunikaci osobnost člověka, který je za ni zodpovědný (ing. Urban v devadesátých letech, ing Silovský v současnosti). Při hodnocení úrovně komunikace je třeba si také uvědomit v jakém socio-ekonomickém milieu probíhala – rozdíly mezi rokem 1991 a současností.

není ušetřen“. Vede to k situaci, že na aktivní komunikaci už nemají čas ani sílu. Nicméně každé pravidlo má svoji výjimku, kterou lze najít v každé CHKO (zaznamenala to i média – viz příklady dobré spolupráce zmíněné v obsahové analýze tisku). Jedním z velkých příkladů je i nově vybudované informační středisko v třeboňském zámku, které nese název Třeboňsko – krajina a lidé. Jednalo se o projekt, který správa uskutečnila společně s městem Třeboní. Město poskytlo většinu finančních prostředků, správa „investovala své know-how“.
Jedním z klíčových momentů se zdá být fakt, že na Správách CHKO dosud nedošlo k tomu, aby kvalifikaci „umění jednat s lidmi“ byl přiznán statut odbornosti a aby se jí jako takové dostalo náležité prestiže a tudíž pozornosti. Může to být způsobeno i absolvovaným typem vzdělání – převažují přírodovědci, případně technici.

Návrh doporučení pro správy chráněných území

(Uplatňování participativního managementu)

Úvod

Ochrana přírody se dnes stále soustřeďuje na ochranu druhů a ekosystémů, často souhrnně a nepřesně na "ochranu biodiversity". Velkoplošná chráněná území se stala středem zájmu jednak proto, že se v nich dají ekosystémy a druhy účinněji chránit, dále pak proto, že v nich dochází k interakcím mezi přírodou a obyvatelstvem a tedy k možnému nastolení trvale udržitelného využívání přírody. Kromě změny měřítka to s sebou nese i nový pohled na roli místních obyvatel v managementu chráněného území, stejně tak jako na roli státní ochrany přírody v socio-ekonomickém rozvoji lokality či regionu.

Participativní management chráněných oblastí lze tedy definovat a hodnotit z hlediska minimálně dvou aspektů:

- Jako míru participace místních obyvatel na rozhodování a aktivitách správy chráněných oblastí.
- Jako míru participace správy chráněných oblastí na životě místní komunity, popřípadě regionu.

Při hodnocení obou aspektů je třeba vzít do úvahy několik následujících obecných faktů.

Především je třeba vzít v úvahu posun ve veřejném mínění, srovnáme-li dnešní situaci se situací na počátku 90tých let. Tehdy, těsně po revoluci, kdy se formovaly základy tržní ekonomiky a konec konců i státní politiky ochrany přírody, měla tato relativně vysoký společenský kredit. O kvalitě životního prostředí a o nutnosti jeho zlepšení se vedla veřejná diskuse a opatření na ochranu přírody byla chápána v tomto kontextu. Po patnácti letech je situace zásadně jiná. Životní prostředí ztratilo přitažlivost diskusního tématu. Předpokládá se, že jeho měřitelné a měřené parametry dosáhly již požadovaných hodnot (např. OECD, 2005[17]). Co se ochrany přírody týká obecně se rozšířil mýtus o apriorní protikladnosti jejích zájmů a předpokladů socio-ekonomického rozvoje. Přičemž většinové veřejné mínění favorizuje rozvojová opatření. (např. Rolston, 1997[18]; Těšitel a kol, 2005[19]).

Je také nutné počítat s tím, že klišé ochrany přírody jako apriorní brzdy socio-ekonomického rozvoje je vděčné politikum a jako takové je často využíváno pro „výrobu politických bodů“ obecně a zvláště pak v období před volbami.

Z výše uvedeného pro nás vyplývá jeden důležitý fakt týkající se zvláštnosti postavení státní ochrany přírody. Dochází k trochu paradoxnímu jevu, kdy státní správa prosazuje opatření, která jdou proti hodnotovému systému většiny české společnosti. Pro nás jsou v tomto kontextu významné důsledky, které tato situace navozuje pro hodnocení chování jednotlivých správ chráněných území. Přímé srovnání s jinými, podobnými, strukturami státní správy do určité míry specializovanými, ale řešícími podobné typy situací (souhlasy, rozhodnutí, pokuty, kontroly), jakými jsou např. Policie České republiky, Česká obchodní inspekce nebo hygienická služba, prostě nesedí. Aktivity těchto struktur, i když proti nim mohou být vzneseny různé námitky, jsou v souladu s většinovým názorem. Jsou tedy společensky přijímány jako samozřejmé. Proto se mohou plně soustředit na výkon své správní funkce, pro kterou byly zřízeny.

Pro ochranu přírody to neplatí. Kromě výkonu státní správy by tato instituce měla vyvíjet i aktivity, které se státní správou souvisejí jen nepřímo a jejichž cílem by měl být posun v hodnotovém systému většiny populace směrem k „přátelštějšímu“ vnímání a hodnocení přírody. Ve srovnání s ostatní státní správou má tedy daleko komplikovanější situaci[20].

Cíl

Cílem je návrh doporučení pro posílení uplatňování principů participativního managementu v aktivitách správy velkoplošných chráněných území.

Metodika

Pro hodnocení role správy velkoplošného chráněného území v životě lokality, případně regionu, byl jako výkladový rámec zvolen koncept biosférických rezervací. Při použití tohoto konceptu se aktivity správy posuzují

[17] OECD (2005): Zpráva o politice, stavu a vývoji životního prostředí: Česká republika, MŽP, Praha, 215 s.

[18] Rolston, H. (1997): Feeding People versus Saving Nature. In Gottlieb, R. S. (Ed): The Ecological Community. Routlege, New York, London, pp. 208-225.

[19] Těšitel, J., Kušová, D., Matějka, K., Bartoš, M. (2005): Protected landscape areas and regional development (the case of the Czech Republic). In: Florianczyk, Z., Czapiewski, K. (Eds.): Rural Development Capacity in Carpathian Europe, European Rural Development Network, Institute of Agricultural and Food Economics, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science, Warsaw, Vol. 3, Rural areas and development, p. 113 – 126

[20] Posun ve veřejném mínění byl totiž mj. vyvolán i „fundamentalistickými“ postoji části ochranářské veřejnosti. V ovzduší demokratické tolerance počátku 90.let byl prosazen velmi pokrokový zákon, který ochraně přírody přiřkl rozsáhlé pravomoci, zejména státní správu v ochraně přírody, v národních parcích i v lesnictví, myslivosti a rybářství. Nabyté pravomoci nebyly vždy rozumně využívány v praxi.

podle dvou hledisek. Jedním je poměr mezi naplňováním taktických cílů bezprostřední ochrany biodiversity se strategickým cílem změny hodnotových orientací veřejnosti. Stejně důležitý je i druhý aspekt, tematizovaný jako principy trvale udržitelného rozvoje. V tomto případě se hledá rovnováha mezi restrikcemi vyplývajícími z ochrany biodiversity a možnostmi socio-ekonomického rozvoje. Ty jsou založené především na předpokladu využití komparativní výhody chráněných území, kterou je kvalitní přírodní a kulturní prostředí. Předmětem naší empirické analýzy se staly tři chráněné krajinné oblasti a jeden národní park. Přitom jsme si byli plně vědomi faktu, že se manévrovací prostor správ chráněných krajinných oblastí, který je dán českou legislativou, s konceptem biosférických rezervací překrývá jen částečně.
Jako podkladové materiály byly použity výsledky analytické části projektu – především výsledky analýzy tisku, dotazníkového šetření a rozhovorů s klíčovými osobnostmi v území. Tyto informace byly komunikovány s potenciálními klienty – správami CHKO a NP a to dvojím způsobem:

- Analytické výsledky byly předneseny a diskutovány na jarním zasedání Českého komitétu MaB, jehož se zúčastnili zástupci všech biosférických rezervací v České republice.
- Pro správy modelových území jsme vypracovali souhrnnou zprávu o dosavadních výsledcích. Obsah zprávy se stal osou, okolo které probíhala diskuse za osobní účasti představitelů jednotlivých správ a výzkumníků. Kromě jiného se diskutovala i následující pro nás důležitá témata:
    - Přijatelnost a praktická aplikovatelnost navrhovaného principu „gesta dobré vůle“, popřípadě limity jeho aplikovatelnosti.
    - „Užitečnost“ nebo použitelnost námi dodaných informací pro praxi správ.
    - Možnosti monitoringu socio-ekonomické situace v území.

Výsledky těchto diskusí byly zpracovány stejně jako rozhovory s individuálními respondenty. Z jednání byl pořízen co nejpodrobnější písemný záznam, který byl následně přepsán do počítače a opatřen našimi poznámkami a komentáři.

Výsledky

Výsledky jsou rozčleněny tak, aby se vztahovaly k jednotlivým funkcím, které má biosférická rezervace plnit (viz koncept biosférických rezervací).

Ochrana biologické diversity (výkon státní správy)

Ochrana biologické diversity se v chráněných územích děje především formou výkonu státní správy. Vztah správy ke spravovanému území je tedy v obecné rovině nutné vidět jako vztah státu a místních samospráv, popřípadě jednotlivých občanů. Mnohdy hájí státní zájem proti zájmům místním. Představuje svou podstatou instituci více méně restriktivní a to díky faktu, že kontroluje dodržování pravidel, z nichž mnohá jsou dána legislativně, jsou tedy právně vymahatelná. Z toho mj. vyplývá, že každá participace veřejnosti na rozhodování má své meze, které by správa chráněného území, má-li být vnímána jako korektní instituce, neměla v principu nikdy překročit.
V současné době je pro výkon ochrany přírody správa těchto území dostatečně vybavena legislativními nástroji. Ty jsou v podstatě dvojího druhu – restriktivní a kompenzační/povzbuzující.
Restriktivní neustále dominují ve výzbroji, jak se lze dočíst z poměrně dlouhého seznamu pravomocí, kterými je správa jako nepominutelný účastník územních řízení vybavena (viz Zákon 114/1992 Sb. O ochraně přírody a krajiny)
Správa není odkázána výhradně na restrikce. Od roku 1996 existuje v gesci Ministerstva životního prostředí Program péče o krajinu, který správy zúřadovávají. Z hlediska otázek, které zkoumáme, hraje dvojí roli. Lze se na něho dívat jako na komunikační prostředek mezi žadatelem a správou, jednak skutečně zprostředkovává určitý tok peněz do území jako platby konkrétním jednotlivcům nebo firmám, které provádějí z hlediska správy žádoucí konkrétní managementové zásahy do krajiny. Princip je to ideální. Program, zdá se, má však i své slabé místo a to v tom, že platby za provedené práce někdy stěží pokryjí vynaložené náklady. Nicméně je to efektní nástroj pro propagaci práce správy v regionu.
Do skupiny nerestriktivních nástrojů patří i kompenzace hospodářské újmy z titulu ochrany přírody. Tento nástroj je, dalo by se říci, „ve zkušebním provozu“. Nicméně podle reakce představitelů jednotlivých správ soudě, vzbuzuje u nich velké očekávání, co se týká zlepšení jejich vyjednávací pozice vzhledem k ostatním uživatelům území. A to přesto, že postoj ke kompenzacím není jednotný – od liberálně ekonomického stanoviska, že „je už neúnosné jen zakazovat, musíme nabídnout i kompenzace“ až po lakonickou a trochu hořkou poznámku: „z ochrany přírody se stal handl, naučili jsme se vyjednávat“.
Kdybychom měli v tomto kontextu zaujmout kritické stanovisko, museli bychom konstatovat, že systém kompenzací, tak jak je v současnosti nastaven, má i svá negativa. Ta lze spatřovat i v tom, že konzervuje současný stav využívání území. Zdá se potvrzovat mýtus o apriorní rozpornosti ochrany přírody a ekonomického rozvoje. Nenutí uživatele území uvažovat o změně strategie využívání místních přírodních zdrojů, která by chápala existenci chráněného území jako komparativní výhodu. Jinými slovy řečeno, brání vzniku inovací.
Pro stručné zhodnocení fungování tohoto segmentu aktivit správy jsme si vypůjčili zhodnocení, které provedl jeden z respondentů. Ten se pochopitelně vyjadřoval k fungování jedné ze správ, nicméně lze tento výrok

považovat za platný pro všechna zkoumaná území: „Správa plní téměř vzorně svou funkci státní správy. Slušně, svědomitě a v zákonných lhůtách vyřizuje všechny žádosti, které jsou jí písemně předloženy. Písemně jsou jí předloženy žádosti, které vyžadují stavební povolení, nebo probíhají územním či stavebním řízením, či jsou podmínkou k provedení změn, či přidělení dotací na pozemky. Méně času, sil a pracovníků už jí ale zbývá na kontrolu dodržování vydaných rozhodnutí a také na kontrolu dodržování zákona všude tam, kde se něco děje i bez podání písemné žádosti. Správa CHKO se tak v očích místních obyvatel stává dalším "úřadem", na který se musí jít pro další razítko. Setkávají se zde s profesionálním přístupem a tak i ti nejotrlejší žadatelé často ustoupí, vyhoví požadavkům pracovníků Správy a konfliktů, které se řeší prostřednictvím odvolacího orgánu nebo na veřejnosti, je minimum.“ Na druhé straně je však nutné dodat, že výkon státní správy je pro každodenní život místních obyvatel jen marginální záležitostí. Většina populace se správou chráněného území v tomto ohledu vůbec nepřijde do styku.

Výkon státní správy představuje tzv. pasivní politiku a to v tom smyslu, že správa většinou není iniciátorem akce, jen k ní z titulu své role zaujímá kvalifikované stanovisko. Ale i v tomto případě lze „jít naproti“ a aktivně vyhledávat potenciální příjemce dotací z PPK. Ukazuje se, že pro identifikaci cílové skupiny je důležitým faktorem vlastnická a organizační struktura podniku a s tím zpravidla spojená i jeho velikost. Podnik má totiž určitou strategii chování pokud vlastnictví kapitálu a rozhodování (management) jsou v "jedněch rukách" a jinou, pokud jsou tyto dva aspekty od sebe odděleny. Tyto strategie se nazývají strategiemi důchodového typu a ziskového typu (např. Bardhan, 1991[21]; Allen and Lucek, 2002[22]). Cílem první strategie je dosažení slušného příjmu. Zisk není v tomto případě od důchodu striktně oddělen. Dá se spíše hovořit o jakémsi „přebytku“, ze kterého je financován jak důchod, tak rozvoj podniku. Z našeho hlediska je nejdůležitější, že za určitých okolnosti (například krize, neúplná kompenzace újmy atd.) je pak takto se chovající subjekt ochoten si i "ukrojit" ze svého důchodu. Naproti tomu v případě, že vlastnictví a rozhodování jsou od sebe odděleny, vlastníci požadují, aby jim vložený kapitál přinášel nějaký zisk. Manažeři jsou pak nuceni chovat se tak, aby firma takový zisk vyprodukovala, jedno za jakou cenu. Podniky tohoto typu jsou zpravidla i ekonomicky silnější, což je další aspekt, který je nutné vzít v úvahu při „vyjednávání“. Z výše uvedeného vyplývá, že v území se mohou vyskytovat dva typy hráčů – menší podniky s důchodovou strategii a větší podniky mající strategii ziskovou. I když jsou zřejmě velké podniky svou podstatou daleko důležitějšími hráči, mohou to být zároveň hráči, kteří nebudou dobře slyšet na argumenty ochrany přírody. Na ochraně přírody budou zřejmě lépe participovat ti druzí – menší podniky s důchodovou strategií.

Jak ukazuje praxe ve všech zkoumaných územích, ochranu biodiversity lze dělat i bez přímé aplikace legislativních nástrojů. Někdy stačí jen prostá lidská dohoda mezi správou a případným uživatelem území. Jako příklad ilustrující pravidlo lze uvést dohodu mezi třeboňskou správou a těžařskou společností o pozdějším termínu dotěžení pískové stěny, ve které hnízdily břehule, dohodu o vytvoření umělého mokřadu v rekultivované pískovně atd.

Pokud bychom se měli pokusit o shrnutí, výkon státní správy v ochraně přírody funguje bez větších problémů, v rámci pevných pravidel daných legislativou. V této oblasti má správa chráněných území jasně definovaný manévrovací prostor a ten úspěšně využívá. Pokud dochází ke konfliktům v komunikaci, lze je považovat za „normální“ mezilidské střety vznikající při obhajobě různých zájmů. Nicméně o tom demokracie je.

Vzdělávání a osvěta

Vzdělávání a osvěta jsou aktivitami sledujícími strategické cíle – zvýšení obecných znalostí veřejnosti o přírodě, o přírodním a kulturním bohatství konkrétního chráněného území. V konečném důsledku by to mělo vést ke změně její hodnotové orientace. Ve srovnání s ochranou přírody je osvětová a vzdělávací činnost vymezena legislativou jen rámcově. Pokud máme porovnat situaci ve sledovaných územích, lze konstatovat, že každá ze správ zvolila trochu jinou strategii své vzdělávací a osvětové činnosti.

Na Šumavě hraje důležitou roli národní park. Díky tomu, že má park své vlastní oddělení pro styk s veřejností, převzal téměř veškeré vzdělávací a osvětové aktivity i za správu chráněné krajinné oblasti. V tomto smyslu funguje správa národního parku jako filtr jak pro informace přicházející tak odcházející. Vzdělávací a osvětové aktivity správy CHKO jsou pak omezeny na budování naučných stezek a informačních tabulí na svém území. Jsou tedy zacíleny spíše na návštěvníky území, než na jeho stálé obyvatele. Mezi NP a CHKO došlo k určité dělbě práce. Poměrně velkorysá informační a osvětová strategie parku byla dostatečně podrobně popsána v publikacích (Těšitel, 1997[23]; CpKP[24], 2001; Kolektiv, 2004[25]). Z nich mj. vyplývá, že středisko parku pro styk

[21] Bardhan, P., (1991) The Economic Theory of Agratian Institutions, Clarendon Press, Oxford

[22] Allen, D.W., Lueck, D., (2002) The Nature of the Farm (Contracts, Risk, and Organization in Agriculture, Massachusets Institute of Technology

[23] Strategie trvale udržitelného rozvoje pro Biosférickou rezervaci Šumava (Těšitel a kol., 1997)

[24] Řešení problémů koexistence obcí a zájmů ochrany přírody na území Národního parku Šumava – Komunikační strategie SNP (CpKP, 2001).

s veřejností vykazuje aktivity, které jsou na pomezí osvěty a participace na trvale udržitelném rozvoji regionu. Proto o nich bude pojednáno později.
Správa CHKO Třeboňsko, se kromě budování naučných stezek soustřeďuje na dva typy vzdělávacích a osvětových akcí a programů. Jedná se o kombinaci vydávání informačních brožur a provoz informačního a vzdělávacího střediska. Brožury a informační materiály jsou dílem zacíleny na návštěvníky území, dílem na místní populaci. Správa vydala skutečně výbornou brožuru se základními pokyny pro potenciální stavebníky – jaké technické a estetické parametry staveb je nutné dodržovat. Brožury sami distribuovali starostům jednotlivých obcí, aby je tito mohli poskytnout potenciálním stavebníkům hned, jakmile se na obec obrátí se žádostí o povolení stavět. Hodnoceno z hlediska komunikace, představuje tento počin ofenzivní tah se snahou předejít případným následným problémům. Provoz a program informačního a vzdělávacího střediska může být chápán i jako participace správy na životě regionu. Je jedním z bodů ekologické výchovy programu Pavučina. Jeho cílovou skupinou je školou povinná mládež a podle odhadu projde tímto zařízením ročně asi 800 frekventantů. Za projev participace na místním životě lze považovat i společnou snahu správy a města Třeboně o vybudování stálé expozice „Krajina a lidé“. Do tohoto rangu patří i propagace vlastní činnosti. Cílené informace směrují do lokálních periodik. Jinými slovy řečeno, informace je primárně určena místní komunitě.
CHKO Křivoklátsko se v zásadě od Třeboňska neliší. Jen poměr mezi vydáváním informačních materiálů a provozem informačního střediska je vychýlen ve prospěch střediska. Hlavní cílovou skupinou jsou zde střední školy z okolí CHKO, středisko má zaběhlý program a dobře funguje. Vůči správě je externím subjektem (právní forma o.p.s.), má vícezdrojové financování a stejně jako v případě CHKO Třeboňsko, je součástí sítě středisek ekologické výchovy Pavučina. Model externí spolupráce představuje už přesah čistě osvětových aktivit do aktivit spojených s participací na životě lokality. I CHKO Křivoklátsko směruje informace o své činnosti primárně do lokálních periodik – podle vlastních slov tím „supluje úřední desky, které stejně nikdo nečte“. I v tomto případě se tedy jedná o ofenzivní informační strategii. Zajímavé bylo v tomto kontextu i použití Plánu péče. Na rozdíl od obou předcházejících správ, pro které je plán péče čistě interním materiálem, je na Křivoklátsku používán pro propagaci a přiblížení práce správy ostatním uživatelům území. Podle informací, kterých se nám dostalo, se tak děje např. na schůzkách představitelů mikroregionu, jejichž je vedoucí správy žádaným účastníkem.
Souhrnně lze konstatovat, že správy v rámci daných mantinelů, dělají v osvětě to nejlepší, co mohou. A veřejnost to vnímá velice pozitivně.
Současná situace představuje klasický příklad nerovnováhy mezi bezprostředními a taktickými cíly na jedné straně a cíly strategickými. I tady je větší důraz kladen na „operativu“, na řešení toho, co život přinese. To, co chybí je určitá velkorysost, která by ovšem vyžadovala odvahu investovat na tomto poli. Řešení však leží již mimo dosah jednotlivých správ a není asi jednoduché ani pro ústředí a to i díky současnému společenskému klimatu. Nicméně, jak už bylo řečeno, strategickým cílem osvěty v ochraně přírody je změna hodnotových vzorců běžné populace, která by potom zpětně usnadnila prosazování „čistě ochranářských“ opatření. Investice ve směru posílení finančních či personálních zdrojů na osvětu a vzdělávání by sice měla dlouhou návratnost, nicméně existuje oprávněný předpoklad, že by se z dlouhodobého hlediska jistě vyplatila.
Apel nebo doporučení tedy směřuje spíše než na jednotlivé správy samotné, na jejich ústředí, potažmo na ministerstvo. Ať již formou pravidelné dotace správám samotným nebo ještě lépe formou účelového grantového schématu by mělo posílit s nimi na osvětě spolupracující (většinou dnes neziskové) organizace. Druhá forma se zdá být vhodnější, protože v sobě spojuje jak prvky osvěty, tak prvky participace na trvale udržitelném rozvoji lokality či regionu.

Výzkum

Na území CHKO se provádí v zásadě dvojí výzkum, posuzováno podle toho, kdo jej provádí – interní a externí. Situace se v jednotlivých zkoumaných územích od sebe v podstatě nelišila.

Interní výzkum

Interní výzkum si provádějí pracovníci správ CHKO sami. V případě interního výzkumu se jedná většinou o monitorovací nebo inventarizační průzkum. Provádí se zpravidla periodicky s intervalem pěti let. Zákon jim ukládá sledovat zvláště chráněné druhy, dále sledují stav zvláště chráněných území a trvalé výzkumné plochy. Interní výzkum je metodicky řízen centrem. V této souvislosti padaly připomínky o nekoncepčnosti a nesystémovosti tohoto vedení.
Pro provádění interního průzkumu jsou všechny správy dostatečně odborně vybaveny, tj. mají odborníky požadovaných profesí. Inventarizační průzkum provádějí v drtivé většině ve vlastní režii, i když jsou k dispozici určité finanční prostředky na zaplacení externistů. Důvod je prostý – jsou pak více v „obraze“, jak to na jednotlivých lokalitách vypadá. „Externista jen vyplní tabulku a tím to pro něho končí.“

[25] O Šumavě společně – harmonogram společného postupu státu a regionu směřující k nalezení rovnováhy mezi ochranou přírody a trvale udržitelným způsobem života v NP Šumava - podklad pro jednáni u kulatého stolu, MŽP, 4. 12. 2004 (Kolektiv, 2004)

Výsledky průzkumu jsou ukládány do databází. Ne vždy elektronických, ale „ve formě protokolů či pasportů je ta informace vždy k dohledání“. Zkrátka na pracovišti disponují minimálně kartotékou, kde je k mání zápis o ročním výskytu daného druhu (druh, kde, kdy, počet).
Takto archivované informace nejsou obecně dostupné a navíc jsou ve formě, která nedovoluje jejich systematickou analýzu. I když vytvoření strukturované databáze v elektronické podobě vyžaduje poměrně značnou časovou investici, doporučujeme jít tímto směrem. Takovýto zdroj informací by umožnil přechod od popisu k hledání souvislostí. Práce s databázemi a statistické zpracování v ní uložených dat představuje určitou dovednost, která nemusí patřit do současné profesionální výbavy správ. Zde je nutno upozornit i na specifika těchto datbází, které by měly mít poměrně složitou strukturu díky heterogenitě ukládaných dat, mnohdy musí obsahovat nejen jednoduché záznamy, ale celé datové struktury, případně rozsáhlejší text, obrázky aj., dále je potřeba mnoho dat mít geograficky umístěných (potřeba GIS). Problém se ale dá řešit formou externí spolupráce. Mnohdy se nedostatečná pozornost věnuje publikaci získaných výsledků pro odbornou veřejnost.

Externí výzkum

Chráněné krajinné oblasti jsou modelovými územími pro řadu výzkumných projektů i diplomových prací, které provádí široké spektrum institucí vůči správám těchto území externích. Ty sledují především své výzkumné zájmy, což se projevuje i ve formulaci témat řešených v těchto projektech.
Posuzujeme-li využitelnost výsledků těchto projektů pro práci správ chráněných území, musíme především konstatovat, že správy o těchto informacích zpravidla nemají dostatečný přehled. Spolupráce s výzkumnými institucemi je založena spíše na osobních kontaktech jednotlivých pracovníků správy s profesně podobně orientovanými kolegy ve výzkumných institucích. Systematický přístup k vědeckému výzkumu chybí. V této souvislosti je zajímavá poznámka jednoho respondenta, který si posteskl, že „správa ztrácí partnery ve vědeckých institucích“. Přitom provedená analýza prokázala, že výzkumných projektů probíhalo a probíhá ve všech modelových územích relativně dost, i když nejsou rovnoměrně rozloženy mezi jednotlivá modelová území (viz příloha 23). Naznačuje to, že problém nespočívá ani tak v absolutním nedostatku vědeckých informací, ale v jejich dostupnosti a užitečnosti pro správy. Podle tvrzení představitelů správ nastala situace, kdy správci území nedostávají informace o existenci projektů probíhajících na jimi spravovaném území, ani o výsledcích provedených výzkumů, natož aby se podíleli na formulaci zadání projektu či diplomové práce.
Na situaci se podílejí obě strany. Akademická obec neinformuje a správa sama aktivně tyto informace nevyhledává, i když by mohla, stejně jako my, když jsme provedli výše zmíněnou analýzu. Důvodem malé aktivity správy může být i pocit faktické nepotřebnosti většiny výsledků výzkumu pro činnost správy. Zdá se, že správy (alespoň někteří jejich pracovníci) někdy neumějí nebo nechtějí (nejsou motivování?) s externími informacemi pracovat.
Při diskusích s představiteli správ o tom, jak tuto situaci řešit padl i návrh zavést systém povolenek. Jeho princip by byl velice jednoduchý – kdo chce v chráněném území provádět jakýkoliv výzkum, musí správu požádat o povolení a ta je vydá nebo ne. Uvedený návrh je v principu znamenitý, ale rovněž zneužitelný a ne vždy důsledně aplikovatelný. Pro jeho praktickou aplikaci by ale byly nutné legislativní změny, které by tuto povinnost stanovily. Mohl by být navíc kombinován s povinností badatele informovat správy o dosažených výsledcích. Nicméně i kdyby začal tento systém fungovat, řešil by jen polovinu problému – totiž evidenci výzkumů formulovaných bez přispění správy.
Z dlouhodobého hlediska je však důležitější, aby správa měla možnost podílet se na definování zaměření výzkumu v chráněné oblasti. Zatím se tak děje jen sporadicky – „když při monitoringu narazíme na něco zajímavého, nahlásíme to na ústředí a to může zadat na dané téma oficiální výzkumný úkol, např. formou VaVky“. Vytvoření systému permanentního definováni a redefinování zaměření výzkumu nejen podle aktuálních ale i potenciálně existujících problémů v tom kterém území je však proces, který se nedá zvládnout bez určité formalizace a institucionalizace. Doporučení spočívá v návrhu na vytvoření korporativního orgánu při správě, který by sdružoval jak pracovníky správy, tak vybrané představitele výzkumných institucí. Pokus o vytvoření více nebo méně institucionalizovaného „panelu expertů“ udělaly v minulosti správy všech námi zkoumaných území. Nicméně lze konstatovat, že tento orgán nefunguje jako celek. V lepším případě jsou oslovováni jen jeho jednotliví členové s žádostí o konzultace v konkrétních případech. Ofenzivnost a komplexnost jsou aspekty, které dosavadní přístup postrádá.
Je nutné ale konstatovat, že udržení „panelu expertů“ v chodu není jednoduchou záležitostí. Klíčovým slovem je zde motivace. Dosavadní praxe sázela na dobrovolnost a entuziasmus. To jsou samozřejmě základní předpoklady účasti. Nicméně by nemělo být zásadním problémem doplnit je i možností na členství nějakým způsobem profitovat a to i finančně. Panel expertů by měl dokázat jednak definovat dlouhodobé zaměření výzkumu, dále pak tato témata prolobovat v příslušných grantových schématech. V době, kdy většina výzkumných institucí buď již přešla nebo přechází na účelové financování pomocí projektů, by ochota k nezbytné prvotní časové investici mohla být motivována šancí získat ve finále projekt řešící některé z definovaných témat. Vytvoření a udržení panelu expertů je ale evidentně nad možnosti správ jednotlivých území. Klíčové role by se mohla ujmout výzkumná instituce regionálně nejbližší danému území.

Jednou z otázek, kterou by se měl tento panel určitě zabývat, je i nevyváženost mezi přírodovědním a společenskovědním výzkumem. Od roku 1993, kdy se v závěrech celosvětového zasedání MaB uvádí, že „v tomto programu by na prvním místě měl být člověk (a potom biosféra), a přitom se mu věnuje jen relativně malá pozornost," se situace nezměnila. Přírodovědní výzkum v chráněných oblastech stále silně převažuje.

Podíl na trvale udržitelném rozvoji lokality / regionu

Podpora trvale udržitelného rozvoje je v pořadí čtvrtou funkcí, kterou by biosférické rezervace měly plnit. Institucionálně je v našich podmínkách biosférická rezervace asociována se správou chráněného území. To nám dovoluje chápat tuto funkci jako podíl správy chráněného území na životě místní komunity.

Některé aktivity, které mají bezprostřední vliv na život místních obyvatel byly již zmíněny. Výkon státní správy je nepochybně jednou z těchto aktivit stejně tak jako vzdělávací a osvětová činnost. Nicméně téma, které chceme diskutovat, překračuje tento rámec a týká se možnosti participace správy ve „všeobecně prospěšných projektech", tj. v projektech, které nejsou primárně zaměřeny na ochranu přírody, ale na přiměřený socio-ekonomický rozvoj oblasti. Zatímco v mnohých případech závěry platné pro CHKO se v podstatě neodlišovaly od těch, které platí pro národní park, v případě participace správ na projektech má rozlišení mezi situací v CHKO a v NP smysl.

V současné době se správy CHKO podílejí na těchto projektech alespoň nepřímo. Ve fázi přípravy projektu jako znalci území poskytují těm, kteří o projekt usilují, faktické informace. Dále dávají k dispozici své „know-how" při samotné formulaci projektu. Nicméně tato forma participace má zřejmě své časové omezení. Hlavními partnery, se kterými takto spolupracují, jsou obce a mikroregiony. A ty se dnes již naučily této dovednosti samy, nebo si na vytvoření návrhu projektů najímají nově se objevivší profesionální agentury. Velmi důležitou roli zvyšující šanci návrhu projektu na úspěch jsou podpůrná stanoviska, která také aplikantům poskytují. Ve fázi realizace projektů jsou do něho zapojeni z titulu své funkce neopominutelného účastníka správních řízení.

Přímá participace v projektech se však zdá být problematická. Při aplikaci konceptu biosférických rezervací narážíme na jeden problém – problém neúplné kompatibility s legislativním systémem České republiky. V něm nemá tento koncept svůj plnohodnotný ekvivalent. Jedním z důsledků je i to, že nejsou dána jednoznačná legislativní pravidla, která by definovala formu přímé účasti správy chráněného území, jako orgánu státní správy, v projektech tohoto typu.

Výsledkem je, že se správy snaží vůči těmto projektům zachovat si neutralitu, kterou zdůvodňují celkem logicky obavou ze střetu zájmů v případě přímého zapojení do projektů. Mají obavu, že by mohla nastat situace, kdyby jako státní správa museli zaujímat stanovisko vůči sobě, jako řešiteli projektu. Dalším argumentem podporujícím jejich zdrženlivé stanovisko je i vytíženost agendou státní správy, o které prohlašují, že stále narůstá. Kromě toho nemají jednotlivé správy právní subjektivitu, tu má jen jejich ústředí.

Národní park

V národním parku (Šumava) je situace jiná. Národní park běžně realizuje akce, které nazývá „projekty dobré vůle". Jako jejich konkrétní příklady lze uvést projekt „Naše rašeliniště" a projekt „Obnova kulturního dědictví". Interpretováno z hlediska teorie kulturního kapitálu se jedná o aplikaci konceptu gesta (např. Bourdieu, 1977[26]), které napomáhá správě NP budovat si svůj status vůči ostatním hráčům v území. Jak analýza historie jeho chování ukázala (citace zpráva 2004 manuskript na MŽP a u nás), správa Národního parku Šumava je v tomto ohledu rozporuplná, gesta vstřícná někdy znehodnocuje gesty arogantními. Nicméně model přijala a účinně jej aplikuje. Formu gesta má i projekt „Conservation and Sustainable Use of Biodiversity through Sound Tourism Development in Biosphere Reserves in Central and Eastern Europe" (bližší informace viz http://www.ceeweb.org/tourism4nature/about.htm), který je finančně podporován ze strany GEF a který správa NP podala a získala. Jeho klientem je celé území Biosférické rezervace Šumava, které se více méně kryje s územím CHKOŠ. Kromě vlastního řešení navržených aktivit tento projekt slouží jako prostředek nebo nástroj komunikace mezi správou NPŠ a ostatními uživateli území. Funguje tak od samého počátku. Jeho konkrétní obsah byl formulován týmem, který se sestával z reprezentantů všech lokálních zainteresovaných skupin (ochrana přírody, místní podnikatelé, představitelé obcí, regionů a neziskových organizací).V současné době bylo vytvořeno jeho organizační zázemí. Z hlediska naší problematiky je důležitá především Místní rada projektu, která je složena z těch, kteří projekt formulovali. Jejím úkolem je jak společný management projektu, tak i lobbing ve prospěch rozšiřování aktivit projektu a získávání dalších finančních zdrojů.

Příčiny odlišnosti chování správy národního parku a správ chráněných krajinných oblastí je nutno hledat v různém legislativním statutu, které tyto organizace mají. V případě parku jsou splněny základní organizační předpoklady proto, aby se choval jako suverénní subjekt:

- Má právní subjektivitu.
- Má formu příspěvkové organizace, tj. může do jisté míry svobodně rozhodovat o alokaci svých finančních zdrojů.

[26] Bourdieu P., Passeron J. C. (1977): Reproduction in Education, Society and Culture. - Sage, London.

- Došlo k organizačnímu oddělení výkonu státní správy od ostatních činností. Navíc si park vytvořil specializované středisko styku s veřejností.

Navíc byly splněny i další „motivační“ předpoklady, které jej nutí k aktivitě:

- Tím, že má právo hospodaření v lesích, generuje dostatek finančních prostředků, které může investovat do projektů.
- Je neustále pod tlakem veřejnosti (v nejširším slova smyslu).

CHKO

V případě správ CHKO nebyl splněn ani jeden z výše uvedených předpokladů. Znamená to, že jednotlivé správy CHKO jsou na rozdíl od národního parku primárně orgány vykonávající státní správu, což jednoznačně definuje jejich způsob fungování. K vyvíjení jiné činnosti, než která je jim dána legislativními předpisy, nejsou jejich pracovníci v rámci existující struktury motivováni.

Bude strategickým rozhodnutím ministerstva, jakou roli budou hrát správy chráněných krajinných oblastí v regionálním rozvoji. Současný model jejich existence zaručuje, že jsou schopné plnit aktivně tři ze čtyř funkcí biosférických rezervací – ochranu biodiverzity, osvětu a vzděláváni a do jisté míry i zabezpečení vědeckého výzkumu. Čtvrtou funkci – podporu trvale udržitelného rozvoje svojí participací na socio-ekomickém životě lokální komunity – mohou plnit jen ve velice omezené míře a vlastně nepřímo. Hlavním důvodem nemožnosti aktivní participace se zdá být organizační spojení managementových činnosti s výkonem státní správy. Z výše uvedeného vyplývá tedy doporučení tento model změnit a organizačně od sebe dva výše uvedené typy aktivit oddělit.

Oddělení správních a managemetových aktivit může mít různou formu.

Může k němu dojít „uvnitř“ regionálního pracoviště správy CHKO, kdy, podobně jako v případě národního parku, budou někteří pracovníci uvolněni od výkonu státní správy a soustředí se výhradně na ne-správní aktivity. Tento model by mohl řešit problém vzdělávání a osvěty a zabezpečení systematizace vědeckého výzkumu. Nesplňoval by ale stále výše uvedené předpoklady pro přímou aktivní participaci správy na socio-ekonomickém životě regionu.

Může k němu dojít v rámci rezortu, kdy by v každé CHKO existovaly vedle sebe de facto dvě organizační jednotky – správní a mamagementová - mající jiný statut, včetně organizační formy. Problém, který by musel být při aplikaci tohoto modelu vyřešen, by spočíval v nalezení způsobu komunikace mezi těmito dvěma jednotkami.

Může k němu dojít v rámci mezirezortní dělby práce, kdy by se v procesu unifikace státní správy její výkon sejmul z beder správ CHKO, které by se tímto staly čistě managementovou organizací.

Souhrn

Existuje obecný mýtus o tom, že ochrana přírody je v rozporu se socio-ekonomickým rozvojem. Fungování orgánů státní ochrany přírody nemůže být poměřováno stejnými kritérii, jaká jsou používána pro ostatní odvětví státní správy. Pokud chce ochrana přírody zlepšit své společenské image, měla by dělat „gesta“, kterými by participovala na socio-ekonomickém životě lokální komunity.

Správy CHKO jsou reprezentanty ochrany přírody ve velkoplošných chráněných územích. Existující model fungování správ CHKO, posuzován z hlediska konceptu biosférických rezervací, umožňuje více méně bezproblémové plnění dvou ze čtyř jeho funkcí – ochranu biodiverzity, vzdělávání a osvětu.

Zabezpečení vědeckého výzkumu v celé jeho předpokládané komplexnosti je nad síly pracovníků správ CHKO. Doporučujeme proto vytvoření funkčního „panelu expertů“, jehož fungování by mohlo být v gesci geograficky nejbližší akademické instituce.

Aktivní participaci na socio-ekonomickém životě lokální komunity, tj. podpoře trvale udržitelného rozvoje v terminologii konceptu biosférických rezervací, brání současné organizační spojení výkonu státní správy a managementových aktivit. Doporučujeme tedy jejich institucionální oddělení.

Návrh monitoringu socio-ekonomické situace v chráněných územích

Sledovaný problém a jeho aktuálnost

Analýza socio-ekonomické situace v modelových velkoplošných chráněných územích, provedená v rámci projektu, se soustředila především na zjištění kvality života místní populace, na její chování a vztah k dané správě chráněného území, potažmo k ochraně přírody obecně.

V rámci projektu provedené analýzy ukázaly, že správy mají relativní dostatek informací o přírodních podmínkách chráněných území, které mají ve své gesci. Informace týkající se socio-ekonomické situaci v chráněných územích jsou naopak podle mínění správ jednoznačně nedostatečné. Představitelé všech zkoumaných správ deklarovali důležitost a užitečnost informací tohoto typu pro svou činnost (například pro aktualizaci plánů péče).

Princip triangulace

Vůdčím principem analýzy byl princip triangulace (např. Olsen, 2004[27]), který spočívá v postupném „zaměření" problému z různých hledisek, za použití tomu odpovídajích metod a technik sběru a zpracování dat. Základem srovnání úrovně kvality života obyvatel žijících unvnitř a vně chráněných území byla statistická analýza „objektivních" dat poskytnutých Českým statistickým úřadem. Tato data byla poměřena daty popisujícími subjektivní reflexi „objektivní" situace, která byla získána jednak rozhovory s klíčovými osobnostmi v území, jednak dotazníkovým šetřením na běžné populaci (Těšitel a kol, 2005[28]). Celkový obraz situace v území byl doplněn i mediální reflexí konfliktů a příkladů dobré spolupráce mezi správou chráněných oblastí a obcemi, kterou jsme identifikovali pomocí obsahové analýzy regionálních periodik (Kušová a kol, 2005[29]).

Námi použitá metodika vykreslila následující obraz života v chráněných územích. Je dobrou zprávou jak pro jednotlivé správy tak i pro ministerstvo, že socio-ekonomická situace je ve sledovaných velkoplošných chráněných územích relativně dobrá (Bartoš a kol, 2005[30]). Kvalitou života svých obyvatel se tato území neodlišují od svého bezprostředního okolí, lidé tam žijící zároveň hodnotí svou ekonomickou situaci jako více méně dobrou. Případná omezení z titulu ochrana přírody hrají v každodenním životě místní populace jen marginální roli; někdy je dokonce existence chráněné oblasti chápána a využívána jako komparativní výhoda. Třídícím parametrem se v tomto ohledu ukázal být především institut vlastnictví.

Longitudinalita

Abychom mohli kvalifikovaně sledovat proces změn kvality života místních obyvatel a změn jejich postojů k ochraně přírody, bylo by vhodné založit systematický longitudinální výzkum. Ten by konec konců uvítali i představitelé jednotlivých správ.

Navrhujeme tedy socio-ekonomický výzkum provedený v letech 2004 a 2005 v rámci tohoto projektu vzít jako popis bodu nula na časové ose a výzkum ve stejné struktuře opakovat v pětiletých intervalech.

Reprezentativnost

Projekt byl koncipován jako empirická studie srovnávající tři biosférické rezervace, lišící se svými přírodními podmínkami a historií socio-ekonomického vývoje. Z analýzy současné socio-ekonomické situace jejich obyvatel ale vyplynulo, že se všechny tři BR nacházejí v těch regionech České republiky, kde není přítomna většina sociálních extrémů. Všechny tři oblasti leží v místech s relativně nízkou nezaměstnaností, kde se nevyskytují významnější sociální problémy. Zobecnění výsledků projektu pro celou Českou republiku je tím do značné míry omezeno.

Z toho důvodu navrhujeme rozšířit monitoring ve výše uvedeném smyslu i na ostatní chráněná území, minimálně však na ta, která leží v socio-ekonomicky problémových regionech, jako je Ústecký a Moravskoslezský kraj.

---

[27] Olsen, W. (2004): Triangulation in Social Research: Qualitative and Quantitative Methods Can Really Be Mixed. Developments in Sociology. Holborn, Ormskirk (Eds.), Causeway Press

[28] Těšitel, J., Kušová, D., Matějka, K., Bartoš, M. (2005): Protected landscape areas and regional development (the case of the Czech Republic). In: Florianczyk, Z., Czapiewski, K. (Eds.): Rural Development Capacity in Carpathian Europe, European Rural Development Network, Institute of Agricultural and Food Economics, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science, Warsaw, Vol. 3, Rural areas and development, p. 113 – 126.

[29] Kušová, D., Těšitel, J., Bartoš, M. (2005): Medial image of the relation between nature protection and socioeconomic development in selected protected areas. Silva Gabreta, Vimperk, Vol. 11 (2), p. 123 – 133.

[30] Bartoš, M., Kušová, D., Těšitel, J. (2005): Život v územích se zvláštním režimem. Životné prostredie., Vol. 39, No. 2, p. 72 – 75.

Závěrečné poznámky

Životní a ekonomická situace obyvatelstva je determinována především ekonomickou situací v širším regionu a přírodními podmínkami dané oblasti. Nepodařilo se prokázat přímý vliv existence velkoplošného chráněného území v tomto směru.

Vývoj přírodních složek chráněného území (i biodiversity) je potřebné ovlivňovat též přes společensko-ekonomické dění.

Na participativní management je potřeba pohlížet jako na jednu součást integrovaného managementu chráněného území a nelze jej vytrhávat jako samostatnou entitu.

Dosud neexistuje uspokojivý jednotný systém monitoringu biologických a společenských procesů ve velkoplošných chráněných územích.

Jako klíčové složky participativního / integrovaného managementu by bylo potřebné zařadit:

- Monitoring změn krajiny a biodiversity
    - Tato činnost je klíčovou vzhledem ke shromažďování informací o stavu předmětu ochrany přírody. Poskytuje informace o tom, jaké složky jsou aktuálně ohroženy a v jaké míře.
    - Tento monitoring bude upravován (rozšiřován) podle případné změny střetových oblastí.
    - Na základě vyhodnocení dat tohoto monitoringu bude nastaveno dotazníkové šetření u obyvatelstva.
    - Perioda opakování je vždy závislá na sledované složce krajiny a přírody, přičemž perioda se většinou pohybuje v rozmezí 1 až 10 let.
- Pravidelné dotazníkové šetření
    - První část šetření se soustředí na postoje obyvatelstva k aktuálním problémům a jejich řešení. Do značné míry by měla být koncipována v závislosti na výsledcích monitoringu změn krajiny a biodiversity.
    - Druhá část šetření je obecná, která umožní vyhodnocení vývoje postojů obyvatel k ochraně přírody.
    - Prováděné bude v intervalu 5 let. Cyklus by měl být synchronizován s cyklem přípravy plánů péče tak, aby vždy jedny výsledky dotazníkového šetření byly podkladem pro vypracování plánu.
- Permanentní monitoring střetových oblastí
    - Provádí nezávislá právnická nebo fyzická osoba, případně malá skupina osob (zřejmě to nemůže být Správa, státní organizace, místní zájmové sdružení, zájmová ochranářská organizace, nesmí být přímo napojena na místní samosprávu a zájmové organizace; pouze za těchto podmínek zřejmě může působit nezávisle).
    - Tato osoba musí mít přístup k informacím o tom, co je aktuálně na Správě řešeno, musí mít přístup k dokumentům s nimiž Správa pracuje. Funguje tedy jako určitý nezávislý auditor činnosti Správy.
    - Na tuto osobu se mohou obracet všichni místní hráči.

Vzhledem k tomu, že i v rámci řešení tohoto úkolu se celá skupina řešitelů a případně i jejich oponentů ne vždy shodla v určitých závěrech, v interpretaci zjištěných fakt a ve způsobu řešení některých problémů, lze očekávat další diskusi těchto témat. Mnoho z nich je ve své podstatě "politickou" záležitostí, která je závislá i na politické orientaci každého zainteresovaného člověka.

Prezentace výsledků

Publikace, které vyšly

Bartoš, M., Kušová, D., Těšitel, J. (2005): Život v územích se zvláštním režimem. Životné prostredie., Vol. 39, No. 2, p. 72 – 75. (příloha 30)

Boháč, J., Bezděk, A. (2004): Staphylinid beetles (Coleoptera, Staphylinidae) recorded by pitfall and light trapping in Mrtvý luh peat bog. Silva Gabreta, 10: 141-149. (příloha 24)

Boháč, J., Matějíček, J. (2004): Biodiverzita drabčíkovitých brouků (Coleoptera, Staphylinidae) Šumavy – současný stav, ohrožené druhy a jejich biotopy. In Dvořák,L., Šustr,P. [eds.], Aktuality šumavského výzkumu II. (Sborník z konference). - Správa NP a CHKO Šumava, Vimperk, pp. 218-220. (příloha 26)

Boháč, J., Matějíček, J. (2004): Inventarizační průzkum brouků (Coleoptera) na monitorovacích plochách v lesích Boubínského masivu z hlediska dalšího monitorování stavu biotopů. In Dvořák,L., Šustr,P. [eds.], Aktuality šumavského výzkumu II. (Sborník z konference). - Správa NP a CHKO Šumava, Vimperk, pp. 212-217. (příloha 25)

Boháč, J., Frouz, J., Syrovátka, O. (2005): Carabids and staphylinids in seminatural and drained peat meadows. Ekológia (Bratislava), 24: 292-304. (příloha 27)

Kušová, D., Těšitel, J., Bartoš, M. (2005): The media image of the relation between nature protection and socioeconomic development in selected protected areas. Silva Gabreta, Vimperk, Vol. 11 (2), p. 123 – 133. (příloha 29)

Matějka,K. (2004): Možnosti monitoringu lučních a obdobných společenstev v oblasti Šumavy. In Dvořák,L., Šustr,P. [eds.], Aktuality šumavského výzkumu II. (Sborník z konference). - Správa NP a CHKO Šumava, Vimperk, pp. 143-150. (příloha 10)

Těšitel, J., Kušová, D., Matějka, K., Bartoš, M. (2005): Protected landscape areas and regional development (the case of the Czech Republic). In: Florianczyk, Z., Czapiewski, K. (Eds.): Rural Development Capacity in Carpathian Europe, European Rural Development Network, Institute of Agricultural and Food Economics, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science, Warsaw, Vol. 3, Rural areas and development, p. 113 – 126. (příloha 28)

Prezentace výsledků na mezinárodních konferencích

Vědecká konference „Landscape Planning in the Enlarged European Union“, Bratislava, Slovakia, March 14. – 15. 2005, a to formou posteru:

Boháč. J, Těšitel, J., Matějka, K., Bartoš, M., Kušová, D., Šrubař, V., Moravcová, J.: Participative management of protected areas in CR: Present state and development.

Vědecká konference „Rural development kapacity in Carpathian Europe“, Tylicz, Poland, October 20. – 23, 2005, formou vystoupeni na téma:

Těšitel, J., Kušová, D., Matějka, K., Bartoš, M: Protected landscape areas and regional development (the case of the Czech Republic

Publikace v recenzním řízení

Kušová, D., Těšitel, J., Matějka, K., Bartoš, M.: Nature protection and socio-economic development in selected protected landscape areas. Ekológia (Bratislava). Submitted 2005.

Kušová, D., Těšitel, J., Bartoš, M.: Nature protection and socioeconomic development – media image of selected biosphere reserves in the Czech Republic. Landscape and Urban Planning. Submitted 2005.

Připravované publikace

Život v biosférických rezervacích - monografie (cca 200 stran textu)

Literatura

Literatura citovaná v jednotlivých přílohách je uváděná přímo v těchto přílohách.

Absolon, K. (1993): Metodika biomonitoringu ve státní ochraně přírody. - Český ústav ochrany přírody, Praha, 45p.

Allen, D. W., Lueck, D., (2002): The Nature of the Farm (Contracts, Risk, and Organization in Agriculture, Massachusets Institute of Technology.

Bardhan, P., (1991): The Economic Theory of Agratian Institutions, Clarendon Press, Oxford.

Bartoš, M., Kušová, D., Těšitel, J. (2005): Život v územích se zvláštním režimem. Životné prostredie, 39(2): 72-75.

Boháč, J. (1999): Staphylinid beetles as bioindicators. - Agriculture, Ecosystems and Environment, 74: 357-372.

Boháč, J. (2000): Biodiversita a udržitelný rozvoj Šumavy. Příspěvek k modulu 2A5: Biodiverzita, udržitelný rozvoj horských oblastí. Ms., Č. Budějovice, 25p.

Boháč, J. (2003): Vliv environmentálních faktorů na společenstva střevlíků a drabčíků (Coleoptera, Carabidae, Staphylinidae). In: Frouz J., Šourková M., Frouzová J. (eds.), Fyzikální vlastnosti půdy a jejich interakce s půdními organismy a kořeny rostlin, ÚPB AV ČR, České Budějovice, pp. 113-118.

Boháč, J., Matějíček, J., Rous, R. (2004): Check-list drabčíkovitých (Coleoptera, Staphylinidae) České republiky (2004) se zařazením druhů do skupin podle jejich ekologických nároků a citlivosti k antropogenním vlivům a podle stupně ohrožení. [www.uek.cas.cz/docs].

Bourdieu P., Passeron J. C. (1977): Reproduction in Education, Society and Culture. - Sage, London.

CpKP (2001): Řešení problémů koexistence obcí a zájmů ochrany přírody na území Národního parku Šumava – Komunikační strategie ŠNP [Depon. Správa NPŠ, MŽP].

GEKON (2002): Nerostný surovinový potenciál chráněných krajinných oblastí a limity jeho využití. CHKO Třeboňsko. č.ú. 65 00 2005. - Ms. [Depon. in MŹP Praha], 289p.

Hockings, M. (2000): Evaluating Protected Area Management (A review of systéme for assessing management effectiveness of protecte areas). Occasional paper 2000, University of Queensland, 58p.

Hurka, K., Veselý, P., Farkač, J. (1996): Využití střevlíkovitých (Coleoptera: Carabidae) k indikaci kvality prostředí. - Klapalekiana, 32: 15-26.

Jeník, J. et all. (1996): Biosférické rezervace České republiky (Příroda a lidé pod záštitou UNESCO). Empora, Praha, 160p.

Jeník, J., Banaš, M., Boháč, J., Jakrlová, J., Kubíková, J., Štursa, J. (2001): Biodiversita, udržitelný rozvoj horských oblastí. Univerzita Karlova, Praha, pp. 242-259.

Kolektiv (2004): O Šumavě společně – harmonogram společného postupu státu a regionu směřující k nalezení rovnováhy mezi ochranou přírody a trvale udržitelným způsobem života v NP Šumava - podklad pro jednáni u kulatého stolu, MŽP, 4. 12. 2004 [depon. Správa NPŠ, MŽP].

Kušová, D., Těšitel, J., Bartoš, M. (2005): Medial image of the relation between nature protection and socioeconomic development in selected protected areas. Silva Gabreta, Vimperk, Vol. 11(2): 123-133.

Magurran, A.E. (2004): Measuring biological diversity. - Blackwell Publishing.

OECD (2005): Zpráva o politice, stavu a vývoji životního prostředí: Česká republika, MŽP, Praha, 215p.

Olsen, W. (2004): Triangulation in Social Research: Qualitative and Quantitative Methods Can Really Be Mixed. Developments in Sociology. Holborn, Ormskirk (Eds.), Causeway Press.

Riecken, U. (1992): Planungsbezogene Bioindikation durch Tierarten und Tiergruppen. Grundlagen und Anweindung. - Bundesforschunganstalt fur Naturschutz und Landschaftsokologie, Bonn-Bad Godesberg, 187p.

Rolston, H. (1997): Feeding People versus Saving Nature. In Gottlieb, R. S. (Ed): The Ecological Community. Routlege, New York, London, pp. 208-225.

Těšitel, J. et all. (1997): Strategie trvale udržitelného rozvoje pro Biosférickou rezervaci Šumava. - Ms. [depon. in MŽP a USBE]

Těšitel, J., Kušová, D., Matějka, K., Bartoš, M. (2005): Protected landscape areas and regional development (the case of the Czech Republic). In: Florianczyk, Z., Czapiewski, K. (Eds.): Rural Development Capacity in Carpathian Europe, European Rural Development Network, Institute of Agricultural and Food Economics, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science, Warsaw, Vol. 3, Rural areas and development, pp. 113-126.

UNESCO (1996): Biosphere Reserves: The Seville Strategy and the Statutory Framework of the World Network. UNESCO, Paris, 18p.